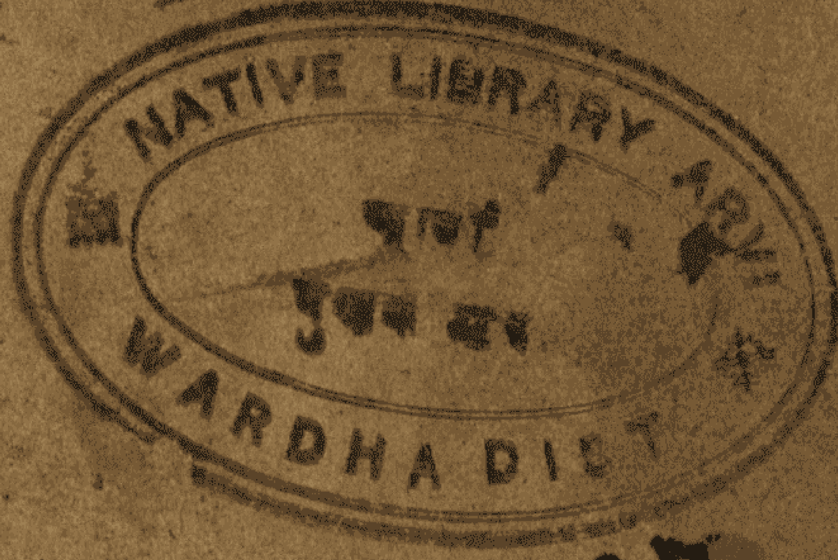

कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

M-2386

सातारचे श्रीमंत छत्रपति शिवाजी महाराज

यांचे वंशाचा

व

प्रतिनिधी आणि अष्टप्रधान यांचा इतिहास.

विष्णु गोपाळ भिडे चिटणीस निजबत पंतसचिव

यांणीं तयार करून

भोर येथील छापखान्यांत छापिला.

मुक्काम भोर.

सन १८६६

शके १७८८

प्रस्तावना.

प्राचीनकाळीं या हिंदुस्थान देशांत व विशेषेकरून महाराष्ट्र देशांत हिंदुराजे राज्य करीत असतां त्यांचे हातून सर्व देश बहुत करून मुसलमानांचे ताबेंत जाऊन तो यवनाक्रांत झाला. आणि त्यापासून हिंदुधर्मास नानातऱ्हेचे त्रास व जुलूम होऊं लागले. त्यापासून लोकांस सोडवून हिंदुराज्याची स्थापना केली आणि हिंदु धर्माचें रक्षण केलें. असा जो "रजपूत घराण्यांतील चितोडे शहरचे शिसोदे महाराणे याचे घराण्यांतील महा प्रतापी शिवाजी महाराज असून" ते इकडे दक्षण प्रांतांत कसे आले व त्यानीं राज्य कारणें कशीं केलीं व मुसलमानांचा पराभव करून राज्य कसें संपादन केलें व राज्य चालविण्याच्या रीति ठरवून तें कसें चालविलें. आणि पुढें शिवाजीचे वंशज कसें झाले व सातारा येथें राज्याची गादी कोणीं कशी स्थापन केली आणि त्या राज्यवंशांत कोण कोण पुरुष पुढें कसे झाले. याविषयीं माहिती ह्या पुस्तकांत आहे.

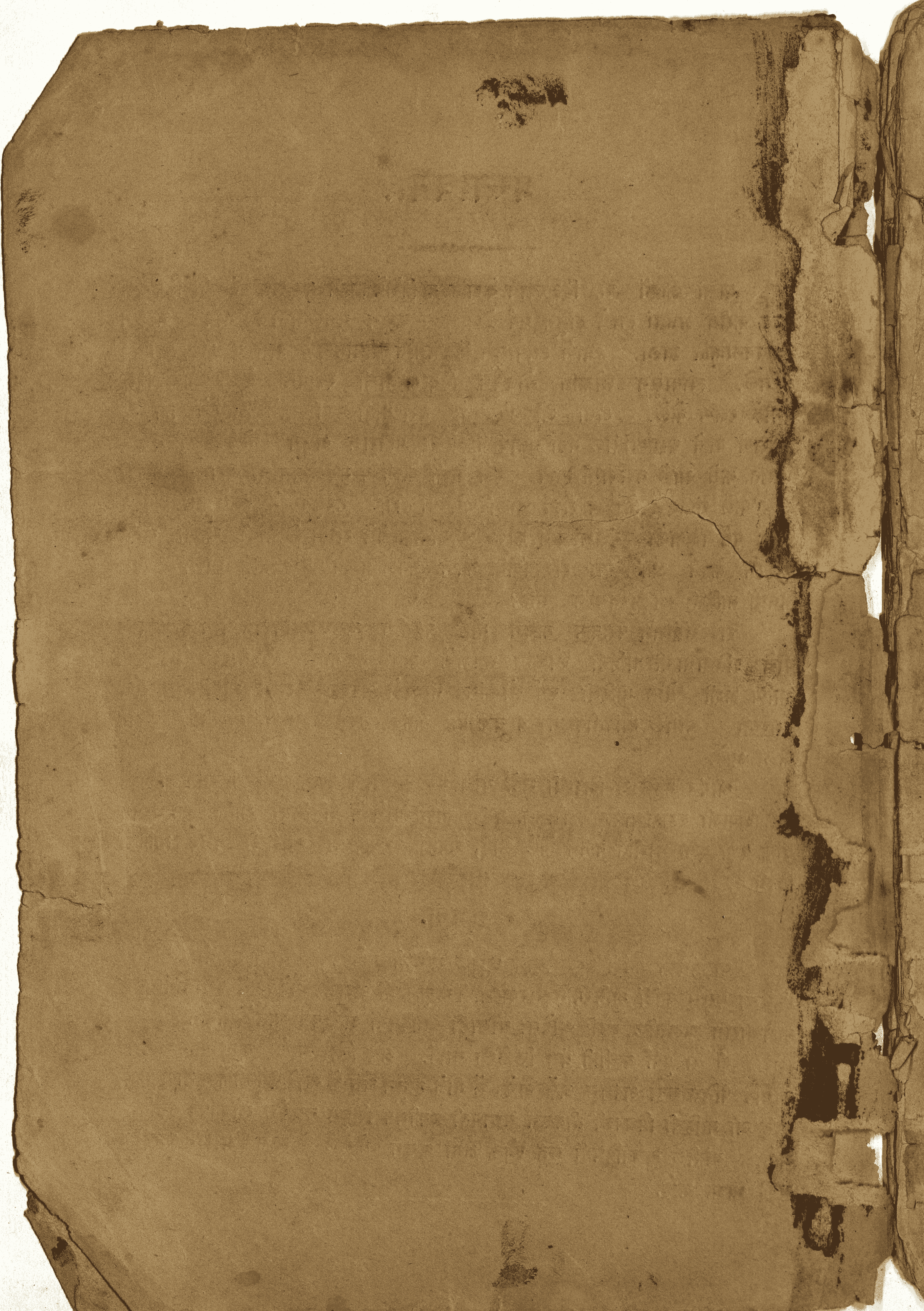
राज्यसंबंधानें पराक्रम करून मोठे पदवीस चढलेले प्रतिनिधी व अष्टप्रधान यांचे इतिहासाची माहिती लोकांस समजणें फार महत्वाची व योग्यतेची आहे. आणि अशी योग्य माहिती सर्व लोकांस समजणें अवश्य जाणून आम्ही सातारचे दप्तरांतील चांगले माहितीवरून व दुसऱ्या अनेक दाखल्यावरून हा ग्रंथ तयार केला आहे.

श्रीमंत महाराज शिवाजी राजे यांचे मूळ पुरुषाचें वर्णन एके भागांत लिहून पुढें शिवाजी महाराजापासून जितके पुरुष झाले त्यांचे व प्रतिनिधी आणि अष्टप्रधान यांचे एक एक भागांत वर्णन केलें आहे, शेवटीं दरबारच्या स्वारीची वगैरे माहिती दिली आहे.

सूचना.

या ग्रंथांत कांहीं हस्तदोषानें अशुद्धें राहिलीं आहेत. तथापि हा ग्रंथ शास्त्रीय रीतीचा नसून कांहीं श्रुतिस्मृति सारखा नाहीं म्हणून जीं अशुद्धें आहेत तीं वाचतांना सुज्ञ वाचणारांस कळतील अशीं आहेत. यासाठीं त्याविषयीं शुद्धिपत्र घातलें नाहीं.

मीं या पूर्वीं कधींही ग्रंथ लिहिला नाहीं. ग्रंथ लिहिण्याचें काम फार कठीण व मोठे पंडितासही अवघड असें आहे. तें माझे हातून चांगलें व्हावें तसें होणें कठीण आहे. परंतु जी माहिती मिळाली तीवरून यथामती हकीगत लिहून नम्रतेनें लोकांपुढें ठेविली आहे. यांतील चुकाविषयीं सुज्ञ लोक क्षमा करून केलेले यत्नास ग्राह्य करतील अशी आशा आहे.

शिवाजीमहाराजांचा इतिहास.

भागपहिला

महाराष्ट्रराज्याची स्थापना श्रीमन्माहाराज छत्रपति शिवाजीराजे यांणीं केली. शिवाजीमहाज हे रजपूत घराण्यांतील उदेपुरा नजीक । चितोडें शहरचे शिसोदे महाराणे याज पैकीं आहेत. त्याचें जन्मवृत्त असें आहे कीं,—

मूळपुरुष सजणसिंह महाराणे ह्मणून चितोडें शहरांत राहणारे होते त्याजला तीन पुत्र झाले, त्यांचीं नांवें,

पहिला. दिलीपसिंह.

दुसरा. सिंहाजी.

तिसरा. भोसाजी:

या पैकीं तिसरा भोसाजी हे चितोडें शहरानजीक भो किल्ल्याजवळ भोसावत ह्मणून एक गांव आहे तेथें येऊन राहिले. आणि तेव्हां पासून यांचें उपनाव भोसले असें ह्मणूं लागले "महाराणे हा तद्देशीय शब्द आहे" त्यासच महाराज असें इकडे ह्मणूंलागले. त्या भोसाजीचे दुसरे भाऊबंद देवराजजी वगैरे दहा असामी होते. त्यांतून खेलकर्ण व मालकर्ण

हे उभयतां बंधू दक्षिणदेशीं येऊन अहमदनगरचे पादशा-
हा जवळ चाकरीस राहिले. त्यांस दरएकास पंधराशेंप्रमाणें
तीनहजार स्वारांच्या सरदाऱ्या देऊन त्यांचे नांवें चाकरीचा
सरंजाम चाकणचौऱ्यायशीं व पुरंदरपरगणा व सूपेंमहाल
असे तैनातीबद्दल लावून दिलेहोते. नंतर ते उभयतां बादशा
हाचे स्वारीबरोबर फिरतअसतां खेळकर्णे हा लढायींत ठार
झाला. तेव्हां त्याची मोठी कीर्ती होऊन खेलोजीमालोजी अ-
शीं दोघांचीं नांवें पडलीं. पुढें मालोजी राहिले ते वीसकमानी
या गांवीं नदीचे डोहांत बुडाले. तेव्हां मालोजी यास बाबाजीभो
सले या नावाचा एक पुत्र होता तो लहान सबब त्याचे बापाचा
सरंजाम अव्यवस्था नहोण्याकरतां बादशाहानें सरकारज-
मेस ठेविला.

नंतर बाबाजीभोसले यांस घेऊन त्याची मातोश्री दौल-
ताबादे पासून वेरूळघृष्णेश्वर ह्मणून पांच कोशावर एक गां-
व आहे त्या गांवीं येऊन राहिली. तेथेंच बाबाजीभोसले यांचें
लग्न झालें. पुढें कांहीं दिवसांनीं भीमेचे काठीं येऊन देऊळ
गांव व खानवडे व जिंती या तीनगांवच्या पाटीलक्या त्यांणीं
खरेदी घेतल्या. तेथें आपण गुमस्ते ठेऊन वेरूळगांवीं पुनःप
रत जाऊन राहिले. त्यास तेथें दोन पुत्र झाले. त्यांत पहिला
मालोजी. यांचा जन्म शके १४७४ सन १५५२ इसवीसालीं

पावा असें वारंवार बोलअसत. शाहाजीनृपा आ पण व जिजाबाईसाहेब यांजकडून व दुसरे मंडळीक डून शिवाजीस समजून सांगितलें तथापि तो शिवाजी- चा दुराग्रहच होता.

शेवटीं एके दिवशीं फार आग्रह करून मुरारपंत- दिवाण यांचे सल्ल्यानें शाहाजीराजेयांणीं शिवाजीराजे यास पादशाहाचे दरबारास नलें. तेथें गेल्यावर पाद- शाहास मुजरा किंवा कांहीं अदाब नकरतां शिवाजीम हाराज कचेरींत बसले.

बादशाहा यांणीं मुरारपंतदिवाण यास प्रश्न केला कीं, शाहाजीराजेयांचे हेच पुत्र काय? त्यावरून दिवा ण यांणीं उत्तर केलें कीं " निशास्त व बरखास्त दरबार अद्यापि पाहिलानाहीं; परंतु गुणवान् व शूर चांगले आहेत " अशी तारीफ केली. तेव्हां पादशाहानीं त्याचा सन्मान करून पोषाख देऊन निरोप दिला.

दरबारांतून घरीं आल्यावर शाहूराजेयांणीं विचा र केला कीं, शिवाजीमहाराज यांचे मनोगत विपरीत- दिसतात. राज्य यवनी तेव्हां मोट व मोठे होई पर्यंत यां जला दूर ठेवावें. आणिमुरारपंतयाससल्लाविचारल्यावरू न त्यांणीं शाहाजीचे विचाराप्रमाणें सल्ला दिली.

...मुकामीं शके १५५९ सन १६३७ या वर्षी शिवाजीमहाराजांचें लग्न शिर्के यांचे मुलीबरोबर मोठे समारंभानें झालें. त्या बाईचें नांव सईबाई असें ठेविलें.

शके १५५९ सन १६३७ या वर्षी शाहाजीराजे यांणीं जिजाबाईसाहेब व शिवाजीराजे यांस पुण्यास रवाना केलें. आणि त्यांजबरोबर पुणें व मावळ प्रांतीं जे पूर्वी शाहाजीनें दादोजीकोंडदेव यांस ठेविलेंहोतें ते हिशेब घेऊन विजापुरीं गेलेहोते त्यांस बरोबर दिलें.

शिवाजीमहाराज पुण्यास आल्यावर तेथें दादोजी कोंडदेव यांणीं रंगमहाल या नांवाचा एक वाडा बांधला होता त्यांत महाराज मातोश्रीसह राहिले.

शिवाजीमहाराज पुण्यास आल्यावर त्यांच्या मनांत ध्यास होता कीं वडिलांनीं मिळविलेलें खाऊन राहणें, यवनांचें अन्न खाणें ठीक नाहीं. सर्व पृथ्वीयवनाक्रांत झालीआहे. हिंदुधर्म बुडाला या साठीं कांहीं उद्योग व मसलत करून हिंदुधर्म स्थापावा.

ही गोष्ट शिवाजीनें दादोजीकोंडदेव यास सांगून सल्ला विचारली तेव्हां दादोजीनें उत्तर केलें; आपण मनांत आणलेले गोष्टीचा शेवट लागणें दुर्घट आहे. सर्व पृथ्वी यवनाक्रांत झाली. या करण्यास आपणास मात

बर स्थळें असावी. हिंदुराजे व फौज जागोजाग आ पल्यास सहाय्य असावी. आपण ही जिवाहून अधिक श्रम करावे तद्ज्ञात ईश्वरीप्रसाद व सिध्दपुरुषांचा आ शिरवाद घडावा. अशा गोष्टी पाहिजेत. असें असून आ पण मनांत आणतां हें कसें घडेल. वडिलांनीं मिळ-विलेली संपत्ती जाऊन अपेश येईल. असें दादोजीनें उत्तर केलें. यानंतर दादोजीनें मसलत करण्याचीं जी जी लक्षणें व गुण सांगितले ते शिवाजीचे मनांत ठस-ले. आणि त्यांचे (दादोजीचे) उपदेशामुळें शिवाजी-चा निश्चय कमी नहोतां त्यांणीं आपला हेतु सिध्दीस-जावा यासाठीं उद्योग चालविला. ही गोष्ट शके १५६३ सन १६४१ इसवी या वर्षी झाली.

पुढें कांहीं थोर झाल्यावर शके १५६३ सन १६४१ इसवीचे सुमारें शिवाजीनीं मावळेलोकांवर प्रीती करू-न त्यांस शिकारीचे कामांत वागवून त्या लोकांस डोंग रीकिल्ल्यांची माहिती करून दिली. त्या लोकांत एसजी कंक, दुसरा तानाजीमालुसरा, तिसरा बाजीपासल कर शिवाजीचे बाळमित्र होते ते वश होतांच कांहीं ल श्कर येऊन तोरणा किल्ला प्रथम घेऊन कांहीं दिवसां नीं त्याची दागदुजी केली. त्यांत एके दिवशीं जगदीश

र रूपेनें एक हांडा मोहरांनीं भरलेला सांपडला.

त्या नंतर शिवाजीमहाराज यांणीं विजापुरास व कील पाठवून बादशाहा यास समाजाविलें कीं मी किल्ला घेतलाआहे हा आपले राज्यधानीपासून दूर आहे, आणि एथील लोक फार उत्पाती आहेत यासाठीं ही जागा विश्वासू सेवकाकडे असल्यानें बंदोबस्त राहील. त्या जवरून किल्ला त्याजकडे असावा अशी विजापूरचे- बादशाहाची आज्ञातर झालीनाहीं. पण विजापूरचे दरबारचे लोक शिवाजीस कांहीं अनुकूळ असल्याच्या- योगानें पुन्हांही गोष्ट बादशाहाचे दरबारीं निघालीनाहीं.

नंतर दारूगोळीची तयारी करून शके १५६९ सन १६४७ या वर्षी तोरण्या नजीक आग्नीयेदिशेसमोर बदर्दुर्गा देवीचा डोंगरदीड कोसावर चांगला पाहून दुसरा राजगड बांधण्यास आरंभ केला ती विजापूरचे बादशाहा यास खबर कळून किल्ला नबांधण्या विषयींम नाई पाठविली. दादोजीकोंडदेवही वारंवार सांगतहोते कीं हे नीट नाहीं; परंतु ती गोष्ट शिवाजीनीं ऐकलीनाहीं. राजगड किल्ला तीनमाच्या सुवेळा, सजिवनी, पद्मावती असे बांधून किल्ला बांधला

नंतर दादोजी कोंडदेव यांस वारधक्य मास होऊन

मरण पावले. त्यांणीं अंतकाळा पुर्वी शिवाजीराजास-बलावून सांगितलें कीं मी आपल्यास हितविषयीं निषेध करीतहोतों त्याची क्षमा असावी. आपण स्वतंत्रपणें वागोन मुसलमानापासून हिंदूचीं देवस्थानें राखून गाई ब्राह्मण व प्रजेचा प्रतिपाळ करावा. इतकें बोलून दादोजीकोंडदेव यांणीं प्राण सोडला

या संधींत शाहाजीमहाराज यांणीं दादोजीपंतास द्रव्य जमा झालें असेल तें पाठवावें ह्मणून लिहिलें तों तेवारले नंतर महाराजांनीं उत्तर पाठविलें कीं एथे खर्च वाढला आहे. याउपर खर्चास खजीना आणविणें तो कर्नाटक प्रांतांतून आणवावा. इकडून पाठवीत नाहीं असें लिहिलें. त्याजवरून सर्व आटोप पुत्रांनीं केला. अचाट कर्मे करूं लागले. द्रव्य व मुलूख याचाच आहे ह्मणोन संतोष मानिते झाले. आणि तेथें विजापुरीं राहणें ठिक नाहीं ह्मणोन चंजाउराकडे जाण्याची मसलत काढून तें (शाहाजी) तिकडे गेले.

नंतर शिवाजीराजानीं आपले पित्याचे जाहगिरीचा वसूल पित्याचे नांवें घेऊं लागले. आणि-त्या जाहगिरींत चाकणकिल्ला त्यावरचा फिरंगोजी हा आपणास अनुकूल झाल्या वर त्याजला माम-

लतीची सनद दिली. सुपेपरगण्याचा मामलेदार बा
जिमोहिते अनुकूळ होऊन वसूल देईना सबब त्याचे
कामगारासहित त्याजला धरून कर्नाटकांत शाहाजि
कडे पाठविलें. आणि चाकणचा किल्ला व सुपेपरगणा
आपले सत्तेंत आणला.

खेरिज कोंडणा किल्ला घेऊन त्याचें नांव सिव्ह
गड ठेविलें. व पुरंदरकिल्लाही घेतला. आणि तेथील
लोक आपले चाकरीस ठेविले. नंतर युक्तीनें युध्दके-
ल्यावांचून चाकणकिल्ला व निरानदी यादोहोंमधील-
मुलूख घेतला.

नंतर कालियानीचा सुभेदार याणें मोठा खजिना
विजापुरास पाठविला तो शिवाजीनें वाटेंत छापा घा
लून सर्व द्रव्य हरण केलें. आणि पुढें कांगोरी, तुंग, ति
कोना, भोरप, कुवारी, लोहोगड, राजमाची हे सातकि
ल्ले व तळेघोसाळे आणि रेडी हे दोनकिल्ले कोंकणचे-
घेऊन गांव लुटून द्रव्य राजगडास नेले. व कालिया-
नीचा सुभेदार कैदकरून किल्ले सही केले. आणि देव-
स्थानाचे व ब्राह्मणास जें पूर्वी दिलेलें सर्व चालविलें

शिवाजीमहाराज कोंकणांत गेले तेव्हां हरिहरेश्व
राचें दर्शन करून निकडून येतांना गोवळकर सावं-

ठ्यास ठेवून त्यास पेशवेपद देऊन फौजेची सरदारी दि
ली. व जावली परगण्याचा राजा याशीं लढायी करून त्या
स ठार मारून त्याचा परगणा घेतला. व रोहिडाकिल्लाहीघे
तला.

खेरिज शके १५७९ सन १६५७ इसवी या वर्षी मोग-
लाचे राज्यांत शिवाजी उपद्रव करूंलागले. आणि दिल्ली
चे बादशाहाचा पुत्र अवरंगजेब हे विजापूरकराशीं लढूं ला
गले तेव्हां त्याजला शिवाजीनें नम्रपणें पत्र पाठविलें.त्यांत वि
जापुरकराचा मुलूख आह्मी घेतलां आहे त्याची सनद आ
पण द्यावी असें लिहिलें त्या प्रमाणें त्याणें सनद देऊन खे-
रीज दाभोळ व त्या खालचा मुलूख दिल्लीसरकारचा अ-
सून विजापूरकर उगीच सत्ता करतात तरी तोहि घ्यावा. अ
शी आज्ञा केली.

नंतर शिवाजीहे मोगलाचे मुलखांत जाऊन जुन्नर-
शहर लुटून त्यांत दौलत फार सांपडली ती राजगडासपो
चविली. व नगरचे लुटींतही हत्ती,घोडे वगैरे दौलत फार सां
पडली. त्या पुढें आणखीं औरंगजेबास नम्रतेचें पत्र लि-
हिलें. आणि वकिला बरोबर सांगून पाठविलें कीं मी आपले
चाकरीकरतां पुष्कळ स्वारजमा केलेआहेत तेव्हां औरंग
जेब दुसरे कामाचे वेधांत असून त्यांणीं त्या अन्वयें मान्य

केलें.

इतक्यांत समुद्रतीरीं शिवाजीनें किल्ले घेतले. आणि सर्व कोकणपट्टी घेण्याचें मनांत आणून त्या कामावर शामराजपंत पद्मवे यांस नेमिलें. त्याशीं फत्तेखान यांणें लढायी करून पेशव्याचा पराभव केला.

नंतर शामराजपंतास शिवाजीमहाराजांनीं माघारी आणून त्याचा अधिकार मोरोत्रिंबक पिंगळे यास दिला तो मोरोत्रिंबक फार चतुर शूर सरदार होते.

या खेरीज दुसरे कामगार मुलखाचे वंदोबस्ता करतां केले ते.

१ माणकोजीसरनोबत. ३ सोनोपंत डबीर.
२ बाळकृष्णपंत मजमदार. ४ रघुनाथ बल्लाळ सबनीस.
पुढें निळोसानदेव. ५ गंगाजी नागोजी वाकनीस.

एणेंप्रमाणें कामकाजाचा वंदोबस्त ठविलाहोता.

नंतर विजापूरचे दरबारांत असें ठरलें कीं शिवाजीचें बंड अवश्य मोडलें पाहिजे. या साठीं स्वार ५००० व पायदळ ७००० व कितीएक तोफा व जेजाला नेमून त्याचे सरदारीचें मुख्यत्व अफसूलखानाला देऊन शिवाजीचे पारिपत्यास रवाना केला. त्यासरदारानें गर्वानें अशी प्रतिज्ञा केली कीं शिवाजीस बांधून आणून स्वामीचे सिंहासनाचे

पायरीवर आणून टाकीन. अशी प्रतिज्ञा करून ते अफ
जूलखान शके १५८१ सन १०६९ फसली यावर्षी लश्कर
सुध्दा पंढरपुराहून वाईस आले. हें वर्तमान शिवाजीरा
जे यांस कळतांच शिवाजीराजे प्रतापगडावर जाऊन रा
हिले. त्या पूर्वीच त्यांणीं पारघाटचे पाठीमागें डोंगर होता;
त्याचा किल्ला मोरोत्रिंबक पिंगळे याचे हातून बांधून त्या
किल्ल्याचें नांव प्रतापगड ठेवून तेथें आपले कुळस्वामीदे
वीची स्थापना केली आणि त्या संस्थानाचें काम मोरो
त्रिंबक पिंगळे यास दिलें. त्या वेळेस किल्ल्याकडे उत्पन्न प
न्नास हजार पर्यंत प्रतिवर्षी असोन पिंगळे याचे जाती
कडे त्यांतून पंचवीसहजारापर्यंत पोंचत होतें त्या संस्था
नचें काम हल्लीं पिंगळे याचे वंशांतील बहिरोनारायण-
याजकडे चालत आहे. नंतर शिवाजीनीं प्रतापगडाहून-
एक वकील अफजूलखानाकडे पाठवून बोलणें फार नम्र
तेचें स्तुतियुक्त लाविलें कीं तुह्मी मोठे प्रतापी आहां. तेव्हां
त्यास माझी लढायाची शक्ती किती आहे. तुमचे योगें
पातशाहाही क्षमा करील तर तुह्माला सर्व मुलुख देईन;
त्यावरून सरदाराचें मन प्रसन्न काहींसें झालें. आणि-
गोपिनाथपंत या नावाचा कोणी एक आपला कारकून बो
लण्यास पाठविला. तो पारगांवास पोंचल्यावर शिवा-

जीनीं भेटीसाठीं किल्ल्यावरून उतरून भेट घेतली त्या वेळेस-
शिवाजीनीं त्याबरोबरच्ये लोकांस श्रध्दा सन्मान करून रा
हण्यास जागा वगैरे सरबराकेली. आणि रात्रौ कोणा
स नकळतां गोपिनाथपंताची गांठ घेऊन सांगितलें कीं
आह्मास श्रीभवानी माता देवीची प्रसन्नता होऊन आ-
ज्ञा झाली आहे कीं तूं गाई ब्राह्मणाचा प्रतिपाळ कर. त्या
वरून या कर्मास आह्मी प्रवृत्तक आहों. त्यास तुह्मी अ
नुकूळ व्हाल तर तुह्मास हिवरेगाव जहागिर करून दे
ईन त्या वरून तो ब्राह्मण वश होऊन निष्कपटपणाबद्द्-
ल शिवाजीस शपथ दिली. आणि उभयतांचे विचारें ठर
लें कीं अफसूलखानास मसलत करावयास ह्मणून आ
णावें. नंतर गोपिनाथपंता बरोबर कृष्णाजी भास्कर देऊ
न पाठविलें. त्यांणीं अफसूलखानास जाऊन सांगितलें
कीं शिवाजी तुह्मास फार भितात. तुह्मी अभय द्याल
तर ते आपले स्वाधीन विश्वासें करून होतील. तें ऐकून
अफसूलखान गोपिनाथपंताचे सांगण्या प्रमाणें वागूं
लागला. शिवाजीनीं मोरोपंत व नेताजी पालकर वगु-
ष्कळ मावळे लोक आणून प्रतापगड व जावली या दोन जा
गीं गुप्त ठेविले होते. अफसूलखान भेटीची तयारी क
रून दीडहजार फौज घेऊन प्रतापगडा जवळ आला;

तेव्हां गोपिनाथपंतानें शिवाजी भियेल असें सांगून फौज मागें ठेवून एक हत्यारबंद बरोबर घेऊन अफसूलखानास भेटीचे जागीं आणून बसविले. शिवाजीनी स्नानसंध्या नित्यकर्म उरकून मातेचे चरणीं मस्तक ठेवून आशिरवाद घेऊन आंगांत चिलखत चढवून उजवे अस्तनींत गुप्त बिचवा शस्त्र ठेविलें. आणि डाव्या हातीं वाघनखें घेऊन भेटीस निघाले. त्याचे बराबर तानाजी मालुसरा ही निघाला. तो हत्यारबंद होता. त्यासही गोंपिनाथपंतानें काहीं मागें ठेविलें. नंतर शिवाजी व अफसूखान भेटतां भेटतां शिवाजीनें अफसूलखानाचे पोटांत वाघनखें खुपसलीं. तीं बळकट लागलीं इतक्यांतें तो खेंरेनें दूर होऊन तरवार उपसून, वार करून मोठा घात आहे असें बोलला. त्याच वेळेस शिवाजीनीं आपले अस्तनीतला बिचवा काढून अफसूलखानास ठार मारलें. त्याणें वार केलेला शिवाजीस चिलखता मुळें लागू झाला नाहीं. अफसूलखाना बरोबर आलेला हत्यारबंद सयदबंधू आपल्या धन्याजवळ आला. त्याचे हातची तरवार शिवाजीनें घेतली. आणि त्याज बरोबर लढूं लागले. व त्यास तुला जीवदान देतों असें कितीएक वेळ बोलले. तें त्याणें न ऐकतां इमानदारीनें धन्यासाठीं लढतांच त्यासही ठार मारलें. त्यासमयीं शिवाजीचे लो-

कांनीं येऊन अफसूलखानाचें शीर कापून किल्ल्यावर नेलें पुढें संकेताप्रमाणें तोफांचा बार केला तो एकाएकीं प्रतापगड व जावलीचे गुप्त लोकांनीं ऐकून ते सर्व लोक येऊन अफसूलखानाचे लश्करावर छापा घालून त्या लश्कराचा फार नाश केला. त्या वेळेस शिवाजीस घोडे ४००० व कांहीं हत्ती वउंट आणि बहुत द्रव्य व तोफा व जेजाला वगैरे पुष्कळ सरजाम सांपडला. त्या छाप्यांत कितीएक लोक धरून नेले. जे,गेले त्यास जाऊं दिलें. व अफसूलखानाची स्त्री व पुत्र सांपडली ती शिवाजीनें आपला सरदार खंडोजी काकडा याचे हवाली केली. त्याणें त्यांज पासून लाच खाऊन सोडून दिलीं. सबब त्या काकड्यास ठार मारला. या लढायींत जे लोक शूरपणानें लढले व जखमी झाले त्यांचा सन्मान करून अलंकार वस्त्रें दिलीं त्यायोगें शिवाजीची कीर्ति होऊन शिपायीलोक युध्दास तयार राहिले. गोपिनाथपंतास संकेताप्रमाणें हिवरेगांव देऊन सन्मान केला. आणि सरदारीचा अधिकार देऊन आपले जवळ चाकरीस ठेविले.

नंतर शिवाजीनी पन्हाळा किल्ला घेऊन कृष्णातीरची-खंडणी घेतली. खेरिज कोंकणचे व सह्याद्रीचे किल्ले हस्तगत-केले. रांगणा व खेळणा हे दोन किल्ले युध्द करून घेतले. त्या-पैकीं खेळण्याचें नाव विशाळगड ठेविलें. तें अद्याप चालत आ

हे हें वर्तमान विजापुरास कळलें. नंतर त्या बादशाहानें आ
पला सरदार रुस्तुमखान होता त्यास कोल्हापूरचे बंदोबस्ता
स नेमिलें व त्याज बरोबर स्वार ३००० आणि कांहीं पायदळ
होतें तो पन्हाळ्याजवळ येतांच शिवाजीनीं आपले स्वार ज
मा करून त्यांचा पराभव करून त्याजला कृष्णेपार माघारा
घालविला. आणि पायदळ जमा करून विजापूर पर्यंत खड
णी घेऊन माघारी विशाळगडास येऊन कोकणांत राजा
पूर व दाभोळ हीं दोन्ही लुटून बहुत द्रव्य राजगडीं नेलें.

हें शिवाजीचें कृत्य विजापुरी बादशाहास कळल्या-
वरून एक कट करून एक जोहार सिद्दी होता त्याज बराबर
अफसूलखानाचे दुप्पट फौज देऊन शिवाजीचे पारिपत्या
स नेमिला त्याचे हातून ही कांहीं एक नह्वोतां उलटे शिवाजी
नें आपल्या कामगारांच्या टोळ्या करून त्यासच उपद्रव
केला.

नंतर विजापूरचे बादशाहा स्वतः फौज घेऊन करा
डास आले. त्यांणी कितीएक किल्ले घेतले. व शिवाजीनी-
ही शृंगारपूर वगैरे युध्द करून घेतले.

नंतर शिवाजीनीं श्रीरामदास स्वामीचा गुरुपदेश घे
ऊन स्वामीची कृपा संपादन केली. व प्रतापगडा वर कुळ-
स्वामी देवीची स्थापना केलीच होती त्या देवीचीही प्रसन्नता

करून घेतली. त्यायोगें कर्नाटकांत बडें उत्पन्न झालीं. त्याचे बंदोबस्ता करतां बादशाहास माघारे जावें लागलें. त्याणीं पतजानांना वाडीकरसावंत याचे कुमकेस बाजी घोरपडे मुधोळकर व बाळेलखान यास देऊन तिघांस शिवाजीस जिंकण्याविशीं सांगितलें.

हें वर्तमान शिवाजीस कळतांच त्याणीं कांहीं लोक बराबर घेऊन चोरवाटेनें फार जलदीनें जाऊन मुधोळावर छापा घालून मुधोळकर व त्याचे कितीएक भाऊबंद मारून गांव जाळून लुटून परत माघारे आले.

नंतर शिवाजीनीं शके १५८४ सन १६६२ इसवी या वर्षी मोठें सैन्य जमा करून पायदळाचे सरदार मोरोपंत पिंगळे व स्वारांचा सरदार नेटाजी पालकर यास करून जुनराचे उत्तरेकडील कितीएक किल्ले पिंगळे याणीं घेतले. व पालकर याणें अवरंगाबाद पर्यंत मोंगलाचे मुलखांत लुटालूट करून पुण्यास माघारा आला.

हें वर्तमान दिल्लीचा पादशाहा अवरंगजेब यास कळतांच त्यांणीं शाईस्तेखान सुभेदार यास शिवाजीचे मुलखीं जाऊन त्याचा मुलूख घेण्याची आज्ञा केली. त्यावरून त्याणें येऊन पुणें व जुन्नर किल्ला घेतला. जुन्नरकिल्ला घेते वेळेस शिवाजीकडील फिरंगोजी नरसाळा किल्लेदार याणें मोग

पराक्रम केला. आणि आपले धणी शिवाजी यांस मिळा ला. नंतर आणखी मागाहून शाइस्तेखानाचे कुमकेस जोतपूरचे राजे एशवंतसिंग फौजेसह पाठविले. त्या दोघांस शिवाजीनीं पुष्कळ शूरत्व दाखविलें. आणि माघारें हटविलें. कितिएक वेळां त्या मुसलमानांचा पराभव केला. नंतर औरंगजेब बादशाहानें शाईस्तेखानाची बदली करून त्याचे कामावर सुलतान माजूम सुभेदार यास नेमिला.

नंतर शिवानीं लश्कर जमा करून चार हजार स्वारानिशीं सुरतेस जाऊन लुटालूट करून सहा दिवस पर्यंत स्वस्थपणें द्रव्य नेऊन रायगडीं ठेविलें. इतक्यांत त्याजला आपले तीर्थरूप कर्नाटकांत शिकारीस गेले असतां घोड्या वरून पडून मृत्यू पावल्याची खबर लागली नंतर त्याची क्रिया सिंहगडावर करून मग आपले राजगडास जाऊन आपले राज्याचा बंदोबस्त करीत कांहीं दिवस राहून आपले नांवास राजा असें पद जोडून आपले नांवें शिक्का चालूं लागले. हें वर्तमान शके १५८६ सन १६६४ वर्षी झालें. आणि त्याच सालीं शिवाजीनीं अहमदनगरची पेठ लुटून औरंगाबादेस भोंवताली धामधूम करून होते तों मागून विजापूरचे दोन सरदार येऊन कोंकणप

टी घेण्याविषयीं फार यत्न करीत होते; त्याजवर फौजे
सहित शिवाजीराजे येऊन त्या सरदाराची दुर्दशा केली;
त्या समयीं अकस्मात शिवाजीराजे जागोजाग प्रगट
होतात; या वरून ते असंख्य रूपें धरितात कीं काय अ
सा सर्वलोकांस भास झाला. आणि शिवाजीचे लढाऊ
गलबतांनीं कितीएक दुसरीं गलबतें व मोंगलाचे जहाजा
वर बसून मकेस जाणारे लोकांस लुटून बहुत द्रव्य ज-
मा केलीं. व मालवणा पाशीं गोव्याचे दक्षिणेस साठ
सत्तर कोशां वर बालशिलोर या गांवीं लूट करून पुष्क
ळ द्रव्य घेऊन तेथून महाबळेश्वरीं शिवाजीराजे आले

पुढें शके १५८७ सन १६६५ इसवी या वर्षी शिवा
जीनें मलबार मार्गीं स्वारी करून सुरत शहर लुटलें;
ते वेळेस फौज १५००० नेली होती. त्या समयीं बहुत द्र
व्यानें भरलेले हुबळी शहर लुटलें; त्यांत लुट मिळाली-
इतकी कधीही लूट मिळाली नव्हती.

त्या पुढें औरंगजेबास मकेस जाणारे लोक शिवा
जीनें लुटले हें समजतांच फार राग येऊन त्याचे पारिपत्या
स एक राजा जयसिंग रजपूत, दुसरा दिल्लिरखान, आ
फरखान, हे दोघे सरदार मोठी फौज देऊन पाठविले. ते
सरदार मोठे प्रबळ होते. त्याणीं येऊन पुरंदर व सिंह

गड व पुण्यास घेरा घातला. ही खबर रायगडास शिवाजीस लागली नव्हती; पुरंदरचे किल्लेदार धैर्यानें लढत होते. व बाजी परभू महाडचा देशमूख याणें मावळे व हेटकरी लोक जमा करून, दिलिरखानाशीं फार मोठें युध्द करून दिलिरखानाचे लोक ठार मारले. तेव्हां दिलिरखानानें त्या मावळे लोकांचे सरदारास तीर मारून ठार मारिला; परंतु किल्लेदारांनीं किल्ला दिला नाहीं.

राजा जयशिंग मोठा विख्यात अशी कीर्ती, त्याज जवळ फौज फार होती; आणि तो एकाएकीं आला; या मुळें शिवाजीकडील [illegible]करी वगैरे भय पावले; हें जाणून शिवाजीनी त्[illegible]िंगाशीं सल्लाचें बोलणें लाविलें; आणि शके [illegible] सन १६६५ या वर्षी थोडकेसे लोक बरोबर घेऊन [illegible]शिंगराजाच्या लश्करांत शिवाजीमहाराज पोचले [illegible]ं जयशिंगानें शिवाजीराजाचा फार सन्मान केला [illegible]दलिरखानयाशीं ही सलोखाच केला. आणि त्याचे [illegible]लीं पुरंदरकिल्ला केला; त्या वेळेस असें ठरलें की [illegible]ंमलाचे मुलुख जे शिवाजीनें घेतले ते परत द्यावे, व विजापूर सरकारचे बत्तीस किल्ले घेतले त्या पैकीं दो स मोंग-

लास द्यावे. बाकी बारा किल्ल्यांची जाहगिर दिल्लीहून शिवाजीराजासकरूनद्यावी. व शिवाजीचे पुत्र संभाजी आठवर्षांचे होते; त्यास पांचहजारस्वारांची मनसब द्यावी; असें ठरून कलह वाढला नाहीं. आणि अवरंगजेबास शिवाजीनें नम्रतेनें पत्र पाठविलें कीं विजापूरचे बादशाकडे जो मुलूख आहे. त्यांत चवथाई आणि सरदेशमुखीचा दहावा अंश मला द्यावा; या दोन्हींचें उत्पन्न पांचलक्ष होणाचें आहे; त्यांतून वर्षास तीनलाखहोन आपल्यास स्वामित्व देईन असें कबूल केलें; तेव्हां औरंगजेबाचे मनांत [illegible] जापूर बुडवावें, असें होतेंच. ह्मणून त्याणें शिवा[illegible] फौजेसह अनुकूळ व्हावें; असेंजयशिंगास [illegible]लें. त्या प्रमाणें उभयतां विजापुराकडे चालले.

उभयतां ब[illegible] विजापूरचे सरदार यांणीं फौजेसहित येऊन मो[illegible]र्नचीलढायीकेली. त्यावेळेसशिवाजीवत्याचासर[illegible]टाजी पालकर यांणीं मोठा पराक्रम केला. हें वर्तमान [illegible]गजेबास कळल्यावर प्रसन्न होऊन शिवाजीस बहुमा[illegible]वीं वस्त्रें व स्तुतीचें पत्र पाठविलें; आणि [illegible]मा गाहून दुसरें पत्र पाठविलें त्यांत तुह्मीयेऊन भेटावें; तुमचा मोठा सन्मान होईल. व परत जाण्यास अडचण-

डणार नाही. असें लिहिलें. त्यावरून जयशिंगाचे म सलतीनें दिल्लीस जाण्याचा निश्चय करून आपल्या साऱ्या किल्ल्यांचा बंदोबस्त केला. आणि रायगडीं सर्व मानकरी जमा करून आणि आपण तेथें येऊन मोरो त्रिंबक पिंगळे व आबाजी सोनदेव व आनाजी दत्तो यांतिघां स आज्ञा केली कीं, आम्ही दिल्लीहून परत जाऊन येई पर्यंत तुम्ही मुख्यत्वें कारभार करावा; असें सांगून आपला पुत्र संभाजी यास बरोबर घेऊन शिवाजी राजे पांचशें स्वार व एक हत्तीर मावळे लोक इतक्यासहित शके १५८९ सन् १६६७ या वर्षी निघून दिल्ली जवळ गेले, तेव्हां बादशाहानीं आपण न जातां दोन सरदार सामोरे पाठविले व भेट झाल्यावर बादशाहानें शिवाजीस सरदारांचे ओळींत बसविलें तेव्हां त्याजला राग येऊन कांहीं दुर्भाषण केलें तें बादशाहास कळल्यावर शिवाजीनीं पुनः दरबारास येऊं नये, असा निरोप पाठविला. मग शिवाजीनीं औरंगजेबास विनंती केली कीं माझें चाकरीचें कारण नसेल तर माघारें जातो, त्यावर कांहीं उत्तर न देतां शिवाजी राजे यांचे राहण्याचे हवेलीस भोंवतीं चवकी बसविली. नंतर शिवाजी राजानीं पुनः विनंती केली कीं, मज बरोबरचे लोक तरी माघारे जाऊं द्यावे, तें बोलणें सरकारांत मान्य होऊन लोक जाण्यास हुकूम दिला; शिवा

जीचे चिरंजिवा सहित तेथें राहिले. त्यांणीं दरबारांत मू
ठ मोठे सरदाराशीं नजराणा देऊन स्नेह करून आपल्या
स तुवरणाईतपणा दाखविला. आणि देव,ब्राह्मण,फकी
र वगैरे यास बहुत धर्म केला. आणि मिठाया भरून पे
टारे नजर पाठविण्याचा पाठ चालविला. आणि एके दि
वशीं आपण व चिरंजीव असे दोघे पेटाऱ्यांत निजूनते
पेटारें माणसाकडून शहराबाहेर नेले. आणि पेटाऱ्यातून
बाहेर निघून एका घोड्यावर दोघे बसून गुप्तरूपें मथुरे
स जाऊन एक ब्राह्मणाचे घरीं मुलास ठेवून आपण गो
साव्याचा वेष धरून माघारे रायगडास आले. तेथें आप-
णास सर्व गोष्टी अनुकूळ आहेत असें मनांत आणून-
स्वस्थ राहिले. त्या वेळेस जयशिंगानें विजापुरास वेढा घा
तला होता; त्याचा पराभव होऊन फार नाश झाला.
त्याचे बदलीवर पुन्हां सुलतान माजूम सरदार नेमिला
आणि जयशिंग दिल्लीस माघारें बोलविला तो जातांना-
वाटेंत मृत्यु पावला.

या सुलतान माजुमास शिवाजीनीं द्रव्य खर्चून वश
केला. आणि त्याचे हातून बादशाहास लिहून पाठविलें,त्यां
त चाकरीची कबुलायत लिहविली; त्यावरून बादशाहानें
राजा असें पद देऊन पुणें व चाकण व सुपे परगणा व वरा

डमांतांन एक जाहगिर या प्रमाणें दिले व पुत्र संभाजी-
यास मनसब देऊं केला होती, ती दिली.

शके १५९० सन १६६८ या वर्षी शिवाजीराजास खं
डणी वीजापूरसरकारानीं तीन लाख, व गोवळकोंडचा बा
दशाहाची पांच लाख, या प्रमाणें प्रतिवर्षी देऊं, असे करा
र होऊन चालू झाली.

नंतर शिवाजीराजानीं दोन वर्षे आपले राज्याचे वसू
लाचे व लष्करचे वर्तणुकीचे वगैरे कायदे नवे करून पूर्वी
मिळालेलें द्रव्य आपण घेतल्या किल्ल्यावर नेऊन ठेवून म-
तिवर्षी दसऱ्यास समारंभ करून फौजेची हजिरी घेणें व सर
सालचा जमाखर्च पाहण्याची वहिवाट चालविली; तेणें क
रून त्याची प्रशंसा मोठी झाली. व त्या वेळेस कामगार केले ते,

१ पेशवा मुख्यप्रधान.
मोरोत्रिंबक पिंगळे यांणीं स-
र्व चौकशी करावी.

२ मुजूमदार आबाजी सोन
देव यांणीं जमाबंदी व खर्चा-
ची चौकशी करावी.

३ सुरनीस आनाजीदत्तो
यांणीं दप्तर संरक्षण करावें.

५. सरनोबत २

१ स्वारांचे काम प्रतापरा
वगुजर.

१ पायदळाचें काम येसा
जी कंक.

—

६. सोमनाथपंत डबीर यांणीं
परराज्यांतील चौकशी व-

व सनदांची बारनिशी.

४. वाकनीस. दत्ताजी त्रिमळ यांणीं खासगी शिबंदीव दप्तरचें काम करावें.

बोलणें करावें.

७. न्यायाधिश. निराजीरावजी. यांणीं इनसाफ करावा.

८ न्यायाधिश. शंभूशास्त्री प्रथम. नंतर रघुनाथरावकेले.

या प्रमाणें अष्टप्रधान केले. चिटणीस बाळाजी-आवजी परभू फार चतूर होता, तो केला. व बाळकृष्णपंत ह्मणवंते फडणीस केले. शेषापानाईक चांभारगोंदेकर यांस मालोजीराजे यांचे पूर्वींचे वचना प्रमाणें जामदार केलें. या प्रमाणें करून हे तीन कामगार निरंतर जवळ होते.

नंतर सिंव्हगड वगैरे बहुत किल्ले युध्द करून शिवाजींनीं हस्तगत केले. मोंगलाचे लोक धरावयास आलेत्याचा पराभव केला. असा दिवसेंदिवस जय फार झाला. खानदेश लुटून वसूलाची चौथाई प्रतिवर्षं घेत जावी, असें ठरवून आवडा व साल्हेर हे दोन किल्ले घेतले. नंतर अवरंगजेबानीं दक्षिणदेशांत मोहोबतखान दुसरा सरदार पाठविला. त्याबराबर मोठी फौज दिली. हें वर्तमान शिवाजीराजांस कळल्यावर मोरोपंत व प्रतापराव गुजर यांजबरोबर वीस हजार फौज देऊन त्याबर लढायीस पाठविलें.

त्यांणीं युध्द करून मोंगलाचे फौजेचा अतिनाश केला. शिवाजीराजाचे फौजेची मर्दुमकी अतिविख्यात झाली.

नंतर शके १५९५ सन १६७३ यावर्षी शिवाजीराजानीं सैन्य जमा करून विजापूरचा बादशाहा अबदुलमहमद मरणपावनांच त्याकडे स्वारी करून पन्हाळा किल्ला घेऊन हुबळीशहर आनाजीदत्तो यांजकडून लुटवून असंख्य द्रव्य मिळविलें. व परळी किल्ला घेतला. व सातारा किल्ला व चंदनवंदन व नांदगिरी व पांडवगड व तायवड असे किल्ले हस्तगत केले. व अबदुलकरीम विजापुराहून फौज घेऊन आला, त्याचा पराभव शिवाजीराजाचा सरदार हासोजीमोहिते यांणीं केला. त्या मोहित्याचे डोकांत संताजीघोरप[illegible]नाजीजाधव मोठे विख्यात होते; त्या वेळेसच आबाजी [illegible]देव मेले. त्याची मुजूमदारी त्याचा लेक रामचंद्रआबाजी यास दिली.

या नंतर बहुतकरून दक्षिणप्रांत व कर्नाटक चंजाऊर वगैरे प्रांत व किल्लेकोट हस्तगत केले. व मांडलिकराजे व पाळेगार सर्व खंडणी देऊं लागले. विजापूरबादशाहात हस्तगत जाहली. भागानगरचे पातशाहानीं तह केला. दौलताबादशाईंतील कित्येक सुभे प्राप्त झाले. ध्या सुभे दक्षिणप्रांत राज्य बहुतकरून हस्तगत झालें. व राहिलें त्यांत चौथाई मोकासा बाबदी सांवोत्रा निमेंअम्मल स्वराज्य जाहला. एक दिल्लीचें राज्य

मात्र सुसतेंत येणें राहिलें तें ही सत्तेंत येईल", असें शिवाजी-महाराजांचे मनांत येऊन आपण असेंच राज्य करणें; हे पाळेगारांत संख्या धरतात; याजकरितां क्षात्रधर्माप्रमाणें राज्याभिषेक करवून सिंव्हासनाधिश्वर व्हावें; छत्रपतीक्षत्रीय कुलावतंस राजा असें ह्मणवावें राज्यनीतीनें राज्य चालवावें; ह्मणोन महाराजानीं निश्चय करून आपले पदरी लोक, सरदार, कारकून, महाल, किल्ले, कारखाने, मुलूख, माणसें आपले सत्तेंत किती आहेत; यांची निवड केली; त्यांतून मुख्यांची नांवें खाली लिहिलीं आहेत.

[illegible]कारकून व मुत्सद्दी वगैरे.			
१	मोरो [illegible]क पिंगळे.	२२	दत्ताजी गोपिनाथ बोकील.
२	रामचंद्र निळकंट.	२३	आनाजी रंगनाथ केळकर.
३	रघुनाथराव पंडित.	२४	विठ्ठल दिनदेव गरुडकर.
४	अंणाजी दत्तो.	२५	कोनेहरपंत.
५	जनार्दन पंत हणमंते मजमदार.	२६	शिवभट उपाध्ये.
		२७	शिवाजी शंकर.
६	दत्ताजी पंत वाकनीस.	२८	कृष्णाजी पंत.
७	बाळाजी सोनदेव.	२९	मथुरे.
८	निराजी रावजी.	३०	काशीपंत मथुरे.

९	मल्हाद निराजी.	३१	विश्वास राव.
१०	बाळाजी आवजी चिटनी वीस.	३२	विसाजी पंत मथुरे.
११	चिमणाजी आवजी द-मरदार.	३३	कृष्णाजी जोशी.
१२	तिमाजी केशव सबनीस	३४	नरहर आनंदराव
१३	भास्कर भट उपाध्ये.	३५	बाळंभट गोसावी उपाध्ये.
१४	शामजी नाईक पुंडे पोतदार	३६	कृष्णाजी सखाजी.
१५	शंकराजी निळकंठ	३७	शामजी आवजी कारखानीस.
१६	रघुनाथ बल्लाळ कोरडे.	३८	एसाजी गोविंद.
१७	बाळाजी रघुनाथ.	३९	शामराव पद्मनाथ.
१८	नरहर बल्लाळ सबनीस	४०	गोविंद भटजी उपाध्ये.
१९	रावजी सोमनाथ सभे.		
२०	व्यंकाजी दत्ताजी.		
२१	त्रिंबक भास्कर.		

सरदारलोक.

१	हसाजी हंबिरराव मोहिते. सरनोबत.	३	बहिरजी नाईक इंगळे.
२	गोमाजी नाईक पानसबळ	४	खंडोजी जगताप.
		५	गोंदजी जगताप.

६ सताजी राजे भोसले शाहाजीराजे महाराज यांचे नाटक शाळेचे पुत्र.

७ साबाजी भोसले शिगणापूरकर.

८ रुपाजी भोसले सरदार.

९ मानशिंग मोरे.

१० माहादजी नाईक पानसबळ.

११ मकाजी अनंदराव.

१२ सुधोजी खाजणकर.

१३ गणोजी दरेकर.

१४ कान्होजी आगरे.

१५ संताजी घोरपडे

१६ धनाजी जाधवराव.

१७ तैलगराव पागे सरदार.

१८ एकोजी खाडेकर जुमलेदार.

१९ सोमवंशी.

२० कान्होजी भाडवळकर

२१ संताजी जगताप

२२ बाजी जळगे.

२३ मालोजी नलगडे.

२४ हिरोजी शेळके.

२५ मालोजी निंबाळकर.

२६ जेशिंग पालकर

२७ आनंदराव निंबाळकर.

२८ बाजी मोहिते.

२९ पदाजी कारुकर.

३० नेटाजी कारुकर.

३१ पिलाजी शिर्के.

३२ तानाजी शिर्के.

३३ गणोजी शिर्के (पिलोजीचे

३४ पुत्र)

३५ संभाजी शिर्के.

३६ जेशिंग पालकर.

३७ परसोजी भोसले.

३८ भुजबलराव.

३९ अरेराव.

४० बहिरजी घोरपडे.

४० संभाजी काटकर.
४१ सूर्याजी काटकर.
४२ रायाजी गडधे.
४३ देवजी उघडे.
४४ केरोजी पवार.
४५ परसोजी शितोळे.
४६ रामाजी जळगे
४७ एसाजी खांडेकर.
४८ बुबाजी पवार.
४९ कृष्णाजी घाटगे.
५० कृष्णाजी पवार.
५१ संभाजी कावजी.
५२ आपणे.
५३ रामोजी शिर्के.
५४ वाघोजी शिर्के.
५५ हरजी राजे महाडीक.
५६ अनंदराव[illegible]फहजारी.
५७ तुकोजी पाळकर.
५८ उचले.
५९ आनलोजीराजेमहाडीक.
६० महादजीनाईक निंबाळकर
६१ एसाजी मोरात.
६२ खंडेराव दाभाडे.
६३ नेमाजी शिंदे.
६४ खंडोजी आटोळे.
६५ बहिरजी बडगर.
६६ बळवंतराव देवकाते.
६७ भवानराव देवकाते.
६८ माहृणवर.
६९ काकडे.
७० कडु.
७१ कोकाटे.
७२ आमरोजी पांटरे.
७३ अमृतराव निंबाळकर.
७४ बाळोजी नाईक निंबाळकर रे
७५ टमटेरे
७६ हांडे.
७७ मालोजी निंबाळकर

पायदळाचे सरदार

मावळे लोक

१	एसाजी कंक सरनोबत	१८	हिरोजी राणे.
२	तानाजीराव मालुसरे.	१९	रामोजी मोरे.
३	जिवमाहाला	२०	डोळे.
४	सोनमाहाला.	२१	नानाजी दुडुसकर.
५	रानपाटील एशवंतराव.	२२	पिलाजी सणस.
६	रामाजी विश्वासराव.	२३	जावजी पारले.
७	कृष्णाजी नाईक.	२४	मुधोजी हुणकणे.
८	सभानजी नाईक.	२५	विडुजी कडु.
९	ताना सावंत	२६	इदाजी गोरड.
१०	कोंडजी वळखले.	२७	महादजी फर्जंद.
११	बाजी राव पासलकर	२८	हिरोजी फर्जंद.
१२	बावाजी मसुदेशपांडे.	२९	नागोजी फर्जंद नाईक.
१३	हिरडस मावळकर.	३०	बरवाजी फर्जंद.
१४	बाजी मुरारदेशपांडे महाडकर.	३१	पारठे.
		३२	ठाकुर
१५	दवळे.	३३	ढमाले.
१६	कुडाळकर.	३४	दादाजी बापुजी देशपांडे
१७	मळघडे.	३५	चिमणाजी बापुजी देशपांडे

३६	रामदळवी.	४८	मुधोजी सासवदेकर
३७	बागराव.	४९	कृष्णाजी भोसले.
३८	दिनकरराव	५०	हरजीनाईक जासूद.
३९	मालसावंत	५१	गणोजीकावळे.
४०	तुळाजी फर्जंद.	५२	खंडोजीनाईक जासूद.
४१	जावजी मोलने.	५३	सोमाजीनाईक बाकी.
४२	हिरोजी मालगिरे.	५४	सूर्याजीकाळे.
४३	मुधोजी खानवळकर.	५५	बापूजी मांटरे.
४४	एसजी दरेकर.	५६	सूर्याजी मालुसरे.
४५	बाजीराव दरेकर.	५७	राणोजी दरेकर.
४६	सोनदळवी.	५८	तुकोजी लाड
४७	चांगाजी कडु.		

आरमाराचे सरदार.

१	दर्यासागर.	३ इभ्रामखान
२	मायनाक भाडरी.	

किल्ले व प्रांत, तालुके

	प्रांत सातारा	वाई	प्रांत कराड.
१	सातारा	१ चंदन	१ कसबेकराड गपा

२	परळीसजनगड	२	वंदन	२	वसंतगड
३	वैराटगड.	३	नांदगिरी.	३	मचिंद्रगड
४	पांडवगड.	४	वर्धनगड.	४	भूषणगड.
५	कमलगड.	५	महिमनगड		
६	नायवडा.				

प्रांतमावळ.

१	रोहिडा	१२	तुग	२४	पन्हाळा
२	कलजा.	१३	तिकोना.	२५	पांडवगड.
३	पुरंदर	१४	विसापूर.	२६	गगनगड.
४	रुद्रमाल	१५	कुवारी.	२७	खेळणा. (विशा
५	राजगड	१६	घनगड.	२८	ळगड)
६	सिद्धगड.	१७	राजमाची	२९	गजेंद्रगड.
७	तोरणा.	१८	वासोटा.	३०	भिवडा
८	नारायणगड	१९	शिवनेरी	३१	भुपाळगड.
९	मोरगिरी.	२०	मद नगड.	३२	खेळणा.
१०	बावडागड.	२२	रांगणा.	३२	भुदरगड.
११	पारगड	२३	दातेगड.		

	प्रांत कोकण,बांधारीवनळदुर्ग.				
१	मालवण (सिंधुदुर्ग	१०	विजयदुर्ग	२०	जयदुर्ग.
		११	खांदेरी	२१	कुलाबा.
२	रत्नागिरी.	१२	अजनवेल.	२२	रायगड.
३	राजकोट.	१३	मंडणगड	२३	कमनिधीगड.
४	पाली	१४	लिंगाणा.	२४	राम गड.
५	कांगोरी.	१५	सुमारगड	२५	रसाळगड.
६	करनाळा	१६	सुवर्णदुर्ग	२६	भोरप.
७	बालकगड	१७	सारंगगड.	२७	माणिकगड.
८	सिंदगड.	१८	बल्डगड.	२८	समानगड.
९	बिरवाडी.	१९	प्रतापगड.	२९	मंडणगड.

	प्रांत कोकण				
१	वहिरवगड.	८	प्रबळगड.	१५	कुंभगड.
२	सागरगड.	९	मित्रगड	१६	मंडणगड.
३	शिलारागड.	१०	भास्करगड.	१७	प्रचितगड.
४	महिधरगड.	११	आरनाळा.	१८	घोसाळागड.
५	सेटगोगड.	१२	महिपतगड.	१९	कावजई
६	अवचितगड.	१३	मनोहरगड.	२०	सुमानगड.
७	मलादगड.	१४	सहजगड.	२१	विरगड

३०	रत्नगड.	३३	मकरंदगड.	३६	माहुली.
३१	सूरगड.	३४	महिमंडणगड	३७	समानगड
३२	महिमनगड	३५			

ठाणीं.

१	कल्याण	५	वाई	९	रूपें.
२	शिरवळ	६	तासगाव	१०	भिवडी.
३	खटाव	७	चाकण.	११	मिरज.
४	बारामती	८	कऱ्हाड	१२	करवीर.

प्रांतबागलाण.

१	सोलरी.	३	नाहवा.	५	हरसल.
२	लोणरा.	४	अहिवंतगड	६	घोडप.
				७	सुलेरी.

प्रांत त्रिंबक

१	त्रिंबक.	८	मनरंभगड		
२	रामसेन.	९	सिंधगड.	१५	चांवंडस.
३	गडगडा	१०	जिवधनगड	१६	चांदवडी.
४	बडिक	११	रेवलागड.	१७	हरिद्रगड.
५	हर्षण.	१२	पटलगड.	१८	राजदेहर.
६	आंवदा.	१३	जवलागड.	१९	मनोहरगड
७	माचनागड.	१४	हडसर	२०	मृगगड.

२१ सबळगड	२२ मार्कंडयागड	२३ केराक
२४ आणलाई		

प्रांतफौडबिदनूर

१ कोटफौड.	५ कोटकडवाळ	९ कोटशिवेश्वर
२ कोटकाहुर	६ कोटआकोलें.	१० कोटमगरूड.
३ कोटबन्नर.	७ कोटकटेजर.	११ कोटबल्याळ.
४ कोटकलबुर्गे	८ कोटकृष्णगिरी	१२ कोटकडनूर

प्रांतकर्नाटकवगैरे.

परगणेजगदेवगड.

१ जगदेवगड	११ गगनगड,	२१ सुदरगड ; ३० हरिहरगड,
२ वारुणगड,	१२ महाराजगड,	२२ कोटगरूड, ३१ महिनदगड,
३ सुदर्शनगड	१३ सिध्यगड.	२३ रजनगड. ३२ कोटवालगोंडा.
४ कृष्णगिरी	१४ मलकार्जुनगड,	कमोदगड ३३ कोटआटनुर.
५ रम्यगड.	१५ कस्तुरीगड	२४ कोटत्रिपादुर, ३४ कोटशामल.
६ जवादिगड	१६ मार्तंडगड	२५ भवानीदुर्ग ३५ कोटतुटाजेठी
७ प्रबळगड.	१७ बहिरवगड	२६ कोटविराडे ३६ कोटअमरापुर
८ दिघपलीगड	१८ रामगड.	२७ कोटवरवनूर ३७ कोटचांगमाळ
९ मंगळगड	१९ मनोहरगड	२८ कोटतुलसूर, ३८ कोटआदुर
१० नदीगड	२० कलपगड	२९ कोटतळेगिरी. ३९ कोटधर्मपुरी

प्रांतएदुर तालुके व,गड.

१ कोटअर्कोट	२ कोटदळणापरण, ३ वेतपासहळी ४ रसाळगड.

५	कोटत्रिमळ	१२	पालकोट	२०	एशवंतगड.
६	कोटत्रिकान	१३	वजिबाराकोट	२१	प्राणगड.
	दुर	१४	कोटवृंदावन	२२	गोजरागड.
७	मुरव्यगड	१५	सागरगड	२३	कोलबलगड.
८	गर्जनगड	१६	साजरागड.	२४	पडवलगड.
९	पडवीडगड	१७	अजरगड.	२५	कुभेगड
१०	कर्नाट गड	१८	कोटलहद्दुर	२६	कोटत्रिवादी.
११	कैलासगड	१९	महिमंडणगड		

प्रांतवनगडवगैरेतालुका

१	वनगड.	११	गहनगड.	२०	बिराटकोट.
२	श्रीमनगड	१२	गंधर्वगड.	२१	दुमदुर्ग.
३	श्रीमंतगड	१३	दामेगड.	२२	ब्रह्मगड.
४	श्रीगर्दनगड	१४	रूपगड.	२३	गणेशगड.
५	श्रीनरगुंद	१५	पराक्रमगड.	२४	श्रीवर्धनगड.
६	मीचप्रका	१६	कानकाद्रिगड	२५	वडत्र गड
७	रागड.	१७	ठाकुरगड.	२६	रवलगड
८	सरसगड.	१८	आंबेजिराई	२७	मृगमदगड.
९	बुधलाकोट		गड.	२८	मईवारगड.
१०	मैंदगिरी.	१९	सोमसेखरगड	२९	भूमंडळगड.

२९ नलगुंद मिरागड	३१ विदनुरकोट	३५ हतमगलगड.
	३२ भास्करगड.	३६ मलकोन्हरकोट.
३० महिपाल गड	३३ भीमगड	३७ मल्हारगड
	३४ माणिकगड.	
	प्रांत चंदी.	
१ राजगड	३ चैनगड	५ मदोन्मतगड.
२ कोमकोट	४ कृष्णागिरी	६ अरवट्टगड.

प्रांत-चंजाउर व अरणी.

या प्रमाणें लिहिले आहेत. या खेरीज कितिएक चांगलीं माणसें होतीं; व प्रांत मुलूख होते.

रामेश्वरा पासून गोंडवण चांदे वराड हे प्रांत नर्मदे पर्यंत दस्त झाले. चौथ मोकासा अंमल बसून चालला.

अशी निवड करून राज्यव्यवस्या चालविण्यास अष्टप्रधान केले. द्वादशकोस बारामहाल? व अष्टदशशा-ळा (अठरा कारखाने) करून त्याजवर कामगार केले.

अष्टप्रधान.

पूर्वी पारशी भाषेंत नांवें होतीं ती बदलून संस्कृत भाषेंत केलीं.

पारशीनांव	त्याचें संस्कृत.	ज्यास किताब दिला त्याचेंनांव.
१ पेशवे.	मुख्यप्रधान.	मोरो त्रिंबक पिंगळे.
२ मुजूमदार	पंत अमात्य.	रामचंद्र आबाजी बहुतकर
३ सुरनीस.	पंतसचीव.	आनाजी दत्तो.
४ वाकनीस	मंत्री.	दत्ताजी त्रिमळ.
५ सरनोबत	सेनापति.	हसाजीराव मोहिते.
६ डबीर.	सुमंत.	जनार्दन पंत हणवंते.
७ न्यायाधिश	न्यायाधिश.	बाळाजी पंत, पुढें हेमाजी अनंत.
८ न्यायशास्त्री	पंडितराव.	रघुनाथराव

द्वादशकोस्थ बारामहाल.

१ अंतःपुर रुणी महाल.	२ द्रव्यभांडारमहाल पोतें

३ धान्यागार महाल (कोठी)	८ महाल शिबिंदी कादियानें
४ अश्वधन महाल (पागा)	९ महाल इमारत
५ गोधन महाल (थट्टी)	१० महाल सौदागिरी.
६ आरामक्षेत्रे महाल (शेरी वागा.)	११ महाल चौकिक.
७ महाल टंकशाळा.	१२ वसनगार. जामदारखाना

अष्टदशशाळा.

अठरा कारखाने.

१ गजशाळा (हत्तीमहाल.) (पिलखाना.)	९९ जिन्नसखाना.
२ पानीय शाळा (अंदारखाना)	१० अंबरखाना. (धान्यसंग्रहस्थान.
३ उष्ट्रशाला. (उष्टारखाना)	११ यंत्रशाळा. (तोफखाना)
४ रत्नशाला. (जवाहिरखाना)	१२ खटक शाला (शिकारखाना.)
५ शस्त्रशाळा. (शिलखाना.)	१३ लेखन शाला. (दप्तरखाना.)
६ रथशाला. (गाडिखाना.)	१४ पाकशाळा. (मुदबखखाना.)
७ सिबिरशाला. (फरासखाना)	
८ मल्लशाळा. (तालिमखाना.)	

१५ नाटकशाळा नटखाना.	१७ तांबुलशाला, सराफखाना
१६ भेरी दुंदुभी, नगारखाना.	१८ वैद्यशाला, सरबतखाना.

या प्रमाणें करून नंतर काशीक्षेत्राहून पैठणास गा गाभटनामें मोठा विद्वानब्राह्मण आलाहोता, त्याजला मोठे सत्कारानें आणून रायगड मुकामीं अष्टप्रधान व मांडलिक राजे व सरदारउमराव वगैरे व शास्त्री पंडित बोलावून आणून जमाकेले. या प्रमाणें राज्याभिषेकाची सर्व तयारी करविली

शके १५९६ जेष्ट शुध्द ६ सन १६७४ इसवी पासून मोठा समारंभ करून प्रथम राज्याभिषेकांगव्रतबंध व होम हवने यज्ञ ब्राह्मणभोजने करून नंतर जेष्टशुध्द १३ शके मजकूर रोजीं सईबाईसाहेब पट्टराणी यांस पटबंधन करून त्या सहवर्तमान शिवाजीमहाराज यांस यथाशास्त्र राज्याभिषेक झाला. आणि त्या दिवसा पासून शिवाजीमहाराजांचा शक चालू झाला.

राज्याभिषेकानंतर सर्व राजेरजवाडे अष्टप्रधान वगैरे सरदार यांस योग्यते प्रमाणें वस्त्रें, शस्त्रें, घोडा, हत्ती, चौरी, पालखी वगैरे देऊन शास्त्री, पंडित, वैदीकब्राह्मण यांस मोठेसत्कारें करून वस्त्रें व दक्षिणा दिली. वसोन्याची तुळा केली. आणि राज्यरीती स्थापून राज्य चालविलें.

नंतर शके १५९९ सन १०८७ फसली या वर्षी नोटा

रा व पन्हाळा यांचे मधला मुलूख तिसऱ्यानें घेऊन वर्ध नगड वगैरे चार किल्ले बांधिले. नंतर शिवाजीमहाराजांचे शरिरीं समाधान नसून कांहीं महिने सातान्यास होते; तेव्हां देवीची सेवा अनुष्ठानें फार करून दुखण्यातच कर्नाटकप्रांतीचे राज्य घेण्याची मसलत केली. त्या सालचे अखेरीसस्वार ३०००० आणि ४०००० पायदळ अशी ७०००० फौज घेऊन गोवळकोंड्यास जाऊन तेथील बादशाहाशीं तहकरून त्याजपासून तोफा वगैरे सरंजाम घेऊन शके १५९९सन १०८८ फसली या वर्षी तेथून निघून कृष्णेचे पलिकडे श्री शैल्य परवतीचें देवस्थान आहे; तेथें देवदर्शनासमहाराजएकटेच गेले. तेथें बारादिवस मोठें दुर्घट तप करून शेवटींतरवारीनें कंठ कापून घेऊंलागले; त्यासमयीं श्रीभवानीदेवी-प्रत्यक्ष येऊन त्याचें निवारण करून बोलली कीं, राजा, तुझे हातून अद्यापि हिंदुधर्म वाटवावयाचा आहे तुला जय येईल; असा आशिरवाद देऊन गुप्त झाली. नंतर महाराज-आपले लश्करांत जाऊन मिळाले. व जिंजिकिल्ला विजापूर-सरकारचा होता; तो घेतला; विजापूरसरकारचा एक सरदार पांचहजारस्वारानिशी होता; त्याचा पराभव केला.

नंतर चंदोरप्रांत घेण्याचा यत्न चालविला. आणि-आपला सावत्रबंधू व्यंकाजीराजे यांस चंदोराहून भेटण्या-

स घालविलें. तेव्हां त्याचा निरुपाय होऊन भेटण्यास आला; त्याजला आपले बापाचे जाहगिरीचा अर्धाभाग वाटणी मागि तली. परंतु त्याणें ऐकिलें नाहीं. मग शिवाजीमहाराज याणींत्या जला माघारी जाऊं दिलें. युध्दावांचून हें घडतनाहीं, असें मनां त आणून बिलोरास येऊन आपले बापाचे जाहगिरी संबंधीं कोल्हार व बंगलोर व उसकटा व बाळापूर हे सर्व परगणे घे- तले. आणि विजापूरकरांचे मुलखाची लुटालूट केली. आणि आपले मुलुखाकडे परत येतांना आपले बापाचा दासीपुत्र यास व रघुनारायण, व हंबिराव मोहिते, यांस कर्नाटकाचें का म सोपून दिलें.

मग बिजोरी, कुपाळ, व बहादुरवेडा हे किल्ले घेतले. व त्याचें काम जर्नादिन पंत रूमंत यास सांगितलें. आणि आपण दुर्ग ल शहरास आले. इतक्यात व्यंकाजीनें मागें राहिले लश्करावर छापा घालून आपणच पराभव पावला. हें वर्तमान शिवाजी म हाराजास कळल्या वर त्याणीं व्यंकोजीस सांगून पाठविलें कीं. अशीदांडगाई केल्यास सरदारासह येऊन तुमचें पारिपत्य- करावें लागेल. तेव्हा व्यंकोजीनें रघुनाथनारायण यांचे हातें व डिलाचे जिनगीचा व मुलखाचा अर्धाभाग शिवाजीस दिला आणि त्यास वश केले. मग शिवाजी रायगडी आले. व आणखी पुष्कळ स्वाऱ्या करून विजापूरसरकार जेरीत आणून नरम केला.

शिवाजीमहाराजास सात स्त्रिया होत्या. पहिली सईबाई शिर्के जी मोहिते, नेवासकरांची कन्या. तिचा पुत्र संभाजी, यांचा जन्म रायगडास जेष्ठ शुध्द १० शके १५७९; दु०, पुतळाबाई शिर्क्यांची कन्या. तिसरी सोयराबाई हिचा पुत्र राजाराम यांचा जन्म, शके १५९०. चौथी, सकवारबाई. पांचवी, लक्ष्मीबाई. सहावी, सगुणाबाई. सातवी गुणवंताबाई. व या खेरिज पहिले स्त्रीस एक कन्या होती; तिचें नांव अंबिकाबाई अशीं शिवाजीमहाराजास तीन आपत्यें होतीं.

शिवाजीमहाराज मोठे विलक्षण चतुर पुरुष होते, त्यांचें शौर्य त्यांचे सदरचे पराक्रमावरून किती होते हें समजनेंच. व प्रसंगानुसार अनुसरून स्वकार्य साधण्याची मोठी दक्षता होती. तिजास भगदीनसून कजाखीसोसण्याचा भोग अभ्यास होता. द्रव्याचा व्यय उदारपणें धर्मादि सत्कर्मास करण्याची मोठी आवड होती. अंतकरण त्यांचें निरंतर सदय असून सर्वाभूतीं दया होती. त्यांणीं ब्राह्मणांचे व प्रजेचे पालन उत्तम प्रकारें केलें. भगवत्भक्तीविषयीं मोठी निष्ठा. व गुरूसेवेच्या ठायीं अति आदर. त्यांस पूर्वी साक्षात्कार झाला होता, हें मागें लिहिलेंच आहे. वज्या पुरुषावर श्री रामदासस्वामींची व श्रीभवानीदेवीची पूर्ण कृपा होती. सारांश असा पुरुष दोनशें वर्षांत झाला नाही व पुढें होणें कठीण.

शिवाजीमहाराज रायगडावर असतां गुदगीचा आजार होऊन ज्वर येऊन सातवे रोजीं चैत्रशुध्द १५ शके १६०२ रौद्रनामसंवत्सरे तारीख ५ एप्रिल सन १६८०) या रोजीं देवाज्ञा झाली; त्या वेळेस त्याजकडे सर्व कोकणपट्टी व पुणेप्रांत व कर्नाटकांतील देश व दुसरे कांहीं देश त्याचे स्वाधीन होते. त्या देशांतडोंगरीकिल्ले ही पुष्कळ होते; त्यावर शिबंदीलोक ठेवून मुलुखाचा बंदोबस्त ठेविलाहोता; अंतकाळ समयीं त्याचे वय त्रेपन्नव र्षाचे होतें.

अंतकाळा पुर्वी पेशवे व सचीव वगैरे मोठे सरदारां जवळ महाराजानीं सांगितलें कीं, थोरला पुत्र संभाजी याचे गुण नीट नाहींत. याजमुळें राज्यास अपाय होतील, असें दिसतें; ही गोष्ठ सोयराबाईसाहेबमहाराजांची तिसरीस्त्री यांस कळतांच तिचे मनांत आपले पुत्रास राज्याधिकारी करावा, असें येऊन सर्व प्रधान वश करून घेतले. आणि ठरविलें कीं, राजाराम साहेब लहान आहेत तोंपर्यंत राज्यकारभार प्रधानलोकांनीं चालवावा; : प७

नंतर जनार्दनपंत समंत यास पन्हाळ्यावर संभाजी होते; त्यांचे बंदोबस्तास लश्कर सुध्दां पाठविले. व या मसलतीचें पत्र पन्हाळ्यावर हिराजीफरजंद बंदोबस्तास होता त्यास पाठविलें. तें पत्र संभाजीमहाज यांचे हातीं लागून-

त्या मसलतीची कृति आपोआप श्रुत झाली. तेव्हां त्या-
णीं त्या किल्ल्याची शिबंदी अनुकूळ करून त्याचे दोन मु
ख्य सरदार होते; ते गर मारून टाकिले. सुमंतानीं किल्ला
स भोंवार उगीच घेरा घालून सुमारे दोन महिने तेथें होते.
नंतर तेथून करवीरास गेले. इतक्यात राजारामास राय
गडीं शाके १६०२ सन १६८० जूनमहिन्यांत तक्ताधिपतिक
रतान तों पेशवे व सचीव या उभयतांचें वैमनस्य आले; संभा
जीमहाराजानीं सुमंताचे लश्करचे लोक वश करून व आण
खी मावळे लोक बरोबर घेऊन शत्रीस कोलापुरास जाऊन जना-
र्दनपंत यास धरून पन्हाळा किल्ल्यावर नेऊन ठेविलें. हें व
र्तमान हंबिरराव मोहिते सेनाधिपति यांस कळल्यावर ते
व पेशवे मिळून संभाजीचे भेटीस गेले. रायगडीं शिबंदी
त्यास अनूकूळ झाली. व दुसरे लश्करी राजे हीं अनूकूळ झा
ले. नंतर संभाजी निघून रायगडावर गेले.

भाग ३ रा
संभाजीमहाराजांचाइतिहास

संभाजीमहाराज रायगडीं पोंचनाच आनाजीदत्तो सचीव यांचें पायांत विडी घालून बंदींत ठेविले; व त्याची-सारी दौलत घेनली. आणि राजाराममहाराज यांसही बंदींत घालून त्याची आई सोयराबाई यांस आपले समोर आणून विनाकारण दुभाषणें अमर्यादेंचीं करून हिणें आपला नवरा मारला; सबब हिजला हालहाल करून मारावें, अशी आज्ञा केली; तेणेंकरून ती शरमीच्या योगेंच मरण पावली मगतिजकडील कितिएकसरदारांची डोकी मारिली. व एक सरदारास कडेलोट केला. असा क्रूरपणाएकाएकीं प्रगट केला. तेणेंकरून संभाजीमहाराजांस सर्व लोक नाखुषी होऊन हे अपशकूनी आहेत; असें लोकम्हणूलागले.

नंतर शाके १६०२ श्रावण शुध्द ५ पंचमी सन १६८० इसवी या वर्षी महाराजास राज्याभिषेक झाला. तेव्हां त्यांणीं जजिन्याचेशिधीशीं युध्द केलें. आणि १६०३ शाकांत पन्हाळ्यावर जाऊन राहिले; तेथें समजलें कीं, औरंगजेबाचा पुत्र महमदआकबर हे बंड करून पळून आले; ते

आपणास आश्रय मागण्यास आले आहेत; यास्तव त्यां चे भेटीस आपला एक मानकरी पाठविला, व त्यांजला रा हण्यास एक जागा दिली. तो, आनाजीदत्तो सचीव यांचे प क्षपाती मंडळीनीं त्या महमदाशीं राजारामसाहेब यांचे हि ताची, व संभाजीचे घाताची, अशी मसलत केली; हें वर्त मान संभाजीस कळलें. व ती खबर महमदानें ही कळवि ली. मग संभाजीमहाराज समारंभानें त्या महमदाचे भे टीस गेले; नंतर आनाजीदत्तो व शिर्के कुळांतील मुख्य सांपडले ते, व बाळपरभूचिटणीस व त्याचे पुत्र व दुसरा- एक त्याचा भाऊबंद, इतकी मंडळी हत्तीचे पायी बांधून ठा र मारिले; असें क्रूरकर्म केलें.

नंतर बहुतकरून वडिलांचे वेळचे अष्टप्रधान व सर दार यांचाही धिःकार करून मारोपंतपिंगळे यांस बंदींत ठे विलें. आणि मुख्यकारभारी एक कलुषा, ब्राह्मण कनुजाजा तीचा होता; त्यास केले. त्या कलुषाचे स्वाधीनत्वें करून सर्व कामें चालूं लागल्यामुळें अन्याययुक्त गोष्टी पडूं लागल्या. त्या लिहिण्या जोग्या नाहींत.

औरंगजेबाचे मनांत बहुत दिवस विजापूरचें राज्य- बुडवावें असें होतें; म्हणून त्या औरंगजेबानें आपला पुत्र अजिमशाहा याजबरोबर सैन्य देऊन विजापुरावर पाठ

विले. त्याची आणि विजापूरकर यांची लढायी मार्गात हो ऊन त्या वेळेस विजापूरकर पराभव पावले. त्या लढायीं त त्या अजिमशाहाची बायको आपले फौजेस हत्ती वर बसून धीर देत असे. ही मोठी आश्चर्याची गोष्ट आहे.

नंतर औरंगजेब लौकरच विजापुरास सैन्यासहि त येऊन त्या शहरास वेढा घातला. शेवटीं शके १६०८ क्षयनाम संवत्सरे कार्तिकमासी (सन १६९०) या वर्षी वि जापूरकरांनीं किल्ला औरंगजेबाचे हवालीं केला. आणि विजापूरकरांचे कितिएक सरदार आपले चाकरीस ठेवू न ती राजधानी बुडविली.

मग संभाजीमहाराजाचे राजधानींतील मुलूख घे ण्याचें औरंगजेबानें मनांत आणून कितिएक सरदारफौ जे सहित रवाना करून जागोजाग ठाणी वगैरे ते हस्तगत क रीत असतां एक वेळेस संभाजीमहाराज निर्भयपणें थोड केच लोकांनिशीं संगमेश्वराजवळ शिकारीस जाऊन राहि ले होते; हें वर्तमान मोंगलाचा एक मोठा सरदार तकरीबखा न यास कळतांच त्याणें आपला पुत्र इखलासखान यांज- बरोबर अत्यंत विश्वासू थोडकेसे स्वार देऊन अकस्मात् पाठविले. ते संगमेश्वराजवळ पोंचले; तोंच ही बातमी जा सूदानीं संभाजीमहाराजांस कळविली, परंतु त्या बातमी

दारांस तुह्मी मुर्ख आहां; मुसलमान काय करणार आहे
त; व अशी वडबड कराल तर तुमचीं नाकें कापीन, असें उ
न्मत्तपणानें गर्वोक्तीचें उत्तर केलें. इतक्यांत इखलासखा
न स्वारासहित मोठ्या त्वरेनें संभाजीचे वाड्यांत जाऊनजे
लोक सांपडले, ते मारून टाकिले. मागाहून तकरीबखानही
आला; त्या वेळेस संभाजीचा कारभारी कलुशा याजवळ
कांहीं लोक होते, ते लढूं लागले. त्यांत कलुशास तिराची-
जखम लागली. इतक्यांत मोंगलाचे सरदारानें संभाजीम
हाराजास ओळखून कलुशा कारभाऱ्यासहित धरून खे
रिज चोवीस असामी धरले; आणि औरंगजेब कोल्हापुर
एथें होते; तेथें त्यांस खबर कळविली. त्यांची आज्ञा झाली;
कीं, त्यांजला फार बंदोबस्तानें हुजूर आणावें; नंतर औरं-
गजेब तेथून निघून अकलुजेवरून तुळापुरी जाऊन राहि-
ले. तेथें तकरीबखानानें संभाजीस फार दुःख देतनेलें; ते
व्हां बादशाहाची आज्ञा झाली कीं, एव्हां त्याजला कैदेंतच अ
सूं द्यावें, मग अन्याया प्रमाणें पारिपत्य करतां येईल. नंत
र बादशाहाजवळ श्रेष्ठ व चतुर लोक होते. त्यांणीं संभाजी
चा जीवरक्षण करण्याची सल्ला दिली व त्यांत आपले हा
तीं संभाजीचे अवघड किल्ले येतील; असें ही जाहिर केलें.
तें सरकारचे मनास येऊन संभाजीस सांगून पाठविलें;

कीं तुह्मीं मुसलमान व्हालतर जीव वाचेल; त्यांणी उत्तर समय नजाणतां उध्दटपणाचें पत्र पाठविलें कीं, आपली कन्या बेगमसाहेब जर द्याल तर मी बाटेन; वअसे तुह्मी दुष्टमुसलमान, तुमचे पैगंबरास धिःकार असो; अशीं अनेक भाषणें करून मोंगलांसशिव्यादेऊंलागले

हें वर्तमान औरंगजेबास कळतांच फार रागयेऊन आज्ञा केली कीं, त्याजला लश्करचे बाजारांत नेऊन प्रथम त्याचे डोळे लोखंडाचे डागणीनें भाजून नंतर जीभ कापून डोकें मारावें; त्या वरून आज्ञे प्रमाणें संभाजीमहाराज व त्याचा वजीर कलुशायास फालगून वद्य अमवास्या शके १६१० सन १६९८ इसवी रोजीं ठार मारलें; या प्रमाणें महाराजांचा वाईट परिणाम क्रूरपणानें व पापाचरणानें आणि दुष्टसंगतीनें झाला; एणे करून तेवळेस सर्व हिंदूस शिवाजीराजाची आठवण होऊन फार दुःख झालें.

या संभाजीमहाराजांची स्त्री एसूबाई, तिचा पुत्र शिवाजी हा त्या वेळेस लहान (सहा वर्षांचा होता; त्यांचा जन्म सन १६८२ (शके १६०४) वैशाख शुध्द सप्तमी) त्येव्हां रायगडावर एसूबाईचे विद्यमानें सरदारांनीं मसलत ठरविली कीं, शिवाजी पौढ होई पर्यंत राजाराम धणी करावा; व या मसलतीस जनार्दनपंत हणमंते, रामचंद्र आबाजी व

हुनकर महादजीनाईक पानसबळ. धनाजीजाधव, मल्हा
दनिराजी खंडोजीबल्लाळ चिटणीस संताजी घोरपडे, खं
डेराव दाभाडे. या आठअसामींत मल्हादनिराजी हे फा
र चतुर बुद्धिमान होते ते असे कीं, राज्या वर नानाप्रकार
चीं संकटें जरीं त्या वेळेस येतहोतीं, तरीं ते स्वस्थ चित्तें क
रून नाहींशीं करीत, तीं अशीं कीं कोठींत धान्य नव्हतें, ल
श्करचा बंदोबस्त नव्हता, नशांत शत्रूचें प्राबल्य. इतक्या
अडचणी त्यांणी आपल्या कुशाग्र बुध्दिनें नाहिंशा के
ल्या.त्यामल्हादनिराजीनें शिबंदी ठेऊन शिवाजीचे रीती प्रमाणें
बंदोबस्त केला. कोठींत धान्य भरून ठेविलें. आणि ठरवि
लें कीं, शत्रूस बातमी नलागण्यास्तव महाराजानीं एकठि
काणींनराहतां रायगड पासून विशाळगड पर्यंत किल्ल्यांत
चाळून पाळून राहावें. मग विशाळगडास कुटुंबा समध्या रा
जाराम साहेब गेले. एसूबाई व शिवाजी उभयतां रायगड
एथें राहिलीं. त्याच शिवाजीस पुढें शाहू महाराज असें ना
व पडलें.

त्याचें कारण पुढले भागांत दर्शविलें आहे.

भागचौथा.

राजारामसाहेबमहाराजांचा इतिहास.

या महाराजांचे नावें राज्यकारभार चालून रीतिप्रमाणें प्रधानलोक कामें करीत होते. ते वेळेस सर्व सरदारांस साव धपणें राहण्याची आज्ञा झाली; पुढें कोंकणपटी घ्यावयास औरंगजेबानें लश्कर पाठविलें. त्यास रायगडावर एसूबा ई पुत्रासुध्दां आहे; ही खबर लागतांच त्या लश्करानीं कि ल्यास वेढा घालून तो किल्ला कांहीं दिवसांनीं हस्तगत के ला. आणि एसूबाई व शिवाजी सांपडले; त्या दोघांस औ वरंगजेबाचे लश्करांत नेली. त्यांज बरोबर एक शिवाजी महाराजांचा जुना सरदार होता; त्याचा सन्मान औरंगजे बानीं करून, शिवाजीवर प्रीति ठेवून त्याचें नांव शाहू अ सें ठेविलेव एसूबाई यांचा स्नेह औरंगजेबाची कन्या बेगम साहेब याशीं झाला.

मग मोंगलानीं मिरज व पन्हाळा किल्ला घेतला, ते व्हां राजाराम महाराज यांणीं आपले बरोबर प्रल्हादनि राजी वगैरे विश्वासू एकवीस माणसें घेऊन वाण्याचे वे

घानें जींजीस जाण्याकरतां गुप्तरूपें निघाले, तथापि काहीं वर्तमान औरंगजेबास कळलें. तों राजाराम महाराज बंगलोर शहारा जवळ जाऊन उतरले; ही बातमी मोंगलांचे सरदारास कळली; असें खंडोबल्लाळ चिटणीस यांणीं जाणून राजाराममहाराजा बरोबर संताजी घोरपडे व धनाजी जाधव देऊन त्यास तेथून पळविलें, आणि आपण तेथेंच मंडळी सुध्दां मुकाम करीत बसोन बोलण्याचा एक विचार करतात; तों मोंगलाचे लोक येऊन मारहाण करूं लागले; परंतु सर्वांचे एकचित्त या मुळें ठिकाण लागू दिला नाहीं; नंतर त्यास सोडिलें. मग ते सर्व लोक संकेता प्रमाणें जिंजित एक ठिकाणीं जमले.

राजाराममहाराजानीं जींजीस जाण्याचे पूर्वी मल्हार निराजी यांचे मसलतीनें मोरोपंत पिंगळे याचा पुत्र निळो मोरेश्वर यास पेशवेपणाचा अधिकार देऊन रामचंद्र आबाजी बहुतकर यांस सुमंतपणाचें काम सांगून विशाळगड व रांगणा वगैरे किल्ले व मुलकाचें काम सांगितलें. शिदोजी गुजर व कान्होजी आंगरे यांस लढाऊ गलबतांचें काम सांगितलें. महादजी नाईक पानसबळ यांस सेनापति केलें, तो लौकरच मरण पावला; नंतर तो अधिकार संताजी- घोरपडे यांस दिला.

राजाराम महाराज जिंजीस पोचल्या वर आपलेंम हत्व वाढावें ह्मणोन आपल्या जवळ शिवाजी प्रमाणेंअ ष्टप्रधान वगैरे कायम केले ते;-

१ पेशवे पहिलेच, निळो- मोरेश्वर होते.	६ श्रीशंकराचार्य, पंडित राव केले.
२ जनार्दन पंत हणवंते यां स अमात्य पदवी दिली.	७ सेनापति, पहिलेच. संताजी घोरपडे होते; त्यांस हिंदुरावममुलकतमदार असें नाव ठेवून नगारा व जरिपटका निशाण दिले.
३ शंकराजी मल्हार यांस सचीव पदवी दिली.	
४ रामचंद्र त्रिंबक पुंडे यांस मंत्री पदवी दिली.	
५ महादाजी गदाधर यांस सुमंत पदवी दिली.	८ निराजी रावजी न्यायाधिश केलें.
१ धनाजी जाधव सरदार- यांस जयशिंगराव किताब दिला.	१ प्रल्हाद निराजीयास, सर्वप्रधानांत श्रेष्ठ; असें नवें प्रतिनिधीपद दिलें.

या प्रमाणें व्यवस्था करून संताजी घोरपडे व धनाजी जाधव यांस फौजेसुद्धां मोंगलाचा मुलूख लुटण्यास पाठविलें. आणि शुभपणें मराठेमानकरीलोक आपले मुलखी होते, त्यास पोषाख वगैरे जाहगिर व इनामाच्या सनदा पाठवून आपण तक्ताधिपति झाल्याचें वर्तमान कळविलें, त्या योगें ते मानकरीलोक खूष होऊन आपले वकील जिंजीस पाठवूंलागले.

हें वर्तमान औरंगजेबास कळलें; नंतर जिंजीशहर घेण्यास जुलफिकारखान सरदार पाठविला; परंतु-ती मसलत शेवटास गेली नाहीं. मग तो सरदार दक्षिण देशांत स्वाऱ्या करून खंडणी घेऊं लागला.

इकडे रामचंद्रपंत बहुतकर यांणीं किल्ले व मुलकाचा व शिबंदीचा बंदोबस्त चांगला केला. मोंगलाच्या टोळ्या बहुत खराब केल्या; मग त्यांस संताजी घोरपडे व धनाजी जाधव हे येऊन मिळाले. नंतर तिघांनीं मोंगलाचे मुलकांत चौथाई व सरदेशमुखीचा हमा घ्यावयास आपले कडील लोक पाठविले. त्याणीं आज्ञेप्रमाणें हक्क घेऊन शिवाय घासदाण्याचा हक्क घेऊंलागले. त्या लोकांत पवार व आठवले व थोरात हे तीन सरदारमुख्य होते. त्याजवर राजाराममहाराज खूष होऊन त्यांस बक्षिसपा

ठविले. आणि पवारास विश्वासराव, व थोरातास दिनक
रराव व आठवल्यास समशेरबाहदर असे किताब दिले.

रामचंद्रपंत बहुतकर याणीं आपले लश्करांत धन
गरलोक वांटून त्याचा कारकून शंकराजीनारायण मो
ठा शहणा होता, त्याणें मोंगलापासून राजगड घेतलाह्म
णून त्यांस सवाईची मामलत सांगितली; हें वर्तमान राजा
रामसाहेब यांस कळल्यावर खूष झाले, आणि शंकराजी
नारायण यांस "मदारुलमोहम्" असा किताब वस्त्रें
पाठविलीं; व परशराम त्रिंबक कुळकर्णी किन्हईकरयां
णीं पन्हाळा किल्ला घेतला, संताजीनीं मिरज घेतली, त्या
स मिरजेची देशमुखी दिली. मग संताजी व धनाजी यां
णीं फौज जमाकरून गोदातिरचे मोंगलाचे मुलखास उ
पद्रव करण्यास गेले. त्यांणीं मोंगलाचा तीनवेळां पराभ
व करून त्यांचे मोठे सरदार धरिले.

नंतर औरंगजेबानें जींजीवर दुसरा सरदार, आप
ला पुत्र "कामबक्ष" योजून त्याजबरोबर असतखान व
जीर फौजेसुध्दां देऊन शके १६१५ सन १६९३ इसवी-
या वर्षी पाठविला, मग पूर्वी आलेला झुलफिकारखान-
फार उदास होऊन गुप्तपणें राजारामहाराजांस वश झा
ला. पुढें रामचंद्रपंतानीं फौज घेऊन सोलापूर पर्यंत मु

लुख लुटींत गेले, नंतर दोन वर्षें काही एक गडबडीचें वर्तमान झालें नाहीं.

नंतर संताजी घोरपडे व धनाजी जाधव हे उभयतां कर्नाटकांत जाऊन त्यांणीं मोंगलाशीं युध्द करून मोठा जय मिळविला, पुढें मोंगलाचे सरदारानीं जमाव करून जिंजी शहर घेऊन तेथून राजाराममहाराजांस काढून दिलें, इतक्यात प्रल्हादनिराजीप्रतिनिधी वारले. व संताजी घोरपडे व धनाजी जाधव या उभयतांचे परस्परें वितुष्ट आलें.

मग राजाराम महाराज साताऱ्यास येऊन रामचंद्रपंताचे मसलतीनें साताराची राजधानी चालू केली, त्या सधींत जनार्दनपंत हणवंते अमात्य मृत्यू पावले. ह्मणून पुन्हा अष्टप्रधानांत फेरफार केला.

१, प्रतिनिधि मृत्यु पावले, ह्मणून त्या पदवीचा अधिकार निमाजी जनार्दन हणवंते यांस त्यांचे बापाचे-अगत्यास्तव दिला.

२, अमात्य मृत्यू पावले, ह्मणून त्या पदवीचा अधिकार रामचंद्र आबाजी बहुतकर यांस दिला.

३, सचीव शंकराजीमल्हार होते, ते जींजीस वेढा पडल्या वर आपला अधिकार टाकून काशीस गेले, स

व ध ती पदवी शंकराजी नारायण यांणीं पूर्वी पराक्र म करून राजगड वगैरे मुलूख घेतलाहोता; त्यास दिली.

या प्रमाणें फेरफार केला; मग संताजी घोरपडेमों गलाचे मुलखास उपद्रव करित असतां त्यास मोंग लाचे लोक धरण्याचा यत्न करीत होते; परंतु सांपडले नाहींत. मग फार दिवसांनीं घोरपडे पळतांना असा- वधपणानें स्नानास उतरल्या जागीं त्याचा देवशिजा गोजिमानपाम्हसवडकर याणें पाठलाग करून घोरपड्या स धरून डोकें मारलें; नंतर सेनापतिचा अधिकारध नाजीजाधवराव यास दिला.

नंतर राजाराम महाराजानीं मोठें लश्कर जमाकरू न खानदेशांत व वराडदेशांत जाऊन खंडणी घेतली,ते व्हां औरंगजेबानें राजाराममहाराजांचे पाठीस जुलफि कारखान लावून आपण स्वतःस्वारी करून साताराकि ल्ला घेतला; इतक्यांत राजाराम महाराजांस पळण्याचे श्रम होऊन; सिव्हगडावर दुःखश्रमानें पडलेहोते; तेत थेंच शके १६२१ फालगून वद्य नवमी; सन १६९९इस वी या वर्षी कैलासवासी झाले;

"त्यांचें वृंदावन हल्लीं त्या किल्ल्यावर असून त्याचे

पूजा वगैरे खर्चास मौजे अभेपुरी हा गांव चालत आहे. मरणकाळीं त्याचें वय ४३ वर्षांचें होतें.

या राजाराममहाराजांस दोन स्त्रिया होत्या. पहिली, ताराबाई, मोहित्यांची कन्या. तिचा पुत्र शिवाजी; दुसरी, राजसबाई, कागलकर घाटगे यांची कन्या. तिचा पुत्र, संभाजी.

राजाराममहाराजांचे अंतकाळीं शिवाजीचें वय दहावर्षांचें, व संभाजीचें तीनवर्षांचें होतें; यांणीं राज्यकारभार अकरा वर्षें केला.

भागपांचवा.

कारकीर्दताराबाईसाहेब.
यांची.

ताराबाई महाराज ही आपले भ्रतार कैलासवासी झाल्यावर राज्यकारभार चालवूं लागली. ती एकच- किल्ल्यावर हमेषा राहातनसे,

तिणें निमाजीजनार्दन ह्मणवतें प्रतिनिधी पदा वर होते ते त्या पदास गैरलायक, असें ठरवून, ती पदवी परशुरामत्रिंबक किन्हईकर यांणीं पूर्वी पन्हाळा किल्ला घेऊन पराक्रम केलाहोता; व ते चतुर, असें जाणून त्या जला दिली

धनाजीजाधव सेनापति याणीं एक ठिकाणीं नरा हतां चहूंकडे स्वान्यास पाठवून जागोजागी चौथाई वस रदेशमुखी व घांसदाणा यांचे निमित्यानें खंडण्या घेतल्या त्या मुळें औरंगजेब पातशाहा यांजकडे दक्षिणदेशाचा मुलुख होता; त्याचा वसूल कमी येऊंलागला; आणिख र्चाची कमताई होऊन दिल्लीहून आपले खासगीद्रव्य खर्चास आणिलें; तेंही मराठेसरदारानीं छापा घालू न घेतलें.

पुढें औरंगजेब यांचा वृध्दापकाळ होऊन राज्याचे उपयोगी नाहींसा झाला, व त्याचा पुत्र कामबक्ष तोहीउपयोगी नव्हता, या मुळें त्याचे सरदार फारउदास होऊनत्यांणीं कामांत मन पुरविलें नाहीं; सबब त्या पादशाहाचें बळ कमी पडलें.

इतक्यांत मराठेसरदारानीं देशांत बहुत उपद्रव करून रामचंद्र पंत अमात्य याणीं पन्हाळा व पावनगड घेतला; व परशुराम त्रिंबक प्रतिनिधी याणीं वसंतगड वसातारा किल्ला घेतला.

तेव्हां ताराबाईसाहेब यांणीं आपल्यास राहण्याची जागा पन्हाळा किल्ल्या वर करून तेथें राहिली. व रामचंद्रपंत फार लोभांत वागूंलागले.

या पुढें सिंव्हगड व रायगड वगैरे कितिएक किल्ले-पुन्हां मोंगलानीं घेतलेले आणखी त्याज पासून मराठे सरदारांनीं परत घेतले.

मग औरंगजेब अगदीं थकून अहमदनगर एथे शके १६२९ सन १७०७ इसवी या वर्षी परत येऊन डेरे देऊन राहिले, आणि आपले सरदारास सांगितलें; कीं एथें माझा मृत्यू आहे; नंतर त्याच वर्षी माघमासीं तेथेंच मृत्यु पावले. औरंगजेब मोठे चतुर असून अर्थस

पादनावर दक्षता फार होती, शहाणा आणि अंमल वाकब, राज्यकारभारांत कुशल आणि उदासपणें वागत होते. त्यांची संपत्ति उत्कृष्टच होती यामुळें त्यांस सर्व लोक त्यांचे अंतपर्यंत फार मान्य करीत होते.

औरंगजेब मरणा पूर्वी संभाजीमहाराजांचीस्त्री व पुत्र रायगडाहून धरून नेली होती, त्यास दिल्लींत आपले कुटुंबाचे माणसांत नेऊन ठेविलीं होतीं, आणि त्या पुत्राचें नांव शिवाजी असून औरंगजेब त्यासहा साव आहे, असें थट्टेनें ह्मणून शाहू असे नावानें हाक मारीत असे, पुढें तेंच नाव प्रसिध्द झालें. त्या शाहूमहाराजांचीं दोन लग्नें औरंगजेबानें केलीं, एक शिंदेकरच्या रुस्तुमराव जाधव यांचे कन्येशीं, तिचें नांव अंबिकाई होतें दुसरें कन्हेरखेडचे शिंदे पाटलाचे कन्येशीं तिचें नाव सावित्रीबाई होतें; त्या जाधवरावास व शिंद्यास शाहू महाराजांचे आप्तपणा मुळें मोठा सन्मान करून योग्यतेस वाढविले, आणि शाहूमहाराजास अक्कलकोट, इंदापूर, नेवासे व सुपें या परगण्याची जहागिर करून दिली; व आपले कंबरेची तरवार व आणखीं दोन तरवारी दिल्या, त्यांत एक भवानी नावाची शिवाजीमहाराजाजवळ होती ती, व दुसरी अफसुल

खानाचे हातची शिवाजीनें घेतलीहोती. ती अशातीन तरवारी दिल्या, त्या हल्लीं साताऱ्यास आहेत व अफझलखानास मारलेलीं वाघनखें ही आहेत.

औरंगजेब मरण पावल्यावर त्याचा पुत्र अजिमशाहा याणें आपला भाऊ सुलतान माजूम याज बरोबर युध्द करण्यास जातांना आपले बरोबर शाहूमहाराजास नेले. व देशांत लश्कर होतें तो शाह सोडला.

मोंगलाचें लश्कर देशांतून गेलें. ही गोष्ट मराठे सरदारांस हितकारक होऊन धनाजी जाधव यांणीं पुण्याचे फौजदारा पासून चाकण किल्ला घेतला व मराठे इतर सरदार मोंगलाचे मुलखात उपद्रव करीतच होते नंतर अजिमशाहा याणें झुलफिकारखान यांचे मसलतीनें आपले मुलखांतील मराठ्यांचा उपद्रव नहोण्यास्तव शाहूमहाराजांची आई व स्त्रिया जामीनकीस ठेवून शाहूस देशास जाण्यास हुकूम दिला व शाहूस सांगितलें कीं. तुह्मी आह्माशीं नीट वागाल तर आणखीं भिमा व गोदा यांचे मध्यंतरी जितका मुलूख आहे तितका. व तुमचे वडिलांनीं विजापूरचा मुलूख घेतला आहे त्यापैकीं काही देईन, असा लेख ठरविला.

मग शाहूमहाराजानीं वराडवखानदेशप्रांतीं दोन

सरदार आपले राज्यांतील होते, त्यांस सांगून पाठविलें कीं आह्मी देशीं येतों, तुह्मी अनुकूळ असावें, नंतर ते सरदार शाहू महाराजास भेटून अनुकूळ झाले; व दुसरे, हैबतराव निंबाळकर व नेमाजी शिंदे वगैरे कितिएक सरदार अनुसरले. आणि शाहू महाराजानी ताराबाईस पत्र लिहिले कीं मी आपल्या जागीं येतों, माझें पद मला द्यावें.

तेव्हां ती गोष्ट ताराबाईचे मनांत नसून त्यांणीं आपले अष्टप्रधान जमवून त्याजपासून "तुमचे पुत्रास आह्मी अनुकूळ असूं अशी शफथ घेतली; आणि ताराबाई बोलूं लागली कीं तो शाहू खरा नाहीं. तोतया आहे.

हें वर्तमान शाहूमहाराजांस कळून त्यांचे मनांत आलें कीं अगोदर आपण गोदातिरीं राहून खरा शाहू अशी लोकांस प्रसिध्दी होऊंद्यावी. परंतु इतक्यांत युध्दकरण्याजोगी पंधराहजार फौज आपल्या जवळ जमली सबब तेथून युध्द करण्याकरतां दक्षिण देशांत येऊं लागले, तों शिवणें परगण्यांत पारदगांवीं, तेथले गांवकरी यांणीं शाहूमहाराजाचे लष्करावर तोफांचे बार केले; तो गांव ताराबाई कडे होता, तें युध्द चाललें असतां त्या दंग्यामध्यें त्या गांवांतील कोणी एक स्त्रीनें आपला मुलगा कडेवर घेऊन शाहूमहाराजा कडे येऊन बोलली कीं हा माझा मू

ल आपल्या सेवेशी अर्पण केलाआहे, तो मुलगा शाहूमहाराजांनीं घेतला; इतक्यांत लढायींत जय माम झाला ह्मणून त्या मुलाचें नांव फत्तेसिंग ठविलें. आणि उपनाव भोसले असें ठेविलें. आणि आपल्यास पादशाहांनीं जे गाव जाहागिर दिलेहोते, त्या पैकीं अक्कलकोटपरगण्याची जाहागिर लावून दिली व राजेभोसले असें पद दिलें.

ते फत्तेसिंगराजे अक्कलकोटकराचे मूळपुरुषाचे वंशज शाहाजीराजेभोसले अक्कलकोटकर कायम; हल्लीं असोत त्यांजकडे ती जाहागिर चालतआहे. त्यांस एक पुत्र आहे. त्याचें नांव बाबासाहेब त्याचे उत्तमगूण पाहून त्यांजवर सर्व दौलतीचा कारभार शाहाजी राजे यांणी सोपून दिला आहे.

पुढे शाहूमहाराजाचे लश्कराची आणि ताराबाईचे लश्कराची गांठ पडून धनाजीजाधवरावाचें ही बोलणें झालें. मग पुण्याचे उत्तरे कडे पंधरा कोशावर शाहूमहाराजांचे आणि ताराबाईचे फौजेची लढायी झाली; त्यांत ताराबाईचे फौजेचे अधिकारीपरशुरामत्रिंबक प्रतिनिधी होते; त्याणीं धनाजीजाधव शाहूमहाराजास मिळालेले पाहून आपण काहीं लोक घेऊनसाता

ऱ्यास आले. मग शाहूमहाराजांनीं धनाजी घेऊन चंदन वंदन किल्ले घेतले, तेथें ताराबाईचे सरदारां चीं मुलें माणसें सांपडलीं तीं बदींत ठेऊन सातारा किल्ला ही घेतला. हें वर्तमान शके १६३० सन १७०८ या वर्षी झालें: यांची कारकीर्द आठ वर्षे चागली.

भागसहावा.

कारकीर्द शाहूमहाराजांची

शाहूमहाराज सातान्यास येऊन पोंचल्यावरत्या नें आपली गादी काईम करून अष्टप्रधान केले ते.-

प्रतिनिधि परशुराम त्रिंबक ताराबाई कडे अनुकूळ झाले, ह्मणून त्यास कैद करून गदाधरप्रल्हाद यास ती पदवी दिली. व बहिरोपंत पिंगळे यास मुख्य प्रधान केलें.

सेनापति, धनाजी जाधव कायम करून त्याजला प्रांतांतील वसूल करण्याचें काम सांगितलें. त्या कामावर सेनापति याणीं आपले तर्फे दोन कारकून नेमिले त्यांत आबाजी पुरंदरे सासवड एथील कुळकर्णी; व बाळाजी विश्वनाथ (चौल प्रांतीं श्रीवर्धन गांव आहे तेथील भट) असे दोघे होते.

इतक्यांत औरंगजेबाचे पुत्र सुलतान माजूम व अजिमशाहा हे दोघे लढायी करूं लागले. त्या लढायींत सुलतान माजूम फत्ते होऊन अजिमशाहा व त्याचे दोन पुत्र व कितीएक सरदार मरण पावले. पनिसरा

बंधू कामबक्ष हा औरंगजेबाचे पश्चात आपणास बादशा हा ह्मणवूंलागला. त्यास मराठेलोक ही अनुकूळ होते, परंतु त्याची वृत्ति ठीक नव्हती, या मुळें मराठे लोकांनीं त्याचा पक्ष सोडून दिला. सुलतान माजूम याणें दक्षिण, देश जिंकावयास निघते वेळेस कामबक्ष यास हैदराबाद व विजापूर या दोन संस्थानची बादशाही देत असतां त्याणें ऐकलें नाहीं, सबब त्यांज वर आपला सरदार जुलफिकारखान नेमून त्याणें हैदराबादे जवळ कामबक्ष याशीं मोठी लढायी केली, त्यांत कामबक्ष मारला गेला.

मग त्या जुलफिकारखान यास सुलतान माजूम यांणी "मिरउल्उमराव" असा किताब देऊन दक्षिण देशाचा अधिकार दिला. तो जुलफिकारखान हैदराबादचे लढायीस गेला, त्या वेळेस त्याचे कुमकेस शाहू राजानीं आपली फौज पाठविली, या मुळें तो सरदार शाहूमहाराजांचें कल्याण चिंतित असे. त्यांणीं बादशाहास समजाविलें कीं, शाहूमहाराजास आपण अनुकूळ व्हाल तर आपलें हितच घडेल; त्या वरून सुलतानमाजूमपादशाहा हे दक्षिणची सरदेशमुखीची सनद शाहूमहाराजास देण्यास सिध्द झाले.

इतक्यांत ताराबाईचे वकिलानीं जाहिर केलें कीं

ताराबाईचा पुत्र मुख्य धणी यांस बादशाहानीं ताराबाई चे मुलाचे नांवें सनद तयार मात्र केली, परंतु नेमठ र विला कीं, तूर्त सनद तहकूब ठेवावी. ताराबाईची आणि शाहूची लढायी होऊन जोमुख्यठरेल त्यास सनद देउं असें ठरविलें.

मग त्याच वर्षी शाहूमहाराजांनीं ताराबाईशीं ल ढाई करण्यास्तव पर्जन्यकाळीं लश्कर जमा करून ठे विलें होते; मग दसरा झाल्या वर तयारी करून प्रथम प न्हाळा व विशाळगड हे दोन किल्ले घेतले. तेव्हां ताराबा ई रांगण्या किल्ल्या वर होती; तेथून पळून मालवणास गेली; आणि शाहूमहाराज कोल्हापुरास गेले.

इतक्यांत सुलतानमाजूम माघारी हिंदुस्थानांत गेले; त्याज बरोबर जुलफिकारखान सरदारही गेले त्याणें आपले अधिकारा वर दाऊदखान पन्नी हा सरदा र काईम करून त्याजला दक्षिणेचा अधिकार देऊन- खेरिज बऱ्हाणपुरचा हि दिला. आणि शाहूराजांचे स रदारास सांगितलें कीं तुह्मास प्रतिवर्षी वसूला पैकीं चौथाई दाऊदखान देतजाईल.

हें वर्तमान शाहूमहाराजांस समजून कोल्हापुरा हून सातान्यास आले; आणि दोन लग्नें केली; एक

कुवरजीशिर्के यांचे बहिणीशीं, तिचें नांव सकवार बाई होते, यांस पुत्र संतान नाहीं व ती आपले भ्र तारा बरोबर सति गेली. दुसरें, सोनोजि मोहिते यांचे कन्येशीं, तिचें नांव सगुणाबाई तीस एक पु त्र होता तो एकवर्षाचा असतांच मृत्यू पावला.

मग धनाजीजाधव सेनापति आजारी होऊ न वारणेचे काठीं मृत्यू पावले, ह्मणून तें पद त्यांचे चिरंजीव चंद्रसेनराव यांस दिलें, परंतु अधिकार बाळाजीविश्वनाथ संभाळूलागले, सबब त्यांचा द्वे ष चंद्र सेनराव जाधव करूंलागले.

शाहूमहाराज सातान्यास आल्या वर ताराबा ईसाहेब मालवणाहून पन्हाळ्यास आली, तेव्हां- तो किल्ला तेथील हवालदारानें त्यांच्या हवालीं केला आणि कोल्हापूर आपले संस्थान करून तेथें राहि लीं आणि आपले धाकटे चिरंजीव संभाजी यांस त्या संस्थानचे धणी केलें.

त्या समयीं रामचंद्रपंत अमात्य व शंकराजी नारायण सचीव हे दोघे त्यांच्या पक्षाचे होते, मग शाहू महाराजांनीं सचिवाचे ताब्यांतील रायगड किल्ला घेत ला नंतर सचिवानी पूर्वी शपत वाहिली होती ह्मणून आ

बवडे मुकामी सन्यास घेऊन जळसमाधी घेतली.

नंतर त्या सचिवाचा पुत्र दोन वर्षांचा होता; त्या जवर शाहूमहाराजानीं कृपाळू होऊन त्या मुलास सचीव पदाचीं वस्त्रें देऊन त्याचें काम त्यांचे कारभान्याचे हातून घेऊं लागले. त्या सचिवाचें नांव नारो शंकर होतें.

नंतर आपले प्रतिनिधी पूर्वीचे परशराम त्रिंबक यांस शाहूमहाराजानीं कैदेतून सोडून नवे प्रतिनिधी गदाधर प्रल्हाद यांस दूर करून त्या जागीं नेमित असतां परशराम त्रिंबक यांणीं आपले पुत्र योजिले. त्यांणीं आपला सारा मुलुख हातीं लागतांच विशाळगडाकडील ताराबाईचा पक्ष स्विकारला. तेव्हां ताराबाईनें त्यास कोलापूरचे प्रतिनिधी केले; असें होतांच शाहूमहाराजांस संशय येऊन पुन्हा परशराम त्रिंबक यांस कैद केलें.

नंतर हैबतराव निंबाळकर सरलश्कर व बाळाजि विश्वनाथ याणीं मोंगलाचे लश्कराशीं पुरंदराजवळ युद्ध करून जय मिळविला.

या पुढें शाहुमहाराजानीं फौजेच्या दोन टोळ्या करून त्यांत एक टोळीवर बहिरोपंत पिंगळे पे

शवे नेमून कोंकण पटींत जाऊन कल्याण परगणा रक्षावयास सांगितलें. व दुसरे टोळी वर बाळाजीविश्वनाथ यास मुख्य करून शंभूमहादेवाचे डोंगराकडे कृष्णराव खटावकर बंडाळी करून उपद्रव देत होता त्याचें पारिपत्य करावयास सांगितलें; त्याप्रमाणें त्याणें खटावकराचा पराभव करून आपण जय पावला; त्या लढायींत परशुराम त्रिंबक प्रतिनिधि याचे तिसरे पुत्र श्रीनिवास परशुराम (श्रीपतराव) होते, त्यास तीर्थरूपानी कैदेतून सांगून पाठविलें कीं तुमचे वडील भावानी दगा करून ताराबाईचा पक्ष स्वीकारल्या मुळें हा आह्मा वर प्रसंग गुदरला आहे त्यास या वेळेस जर तूं शौर्य करशील, तर माझी सुटका होईल. त्या वरून श्रीपतराव यांणीं मनापासून झटून शौर्य केलें; ह्मणून शाहूमहाराज खूष होऊन परशुराम त्रिंबक यास कैदेतून मुक्त केलें व त्याची पदवी त्यास दिली.

बहिरोपंत पिंगळे पेशवे हे आंग्रे या वर गेले होते; त्यांची लढायी कोंकणांत झाली; त्या युध्दांत बहिरोपंत शूर असतां दैव वशें करून आंगरे यास जय मिळून पिंगळे यास कैदेंत ठेविलें; आणि–

सातारा घेण्यास आंगरे जाणार अशी बातमी उठली हें वर्तमान शाहूमहाराजास कळून त्यांणीं सर्व लोक साताऱ्या जवळ जमा करून त्यांत मुख्यत्व बाळाजी विश्वनाथ यास दिलें त्यांणीं आंगरे याशीं तह करून पिंगळे यांस सोडवून घेतलें आणि किल्ले घेतले होते ते माघारे घेऊन आंगरे यांणीं आपले सरकारचे पक्षानें वागावें असें कबूल करून घेतलें असें केल्यावर त्याचें चातुर्य व शौर्य शाहूमहाराजानीं जाणून शके १६३० सन १७०८ इसवी या वर्षी बाळाजी विश्वनाथ साताऱ्यास येतांच त्याजला पेशवे पदवी देऊन त्याजकडे हुजूरंतून आबाजीपुरंदरे मुतालिक व रामचंदपंत भानू फडणीस नेमून दिले.

नंतर पिंगळे आपले घरी बसून त्याजकडे समारें दहाहजार पर्यंत सरंजाम व प्रतापगडचे देवीचें संस्थानचें काम मात्र चालत होतें.

बाळाजी विश्वनाथ यांस पेशवे पद मिळाल्यामुळें चंद्रसेन जाधवानीं शाहूमहाराजाचा पक्ष सोडला; त्याची पदवी मानसिंग मोरे यांस दिली. परंतु तो विशेष शूर नव्हता; त्या वेळेस हैबतराव निंबाळकर सरलश्कर यांस ती पदवी नदिल्यामुळें ते कलह क

रून गोदातिरीं जाऊन राहिले; आणि मोंगलाची सरदारी पतकरली.

पुणेंपरगण्यांत मोंगलाचा अधिकारी बाजी मोहिता होता; त्यास बाळाजीविश्वनाथ यांणीं द्दा तारवाखीं घेऊन तो परगणा आपल्या हस्तगत केला. आणि उत्तमप्रकारें प्रजेचें पाळियग्रहण करूं लागले. त्या दिवसा पासून बाळाजीविश्वनाथ पेशवे यांचें बळ वृद्धिस पावलें.

शके १६३० सन १७०८ इसवी या वर्षी शाहूमहाराज गादीवर बसून प्रतिनिधि व अष्टप्रधान कायम केलेते,—

१ प्रतिनिधि परशुरामत्रिंबक पहिलेच होते.

अष्टप्रधान.

१ मुख्यप्रधान बाळाजी विश्वनाथ पहिलेच होते.
२ अमात्य अंबराव बापुराव हणवंते कायम केले.
३ सचीव नारोशंकर होतेच (त्याचे वंशाकडे हल्लीं सचिवपणा कायम असून भोर एथें आहे.)
४ मंत्री, नारोराम शेणवी जाधव सेनापति याजवळ कारकून होते; त्यास कायम केलें; त्याचा वंश इसलामपूर एथें आहे.

५ सेनापति मानसिंग मोरे पहिलेच होते; पुढेंकां हीं दिवसानीं खंडेराव दाभाडे केले.
६ सुमंत अनंदराव कायम केले.
७ न्यायाधिश होनाजी अनंत कायम केले.
८ पंडितराव मुदगलभट उपाध्ये.

---

१ परसोजी भोसले मृत्यु पावलेहोते; ह्मणून त्यांचा मुलुख त्यांचा पुत्र कान्होजी भोसले यांस देऊन सेनासाहेबसुभा ही पदवी दिली.
१ दावलसिंग सोमवंशी यांस त्यांची सरलष्करी दिली.

या प्रमाणें करून या मंडळी वर राज्यकारभार सोपून शाहूमहाराज आपण स्वस्थ अंतकरणें करून राहिले. आणि दानधर्म ईश्वराचें पूजनभी नियुक्त करून ब्राह्मणाचें व प्रजेचें पाळण करूं लागले आणि मोंगललोक शाहूमहाराजास फार मानूं लागले; त्या योगें फार कीर्ती झाली.

पुढें शाहूमहाराजाशीं सयदहुसेन याणें तह करून फेरुकशाहरास दिल्लीहून पदच्युतकरून ते

थील बादशाहा सुलतानमाजूम यांचा महमदशा-
हा यास स्थापन केलें. आणि सयदहुसेन कारभा
र करूं लागले; त्या पूर्वीच शाहूमहाराजानीं त्याणें
तह केला होता. कीं सहासुभे दक्षिणेची चौथाई, व
सरदेशमुखी व हैदराबाद व विजापूर व म्हैसूर =
व कर्नाटक व त्रिचिनापल्ली व तंजावर हा मुलूख व
खानदेश खेरिजकरून दक्षण, शिवाजीराजानें घेत
लेला मुलुख याची सनद आम्हास द्यावी. व गोंडव
ण व वऱ्हाड यांतील मुलुख कान्होजी भोसल्यानीं घे
तलेला तोही मागितला; आणि आपली आई व बाय
को दिल्लीत होती; त्यांस लौकर पोचतें करावें; असें
सांगितलें. आणि इतकें दिल्यावर वर्षास दहालाख
रुपये खंडणी, सरदेशमुखीउत्पन्नाची नजर, व चौ
थाई बद्दल पंधराहजार फौजेनिशी, चाकरी करूं असें
ठरविलें. तें शाहूमहाराजाचें सर्व बोलणें सयदहुसेन
याणें बहुतकरून मान्य केलें होते, त्याजबद्दल दिल्लींत
बाळाजीविश्वनाथ पेशवे फौजेसुद्धां होते; मग महम
दशाहा बादशाहा झाल्या वर पेशव्यानीं त्याची आ-
ज्ञा घेऊन फौजेचा खर्च सयदयाजपासून घेऊन
व शाहूमहाराजाची खाशीं माणसें होतीं ती घेतली.

व सदरीं लिहिले तहाप्रमाणें चौथाई व सरदेशमु खी व स्वराज्याच्या सनदा घेऊन सातान्यास आ णूनदिल्या. आणि स्वराज्यांतील वसूल जमाकरा वयास लागले.

नंतर कांहीं दिवसानीं परशुराम त्रिंबक व बा ळाजीविश्वनाथ व खंडेराव दाभाडे हे तिघे मृत्युपा वले. नंतर दरबारांत थोडीशी व्यवस्था कमीझाली मग बाळाजिविश्वनाथ यांचा अधिकार त्यांचे वडी लपुत्र बाजिराव बल्लाळ यांस दिला. व प्रतिनिधीप द त्यांचे तिसरे पुत्र श्रीनिवास परशुराम (श्रीपत राव)यास दिले. व त्रिंबक""राव"" दाभाडे यांस से नापति कायम केलें.

खंडेरावदाभाडे यांचे हाताखालीं दमाजीगा य कवाड होते. त्यांणीं शौर्य केलें; असे दाभाडयांनीं- मरणा पूर्वी सरकारास सांगितलेंहोतें त्यामुळेंत्या दमाजीस समशेरबहादर किताब दिला. ते दमाजी. बडोदेकर गायकवाड यांचे मुळपुरुष. त्यांचे वंशा कडे हल्लीं बडोदेसंस्थान चालत आहे. ते दमाजी मेल्या वर त्यांचे पुतणे पिलाजी गायकवाड यांस त्या पदवी वर कायम केलें.

शके १५६८ सन १६४६ चे सुमारें बऱ्हाणपूरचे सुभेदार व मोंगलाचे मोठे सरदार याशीं बाजिराव पेशवे यांणीं लढायी करून त्याचा पराभव केला. त्यांत मल्हारजी होळकर निरानदीचे काठचा होळगांवचा चौगुला व कण्हेरखेडचा राणोजी शिंदा हे दोघे बाजीरावा जवळ चाकर होते- त्यांणीं फार शौर्य केलें. व त्यांची चांगली चालपाहून त्या दोघांस उत्तरोत्तर पदवीस चढवून मोठ्या सरदाऱ्या दिल्या. त्या प्रमाणें शिंदे यांचे वंशाकडे ग्वालेरसंस्थान व होळकर यांचे वंशाकडे इंदुरसंस्थान हल्लीं चालत आहे.

मग बाजीरावपेशवे यांणीं माळवायांतांत दोन स्वाऱ्या घालून बहुतद्रव्य आणलें. व आणखीही बहुत पराक्रम केले.

पुढें श्रीपतराव प्रतिनिधी शाहूमहाराजा जवळ हुजूर निरंतर असून त्याजवर शाहूमहाराजांचा लोभ फारच झाला. व प्रतिनिधींचें चातुर्य आणि उत्तम धार्मिक वगैरे स्वभाव चांगले होते त्यायोगानें शाहूमहाराजजेंकाम आपण करावयाचे तेदेखील प्रतिनिधिचे हातून करवूं लागले. नंतर प्रतिनिधी

नीं कोलापुरास जाऊन संभाजीचे लश्कराशीं युद्ध करून संभाजीस पन्हाळ्या कडे पिटून लाविलें व ताराबाई व तिची सून धरून सातारा किल्ल्या वर ठेविलीं. व आणखी ही कित्येक पराक्रम केले.

पुढें कान्होजीभोसले यांणीं सरकारची अवज्ञा केली; ह्मणून त्याची सेनासाहेब सुभा ही पदवी काढून त्याचा भाऊ रघुजीभोसले यांस तीपदवी दिली.

या नंतर बाजीरावपेशवे यांणीं बहुत पराक्रम करून त्रिंबकराव दाभाडे हे निजामउल्मुलुखास मिळून मराठीराज्याचे दोन भाग करावयास इछितात असें समजल्या वरत्याशीं बाजिरावयांणीं मोठी लढायी करून दाभाडे यांस ठारमारिलें. व या लढायीचे पूर्वी मोठा पराक्रम करून दिल्लीच्यादरवाज्या पर्यंत प्रवेश केलाहोता. व यापुढें हिंदुस्थानांत मोठमोठ्या स्वाऱ्या केल्या.

नंतर पेशवे यांस शके १६६२ सन १७४० इसवीचे चैत्रमासीं नर्मदेचे काठीं देवाज्ञा झाली पुढें त्यांची जागा त्यांचे वडीलपुत्र बाळाजीबाजिराव यांस त्याच वर्षी दिली.

त्या बाजिराव पेशव्या वर शाहू महाराजांचा लोभ होऊन त्यास, पोर्तुगीज लोकांचा मुलुख घेतला होता; त्याची सनद दिली. व गुजराथ खेरिज करून नर्मदेच्या उत्तरेचे मुलुखाची खंडणी घ्यावयास सांगितली. त्या वरून पेशवे याचें बळ वृद्धिस प्रा वलें.

पुढें शाहू महाराजांस शरिरीं समाधान नाहिंसें झालें. आणि कांहीं दिवस भ्रांती झाली. पुढें भ्रांति गेल्या वर पुर्वीच त्यांचा पुत्र मृत्यु पावला होता. म्हणून विचार ठरला कीं, आपले पूर्वज मालोजी यांचा भाऊ विठोजी भोसले यांचे वंशीचा कोणी मुलगा दत्तक घ्यावा. परंतु त्या वेळेस सांपडला नाहीं म्हणून महादाजीपंत पुरंदरे व गोविंदराव चिटणीस यांस शाहूची आज्ञा झाली कीं. ताराबाई सातारचे किल्ल्या वर आहे. तिच्या नातवाचा शोध करून आणवावे. तेव्हां ताराबाईस विचारतां त्यांणीं सांगितलें कीं मी आपला नातु तुळजापुरीं मावशीचे घरीं ठेविला होता; तो बारशी मुकामीं गुप्तपणें राहिला आहे; हें वर्तमान शाहू महाराजांची स्त्री सकवारबाई यांस कळून ती रुष्ट झाली; इतक्यांत बा

ळजी बाजीराव प्रधान पस्तीसहजार फौज घेऊन-सातान्यास आले; नंतर शाहूमहाराज यांणीं त्या पेशव्यास गुप्तपणें सनद करून दिली कींतारा बाईचा नातू आमचे जागीं आधिपति करून त्याचा व त्याचे वंशाचा उत्तम रीतीनें संभाळ करून सर्व राज्याचा कारभार तुह्मी करावा. या प्रमाणेंलिहून दिलें. तेव्हां श्रीपतराव प्रतीनिधी मृत्यू पावले मग त्यांचा अधिकार जगजीवनराव परशुरामयास दिला. त्यांचा सर्व कारभार यमाजी शिवदेव मुतालीक करीतहोते.

नंतर शके १६७१ मार्गशीर्ष शुद्ध तृतीया सन १७४९ इसवी रोजीं सातारमुकामीं रंगमहालांत शाहू महाराज कैलासवासी झाले; तेव्हां त्याचें वय सासष्टवर्षांचें होतें.

या शाहूमहाराजाचे कारकीर्दीत, राज्याची-पूर्वी बहुत अव्यवस्था झाली होती; त्याची सुधारणूक उत्तम प्रकारें होऊन प्रजेचें पाळण चांगलेंकेलें. सर्व सरदार व अष्टप्रधान यांचीं कामें, ज्याचीं त्याज कडे कायम ठेऊन बहुत लोक राजी ठेविले होते. आणि चातुर्यें करून सर्व कामांत स्वस्थप

णें दक्षना ठेविली होती. सर्व काळ धर्मवासना असू न त्यांचे हातून दक्षिणदेशांत व हिंदुस्थानांत मोठमोठे अधिकार व संस्थानें अधिकार देऊन कैलासवासी झाले. त्याजकडे कोटयावधीरुपयांचीसंस्थानें अद्यापि चालत आहेत. व ब्राह्मणास वगैरे लक्षावधीरुपयांचीं इनामें वंशपरंपरा चालण्या सारखीं करून दिलीं, तीं त्याजकडे चालत असून ते लोक फार सुखांत आहेत. असा धार्मिकराजा पुनःहोणारनाहीं. यांची कारकीर्द बेचाळीस वर्षे चागली.

भागसातवा.

कारकीर्द रामराजे महाराज यांची.

शके १६७१ सन १७४९ या वर्षी बाळाजिविश्वनाथ पेशवे यांणीं शाहूमहाराज यांचे आज्ञे प्रमाणें धाकटे शिवाजी करवीरचे यांचा पुत्र बारशी एथें होता; त्यांचा शोध करून आणून सातारचे गादी वर बसवून त्याचे नांव रामराजेमहाराज ठेऊन-त्यांस इतमामीमाणसांचे खर्चास नेमणूक करून राज्यकारभार स्वतंत्रपणें पेशवे करूंलागले.

या महाराजास स्त्रिया तीन होत्या. त्यांत वडील स्त्री तुकाबाई नेवासकर मोहिते यांची कन्या. दुसरी जानकीबाई मोहिते विंगकर यांची कन्या. तिसरी, सगुणाबाई बराणजी मोहिते यांची कन्या.

यांस औरस पुत्र नव्हता; म्हणून त्यांणीं आपला वृध्दापकाळ जाणून आपले पूर्वज मालोजी भोसले यांचे बंधू विठोजी भोसले याचे वंशांतील भिंबकजी भोसले वावीकर यांस दत्तक घेऊन त्याचें नांव शाहूमहाराज आबासाहेब ठेविलें.

नंतर रामराजे महाराज शके १६९९ सन १७७७ या वर्षी कैलासवासी झाले.

यांची कारकीर्द अठ्ठावीस वर्षे चालली.

भाग आठवा.

कारकीर्द शाहु महाराज आबासाहेब यांची.

रामराजे कैलासवासी झाल्या वर शाहु महाराज आबासाहेब यांस शके १७०१ सन १७७९ या वर्षी सातारचे गादीवर बसवून पेशवे राज्यकारभार चालवित होते.

या महाराजांस स्त्रिया होत्या. पहिली, लक्ष्मबाई; नारायणजी मोहिते माजगांवकर यांची कन्या. दुसरी कमळजाबाई, नरसिंगराव गुजर यांची बहीण; तिसरी, गुणवंताबाई, आबाजीराजे महाडीक यांची बहीण. चौथी. आनंदीबाई; भवानजीराजे शिर्के यांची कन्या.

या चौथी स्त्रियांतून आनंदीबाई यांस पुत्र जाहले ते—

१ वडील पुत्र प्रतापसिंह महाराज यांचा जन्मशके १७१४ माघशुध्द सप्तमी सन १७९२ इसवीं या वर्षी झाला.

२ दुसरे पुत्र रामचंद्रराजे महाराज भाऊ साहेब यांचा जन्म शके १७१७ सन १७९५ या वर्षी झाला; ते भाऊसाहेब प्रतापसिंह महाराजांचे कारकीर्दींत शके १७४१ सन १८१९ इसवी या वर्षी कैलासवासी झाले; त्यांस दोन स्त्रिया होत्या पहिली, डेरवणकर शिर्के यांची कन्या; ती भ्रतार असतांच कैलासवासी झाली. दुसरी कुसाजी राजे महाडिक यांची कन्या; ती शके १७४५ सन १८३३ इसवी सालीं भ्रतार वारल्या वर मरण पावली.

३ तिसरे पुत्राचें नांव शाहाजी महाराज आपासाहेब यांचा जन्म शकें १७२४ सन १८०२ इसवी या वर्षी झाला.

या प्रमाणें तीन पुत्र होते.

शाहूमहाराज आबासाहेब शके १७३० सन १८०८ इसवी या वर्षी कैलासवासी झाले. त्याचे नावाची कारकीर्द अकरावर्षे चालली.

नंतर त्यांचे वडील पुत्र प्रतापसिंहमहाराज यांस त्याच वेळेस बाजीराव रघुनाथ पेशवे यांणीं गादीवर बसवून त्याचे नावें आपण राज्य चालवित होते

भागनववा.

कारकीर्दप्रतापसिद्धमहाराज यांची

हे महाराज व बंधु उभयतां आणि मातोश्री अ से बाजिराव रघुनाथ पेशवे यांची व इंग्लिशाचील दायी होऊन पेशवे पळनअसतां त्यांचे लश्करांतहो ते तेथून त्यांणीं इंग्लिशाशीं धोरण केले.

मग आष्टे मुकाम चे लढायींत महाराज इंग्लि शांस मिळाले. पुढें पेशवे यांज कडे महाराजानेंरा ज्य वहिवाटीस होते, ते इंग्लिशानी घेऊन तें सर्व रा ज्य महाराजानें असें जाणून त्यांचें शौकती करतां वसूली बारालक्षरुपयांचा मुलुख नेमून देऊन सा- तारा संस्थानचे गादीवर शके १७४० सन १८१८ इ सवी या वर्षी कायम केले.

या खेरीज त्यांचे ताब्यांत लहान मोठें सरंजा मी नेमून दिले; त्यांतील मुख्यत्वें करून; खालींद र्शविले आहेत.

१ पंतप्रतिनिधी यांजकडे कमाल दोन लक्ष आ काराचा मुलुख.

२ अक्कलकोटकर भोसले यांजकडे कमाल तीनलक्ष आकाराचा मुलुख.

३ पंतसचीव यांजकडे कमाल तीनलक्ष आकारा चा मुलुख.

४ निंबाळकर परगणें फलटण यांज कडे कदीम लाख रुपयांचा मुलुख.

५ डफळे परगणें जत व करजगी यांजकडे कडे कदीम पाऊणलक्षाचा मुलुख.

६ शेखमिरावाईकर यांज कडे कदीम वीसहजारा चा मुलुख.

या खेरिज मंत्री, थोरात, घाटगे. वगैरे लहान सरंजामी नेमून दिले होते.

या महाराजांनीं आपले कारकीर्दींत प्रतिनिधी व अष्टप्रधान व दरकदार केले. ते,–

पंतप्रतिनिधी.

१ परशुराम त्रिंबक पहिलेच होते.

अष्टप्रधान.

१ पंतप्रधान बाजीरावरघुनाथ ब्रह्मवर्तास-

होते; ह्मणून तें पद कोणास नदेतां त्याचे ऐवजीं दिवाण असें पद योजून विठ्ठलबल्लाळ महाजनी पुरातन परंपराचे नौकर; आणि जातीनें फारउप योगाचीं कामें केलेले भरवशाचे ह्मणून त्याजला- दिले. ते मरण पावल्या वर ते सर्व काम त्यांचे वडी ल चिरंजीव गोविंदराव विठ्ठल यांज कडे सांगितलें त्याजवर सरकारची पूर्ण मेहरबानी होती.

२ पंतअमात्य सर्वोत्तम बाबुराव पहिलेच होते; ते मरण पावल्या वर ती पदवी बापुकान्हो फडणीस पु रातन परंपराचे नौकर असून चतुरशिंग राजा ब रोबर खस्त खालेले भरवशाचे होते; त्यांस शके- १७६७ सन १८४५ इसवी या वर्षी देवाज्ञा झाली तों पर्यंत त्यांज कडे ती पदवी होती.

३ पंतसचीव चिमणाजी पंडित होते; ते मरण पावल्या वर त्यांचे दत्त पुत्र रघुनाथराव चिमणाजी होते

४ सेनापति हें पद प्रथम थोडेच दिवस कोणास- दिलें नव्हतें; मग बळवंतरावराजेभोसले सरलष्कर यांस देऊन संपूर्ण फौजचें काम कुलअकत्यारीनें दि ले. त्याज कडील खर्चाचे वगैरे कोणते ही कामांत दु सरी दखलगिरी कोणाची नव्हती, ते काम त्याजक

हे महाराज काशीस जाई तोंपर्यंत होते; पुढें सेना पति वारल्या वर त्यांस दत्तपुत्र दिलेले हल्लीं म हाराजांचे चिरंजिवा पाशीं सातार मुकामीं आहेत

५ पंतमंत्री जयवंतराव पहिलेच होते; ते मृत्यु पावल्या वर त्यांणीं आपले बंधूचे पुत्र दत्तक घेत लेले रघुनाथराव जयवंत यांस त्या अधिकारावर कायम केलें.

६ पंतसुमंत ही पदवी काहीं दिवस कोणास दि ली नव्हती, नंतर बळवंतराव मल्हार चिटणीस पुरातन नौकर आणि त्याचे वाडवडिली सरका रचीं मोठ मोठीं कामें करून उपयोगी पडले होते ह्मणून त्यास तें पद देऊन महाराज काशीस जाई तों पर्यंत कायम ठेविलें. व त्याज वर महाराजांची- दया फार होती.

७ न्यायाधिश ही पदवी चिंतामण चिटकोमा- टे मुनीम अदालत यांस शके १७५८ सन १८३६ या वर्षी दसऱ्यास दिली. ती त्याज कडे तीन वर्षें होती.

८ पंडितराव रघुनाथराव होते; ते मरण पाव- ल्यानंतर त्याचे दत्तपुत्र रामचंद्रराव रघुनाथ या-

स तो अधिकार दिला.

दरकदार.

१ सरलष्करची पदवी प्रथम बळवंतराव भोसले यांस दिली. नंतर त्यांस सेनापति पद दिल्यावर स रलष्करी खंडेरावराजे शिर्के यांस दिली. त्याज व र सरकारची पूर्ण कृपा होती.

२ फडणीशिचा दरक प्रथम कृष्णाराव कानडे यां जकडे होता; ते मरण पावल्या वर बापूकान्हो खासगी फडणीस पुरातन नौकर भरंवशाचे आणि सरकारचे उपयोगी पडलेले, असें जाणून त्यांस देऊन खासगी फडणीशी त्यांचें दत्तपुत्र सखारा म बापूजी हे लहानपणापासून हुशारीनें सरकार जवळ वागत होते त्यास दिल्या नंतर बापु कान्होम रण पावल्या वर दौलती कडील फडणीशीही स खाराम बापूजी यांस दिली. त्याजवर महाराजांची पूर्ण कृपा होती. कारण ते काम करण्यास लायक, विश्वासू, अशी महाराजांची खात्री होती.

चिटणीशी बळवंतराव मल्हार यांजकडे; कार णत्यानें पुरातन वतनी. आणि त्याचे वाडवडिली

मोठीं कामें करून सरकारचे उपयोगी पडलेले असें समजून त्याज कडे चालविली; त्यांज वर महाराज यांची पूर्ण मेहरबानी होती.

४ सेनाकर्ते ही पदवी कांहीं दिवस नव्हती; नंतर दिनकरराव हंबिरराव मोहिते यांस दिली; ती त्यांज कडे महाराज काशीस जाई तों होती.

५ बक्षिगिरीचा दरक बळवंतराव रामचंद्र हे पुरातन पदरचे व तें काम त्यांचे वाडवडिली करीत आलेले ह्मणून त्यास दिला; त्यांचे पश्चात् त्यांचे चिरंजीव सखाराम बळवंत यांस दिला. त्या उभयतांवर सरकारची पूर्ण कृपा होती.

६ राजाज्ञा हें पद कांहीं दिवस कोणास दिलें नवतें; मग केसो एशवंत आकरे यांज वर फार लोभ असून खासगी कारभारी होते; त्यांस दिलें. तें त्याज-कडे खासगी काम मुकत्यारीनें असून फार भरंवशानें वागत होते; ती पदवी त्यांज कडे महाराज काशीस जाई तों पर्यंत होती.

७ दप्तरदारीचा दरक पहिल्यानें वासुदेवपंत अभ्यंकर यांस दिला. मग त्यांजवर कांहीं आरोप आल्या वर एशवंतराव गडबोले सरसुभेदार यांस दिला; ते

कारकीर्दीस गेल्या वर रामचंद्रगंगाधर जोशी सरसुभे दार यांस दिला

८ पोतनिशीचा दरक. शिवराव पोतनीस पुरातन वडिलोपार्जित सरवशाचे नोकर याज कडे होता

९. शिकनिशीचा दरक प्रथमतः अमृतराव उपाध्ये यांस दिला; ते वारल्या वर सखाराम बल्लाळ कान्हेरे पुरातन नोकर यांस दिला.

१० खेरिज अदालत व दप्तर व फौज खान्यांत मोठ्या योग्यतेचे कामगार लोक पुष्कळ होते.

या महाराजांस स्त्रिया किती होत्या; त्यांची व्यवस्था काय झाली त्या विषयीं.

२ रामराव मोहिते अकलुजकर यांच्या बहिणी.

१ वडील स्त्री लक्ष्मीबाई महाराज ही महाराज असतांच सातार मुकामी कैलासवासी झाली त्याज वर फार प्रीति होती; त्यांणी अंतकाळीं आपली बहिण करावी असें मागून घेतलें.

२ दुसरी स्त्री त्यांची बहिण करून त्यांचे ही नांव लक्ष्मीबाई महाराज ठेविलें; त्यांस दोन कन्या झाल्या.

१ एक कमासाहेब लहानपणी मृत्यु पावली;

२ दुसरी गोजरासाहेब यांचें लग्न शके १७५६ सन १८३४ इसवी या वर्षी मोठ्या समारंभानें झालें. त्यास पंचवीस हजार रुपये खर्च केले. त्यास एक पुत्र झाला. त्याचें नांव मताप राव गुजर यांस दरमहा पेनशन एक हजार रुपये – व दुसरें सालिना एक हजार रुपयांचें उत्पन्न आहे, ते हल्लीं सातान्यांत आहेत. या शिवाय एक कन्या होती ती फलटणकर निंबाळकर यांस दिली होती. नी गोजरासाहेब काशीहून येऊन शके-१७७५ सन १८५३ इसवी साली कैलासवासी झाली.

ही राणीसाहेब काशी मुकामीं महाराज असतां कैलासवासी झाली.

३ तिसरी स्त्री राजसबाई साहेब महाराज त्यांसच माईसाहेब म्हणतात.

या महाराजाची बुध्दि फार विशाळ असून बोलकेपणा उत्तमप्रकारचा होता आणि धूर्तता

चांगली असून घोडया वर बसणें व बोथाटी वगैरे करण्यांत प्रवीणता होती; अंतःकरण सदय असून परचे लोकांचा अभिमान फार होता; सर्व लोक हुशार होते; या मुळें राज्याची सुधारणूक थोडेचदिवसांत झाली.

या पुढें प्रतापसिंह महाराज यांचे मनांत कांही राज्यकारण करावें असें येऊन त्यांणीं इंग्रजसरकारचे विरुद्ध फितूर व दंगा करण्या विषयींपुष्कळ दिवस गुप्तरीतीनें मसलत चालविली होती.

शके १७६० सन १८३८ इसवीचे सुमारासप्रतापसिंहराजे आणि त्यांचे कनिष्ठ बंधू शाहाजी उर्फ आपासाहेब महाराज यांचे वैमनस्य पडलें, तें शेवटीं इतकें वाढलें कीं, आपासाहेब महाराज सातारा सोडून माळावर तंबू देऊन राहिले. त्यांचेमसलतींत बाळाजी नारायण नातू वगैरे मंडळी होती.

पुढें प्रतापसिंहराजे यांचे फितुराचे मसलती विषयींही इंग्रजलोकांची खात्री होऊन शेवटीं मुंबईहून रिविंस्करनेक साहेब मुंबईचे गवरनर हे कलकत्त्याचे गवरनरजनरल यांचे हुकुमानेंस

र्व मुकत्यारी घेऊन साताऱ्यास आले; त्यांणीं किती एक प्रकारें उपदेशाचा सल्ला महाराजांस देऊन खरे प्रकारें मजकूर सांगितल्यास इंग्रजसरकार माफी करतील असे भावानें महाराज यांज पाशीं दोन तीन वेळां बोलले. तथापि महाराजानीं आग्रहानें आपल्यास कांहीं एक माहित नाहीं; असें साफ सांगितलें; या प्रमाणें साहेबाचे बंगल्यांत साताऱ्यासशेवटीं बोलणें होऊन महाराज परत आले. पुढें थोडेच वेळांत महाराज यांस पश्चाताप होऊन आणखी कांहीं बोलणें आहे, असा साहेबांस निरोप पाठविला, परंतु पुढें साहेबांची भेट न होतां साहेब-महाबळेश्वरास निघून गेले.

महाराजानीं कबूल केलें नाहीं तरी इंग्रजसरकारची फितुराविषयीं खात्री झाली होती ह्मणून प्रतापसिंह राजे यांस मेहरबान करनेल ओविसनसाहेब रसिदंट सातारा यांणीं शके १७६१ श्रावण वद्य त्रयोदशी गुरुवार सन १८३९ इसवी रोजीं प्रातः-काळीं सहावाजतां सातार मुकामीं धरून कैद केलें आणि निंबावर साताऱ्यानजीक ठेविलें.

पुढें तेथून तीन महिन्याचे सुमारें निघून प्रता

पसिद्ध राजे हिंदुस्थानांत जाऊन श्रीकाशी क्षेत्री रा हण्याचें कबूल केलें, त्या वरून त्याला इंग्लिश सरका रानीं नेऊन काशी क्षेत्रांत ठेविलें.

काशी मुकामीं प्रतापसिद्धराजे यांणीं बळवंतरा व भोसले सेनापति यांचे चिरंजीव दत्तक घेऊन त्या चें नाव शाहूमहाराज ठेविलें.

हे शाहूमहाराज पुढें प्रतापसिद्ध राजे मेल्या व र काशीहून येऊन सातान्यास राहिले होते; त्यांज व र सन १८५७ इसवी शके १७७९ चे सुमारास हिं दुस्थानांत दंगा झाला; त्या वेळेस राजेसाहेब यांज ला, सातारचे कलेकटर यांणीं संशया वरून साता न्यातून काढून कराची एथें नेऊन ठेविले

हल्लीं तेथें ते आहेत.

प्रतापसिद्धराजे काशीस शके १७६९ आश्वि न शुध्द पंचमी सन १८४७ इसवी या वर्षी कैला सवासी झाले.

भागदहावा.

कारकीर्द शाहाजीमहाराज आपा साहेब यांची.

या महाराजास शके १७६१ श्रावण वद्य शुरु वार सन १८३९ इसवी तारीख ४ माहे सपटंबर- रोजीं सातारचे राज्याधिकारा वर इंग्लिश सरकारा नीं काईम केलें, आणि सर्व लोकांस जाहिरनामा- प्रसिध्द केला; (तो असा)

जाहिरनामा – सरकारदौलत मदार कंपिनी इंग्रजबहादुर विद्यमान लफ्टनेंट करनल ओविन साहेब बहादुर रसिडंट सातारा यांस – बंदिगान- अलिनबाब मुस्तताब आनरावल सरजेम्स रिविट करनेक बारोनेट गवरनर साहेब जंजिरे मुंबई यां णीं अकत्यार दिल्या वरून तमामलोकांस महशू र होण्या करतां हा जाहिरनामा प्रगट केला जातो; सुरसन आर्बैनमयातैन व अल्लफ

१. बाजीरावसाहेब यांणीं कारण नसतां दुस्मा नी केली; त्याज वरून इंग्लिशसरकारांस जरूर

पडून त्याशीं लढायी केली; तेव्हां आनराबल मि स्तर एल्फिन्स्तन्साहेब बहादुर पेशाव्या कडील- सरकेलेले मुलखाचें बंदोबस्ता करण्या करतां क मिशनर होते; यांणीं तारीख ११ माहे फेब्रुवारी स न १८१८ इसवीचा जाहिरनामा केला. त्यांत बाजी राव साहेब याशीं कोणते कारणा वरून लढायी क रणें जरूर जाहलें; तीं कारणें लिहिलीं आहेत;व त्यांत खालीं लिहिलें आहे जे;–

महाराज छत्रपति सातारकर हल्लीं बाजिराव साहेब यांचे कैदेंत आहेत; त्यास सोडवून घेऊन- मोकळें करून त्यांचे व त्यांचे मंडळीचे शानशौक ती करतां कांहीं राज्य त्याजकडे चालेल; अशी त जवीज होऊन सातारा किल्ला घेऊन त्या वर महा राज यांचा झेंडा कायम करून त्यांचे तर्फेचे पहि ले कारभारी यांस आपले कामावर कायम केले आहेत. त्यास जो मुलुख महाराज यांज कडे हो ईल; त्यांत न्याय इनसाफ व हुकुमत व अमल त करतील; कंपनी सरकारांत मुलुख राहिल; ते थें कंपनी सरकारचा अम्मल होईल; व वसूल स रकारांत घेतला जाईल; परंतु मालमत्ता स र्व

ज्याची त्याज कडे राहिल; कोणाचे वतनास व इ नामास व वर्षासनास व देवस्थानचे खर्चास व- खैरातीस व कोणाचे ज्ञातीचे धर्मास खलेल नहो- तां, बाजवी असेल; तसें स्करक्षित चालेल असें लिहिलें आहे.

२. आष्ठे एथें पेशव्यांचा मोड होऊन सातारक र महाराज यांस प्रतिबंधातून मुक्त करून सदर्हू जाहिरनाम्यांत लिहिल्या प्रमाणें सिव्हासनारुढ केलें. व दोस्तीचा तहनामा जाबिता राबिता चा लविण्या करतां महाराज व इंग्रज बहादुर यांचा तारीख २५ माहें सपटंबर सन १८१९ इसवीचा झाला. त्या तहनाम्याचेदुसेरेकलमांत महाराज आपण व आपले फर्जंद व वारिस वकायमप्रमुकाम यांचे तर्फेनें करार केला आहे कीं सरकार इंग्रज बहादु र यांचे सरकारातून राज्य देत आहेत तें घेऊन स रकार इंग्रज बहादुर यांचे कब्यांत व मदतींत निरं तर संतोषानें राहून इंग्रजसरकार बहादुर यांचे सल्लामसलतीनें हरएक काम करीतजाऊं; असा करार आहे; आणि पांचवे कलमांत महाराज यां णीं आपण व आपले फर्जंद व वारिस वकायम

यांचे तर्फेनें करार केला आहे कीं याकराराप्रमाणें आपले कडील राज्याशिवाय दुसरे कोणी सरदार किंवा जाहगिरदार किंवा वकील वगैरे हरकोणास पत्र पाठविणार नाहीं व त्यांशीं जाबसाल ठेवणार नाही असें आहे; व आणखी त्याच कलमांत लिहिलें आहें कीं सदरीं लिहिलेले सरदार वगैरे लोक याशीं महाराजाचें कामकाज प्रकरणीं तकरार पडल्यास त्यांचा बंदोबस्त इंग्रज बहादुर सरकार करतील; - वर करार झाला आहे, त्या मुलकांतील लोकांशिवाय बाहेरचे लोकांशीं लग्नाचें अगर घरगुती काहीं कारण पडल्यास इंग्रजबहादुर यांचे सरदाराचे मार्फतीनें करीतजातील. व त्याच कलमांत शेवटीं असें लिहिलें आहे कीं, हेंच कलम यां तहनाम्याची शर्त-आहे यांत महाराजांचे इंग्रज सरकारातून काहीं तफावत पडल्यास या तहनाम्यानें महाराजसरकारास जो फायदा आहे तो बरबाद होईल; असें-त्यांत लिहिलें आहे.

३ सदरहू प्रमाणें करारनामा कायम झाला असतां महाराज यांणीं आपले करारा वर लक्ष्य न ठेवितां व इंग्रजीसरकारांतून आपणा वर उदार

पणें मेहरबानी करून कैदेंतून सोडवून सिंव्हासना रूढ केलें, तें मनांत न आणतां कितीएक वर्षापासून तहनाम्याचे पांचवे कलमांतील करार मोडून गुप्त बोलणी चालू ठेविलीं, आणि त्यांणीं मोठमोठे इरादे मनांत आणिले; ते असे कीं, त्यांत इंग्लिश सरकारचा नाश व्हावा; आणि तहनाम्यास विरुद्ध असे दावे व बोलणीं चालविलीं. आणि उभय सरकार यांचे दर्म्यान दोस्ती झाली, त्याची नसनसव्हावी; अशी त्यांजकडून वागणूक झाली; असेंसाफ शाबूद होउन इंग्लिश सरकाराची खातर जमा झाली.

४ असें असतां महाराज याणीं खराब मसलती लोकांचा सल्ला ऐकून अशीं कृत्यें केलीं असतील असें इंग्लिश सरकार याणीं मानून आपण जी दया करून ती महाराज आपले दिलांत वागवून तें नुकसान होण्याचे मार्गांत शिरले. तो मार्ग सोडतील अशी उमेद व इतिजारी येउन इंग्लिश सरकारांतून असें ठरविलें होतें कीं, महाराज याणींकबूल व्हावें कीं, आह्मी पुढें तहनाम्यांत जसजसें लिहिलें आहे, त्या बरहुकूम अंतःकरणापासून

स्वच्छतेनें चालूं. आणि उभय सरकारचे वांकडे पणास जें मुख्यकारण जो कारभारी ह्याजला मसलतीतून काढून टाकूं. आणि तद्दनाम्यास विरुध्द जीं कामें त्यांजकडून झालीं, तीं ज्या लोकांचे जाहिर करण्यावरून शाबिद झाले त्या लोकांचा नाश करणार नाहीं, असें त्यांणीं कबूल केलें असतां जें झालें, तें मनात नठेवितां माफ करावें, असें ठरविलें होतें.

५ सदरीं लिहिल्याप्रमाणें करावें, या हेतूनें हनराबल सरजेम्स रिविंटेकर नेक बारोनेट साहेब बहादुर गव्हरनर जजिरे मुंबई हे त्यास नबाब मुस्तताब मे अलाअलकाब अशारुल अशराफ रैट अनराबल लार्ड अकलंड साहेब बहादुरइंडियाचे गव्हरनरजनरल यांणीं मुकत्यारी दिल्यावरून खुद्द जातिनिशी सातान्यास येउन महाराज यांस सांगितलें कीं, आपण आपल्यास अपाय होण्याचे रीतीनें वागतां, असें त्यांस समजाविलें, आणि जे करार कबूल करून घेऊन जें झालें तें माफ करण्याची इंग्लिश सरकाराची खुषीहोती, ते करार महाराज यांस मुखजबानी व लि

हून कळविलें; व हे करार कबूल करणें, इतकी-च तोंडदोस्तीवएकपणा जारी होण्याची,यास्तव ते करार महाराज यांणीं कबूल केले पाहिजेत, असें त्यांस बहुत तऱ्हेनें समजाविलें.

६ महाराज यांची अनेक वेळ बोलणी झाली, व त्यांस मनन करण्यास पुष्कळ फुरसद होती; व कबूल नकेलें असतां परिणाम काय, हें त्यांसस्पष्ट सांगितलें असतां ही त्यांणीं ते करार कबूल केले नाहींत; या करतां सदरीं तपशील लिहिलाल्या रीतीनें जो तहनामा झाला, त्या तहनाम्यावर महाराजानीं इतकी कमनजर ठेविली. त्या महाराजाशीं पुढें दोस्तीचाशिलशिक चालविणें अशक्य, अशी इंग्लिशसरकाराची खातरजमा झाली, त्यावरून हा जाहिरनामा करून उभय सरकारांची दोस्ती होती, ती बरबाद केली; असें तारीख २५माहे सपटंबर सन १८१९ इसवीचा तहनामा महाराजाशीं झाला; त्यांतील पांचवे कलमांत शर्तठरल्या प्रमाणें अमलांत आणण्याचा इंग्लिश सरकाराचा इरादा आहे.

७ परंतु आपला फायदा व्हावा, अथवा आ

पला मुलुख मोठा व्हावा, ही इच्छा इंग्लिशसरकारची नाहीं, सबब असें ठरविलें आहे कीं प्रताप सिंहमहाराज यांचे बंधू शहाजीराजे महाराज हे वारस यास साताऱ्याचे मुलुखाची सरहद्द तारीख पंचवीस माहे सपटंबर सन १८१९ इसवीचे तहनाम्यांत ठरले आहे, त्या प्रमाणे त्या मुलखाचे राज्य त्यास देऊन शाहाजी राजे हे साताऱ्याचे श्रीमन्महाराज छत्रपति असें जाहिर होण्या करतां हाजाहिरनामा करून सर्वास प्रसिध्द केलें असें. तरी जे लोक त्याचे मुलखांत राहात आहेत, त्यांणी त्याशीं रुजू राहावें. अशी ताकीद या जाहिरनाम्या वरून असे.

हा जाहिरनामा सात कलमाचा तमामलोकास महशूर होण्या करतां प्रगट केला असे,

तारीख ४ माहे सपटंबर सन १८३९ ईसवी मुताबिला छं० २५ माहे मजकूर स्तरसन आर्बैन मयातैनव अल्लफ मुकाम सातारा.

या महाराजांचे ताब्यांत पूर्वी प्रतापसिव्ह महाराजांचे कारकीर्दीत दुसरे कलमांत लिहिलेले सर्व जाहगिरदार व सरंजामीलोक दिले.

या महाराजांनीं आपले कारकीर्दीत अष्टप्रधान, प्रतिनिधी व दरकदार वगैरे केले ते —

प्रतिनिधी.

१ परशुराम श्रीनिवास पहिलेच होते, त्यांस महाराजानीं आपण असतां हिवरेकर पांजपे कीं दत्तपुत्र देऊन त्याचें नांव श्रीनिवासराव ठेवून त्याचें लग्न मोठ्या समारंभानें आपले वाड्यांत करून दौलतीस मालक करून ठेविलें, त्याचे तीर्थरूप कैलासवासी झाल्या वर सरकार कंपनी याणीं महाराजांचे ठरावा प्रमाणें कायम करून ते आपले दौलतीचा उपभोग करीत आहेत.

अष्टप्रधान.

१ पेशवे प्रधान बाजीराव रघुनाथ ब्रह्मवर्तास कायम होते म्हणून तें पद कोणास नदेतां

त्या ऐवजीं कारभारी अशी पदवी योजून आपण गादीवर बसतांच नरहर रघुनाथ पराडकर यांस दिली. ती त्यांजकडे सातमहिने होती, मग त्यांजवर अलोभ होऊन-कांहीं दिवस कोणास दिलीनाही पुढें सन १८४३ इसवी या वर्षी एशवंतराव त्रिंबक फौजदार यांस दिवाणगिरी दिली, ती त्यांजकडे सन १८४५ शके १७६७ श्रावणमास पर्यंत होती.

२ सेनापति ही पदवी खंडेराव राजे शिर्के सरलश्कर यांस शके १७६५ सन १८४३ या वर्षी दिली.

३ पंतसचीव ही पदवी महाराज गादी वरबसतांच त्या संस्थानचे रघुनाथराव यांचे दत्तपुत्र चिमणाजीरघुनाथ यांस दिली; ते हल्ली कायम असून आपले दौलतीचा उपभोग करीत आहेत. त्यांस एक औरस पुत्र झाला-आहे; त्यांचे नांव शंकरराव आहे.

४ पंतअमात्य ही पदवी सखाराम बापुजी फडणीस यांस शके १७६१ सन १८३९ इसवी

या सालीं दिली; ती त्यांज कडे चालत आहे.

५ पंतमंत्री रघुनाथराव जयवंत पहिलेचहोते, ते हल्लीं कायम आहेत; त्यांस दोन औरस पुत्र आहेत.

६ पंतसुमंत ही पदवी वेणूबाई सुमंत यांचेदत्तक पुत्र रामचंद्र गोपाळ यांस शके १७६१ सन १८३९ इसवी सालीं दिली; त्यांस एक औरस पुत्र आहे.

७ न्यायाधिश ही पदवी कांहीं दिवस जोतित्रिंबक फौजदार यांज कडे होती; मग ते मृत्यु पावले.

८ पंडितराव रामचंद्रराव रघुनाथराव पहिलेच होते; ते हल्लीं कायम आहेत.

दरकदार.

१ सरलश्कर ही पदवी खंडेरावराजे शिर्के यांस पहिलीच होती; त्यांस सेनापति पद दिल्या वर त्यांचे वडील चिरंजीव आबाजी राजे यांस सरलश्करी दिली; त्यांचे तीर्थरू

प पश्चात सेनापति वारल्या वर त्याचा अधि
कार आबाजीराजे यांज कडे इंग्रजानीं काय
म केला. ते हल्लीं कायम आहेत.

२ फडणीशीचा दरक सखाराम बापूजी यांज-
कडे पहिलाच होता; ते हल्लीं कायम असून
त्यांज कडे खासगी सुध्दां दोनी दरक चालतात
व त्यांज वर महाराजाचा फार भरंवसा होता.

३ चिटणीशीचा दरक केसो एशवंत फौजदार
यांस शके १७६५ सन १८४३ इसवीसालीं
दिला तो त्या कडे शके १७६९ सन १८४७ इ
सवी अखेर होता; पुढें वासुदेव कृष्ण महा-
जनी यांज कडे दिला; तो महाराजांचे पश्चा-
त थोडकेच दिवस चालला.

४ सेनाकर्ते ही सरदारी ज्ञानराव मोईटे यांसश
के १७६५ सन १८४३ इसवी सालीं दिली
ती त्यांज कडे यावत जीव चालली.

५ बक्षगिरीचा दरक मुधोजी राजे महाडिक यां
स शके १७६५ सन १८४३ इसवी सालींदि
ला तो त्यांज कडे कायम आहे.

६ राजाज्ञा ही पदवी शके १७६५ सन १८४३
इसवी सालीं बळवंतराव भोसले यांस राजा

स्ता यांस दिली; हे बळवंतराव भोसले महाराज यांणीं लहानपणापासून वाढविलेला मुलगा होय याजला दरमहा सातहजार रुपये व काहीं इनामी उत्पन्न दिलेहोतें, या बळवंतराव भोसल्यास दरमहा पेन्शन ६०० रुपये पावत असतें.

७ शिक्केनिशीसखाराम बल्लाळकान्हेरे यांजकडे पहिले प्रमाणेंच कायम.

८ दप्तरदारी रामचंद्रगंगाधर यांज कडे होती ते मरण पावल्या वर त्यांचे उभयतां चिरंजीवाकडे नें काम शके १७६६ सन १८४४ इसवी या वर्षी सांगितलें.

९ सेनासरखेल पदवी तानाजीराजे शिर्के यांस शके; १७६५ सन १८४३ इसवी यावर्षी दिली; ती त्यांज कडे कायम आहे.

१० पोतनीस रामचंद्र भिवराव होते; ते हल्लीं-कायम आहेत.

या महाराजांस स्त्रिया किती होत्या; आणि त्या कोणाच्या ए विषयीं;–

१ वडील स्त्री गजराबाई महाराज ही मुधोजी

राजे महाडिक यांची बहिण ती महाराज अ
सतां शके १७५६ सन १८३४ इसवी सा
ली मरण पावली.

२ दुसरी स्त्री सगुणाबाई महाराज आईसाहेब
ही तानाजीराजे शिर्के यांची कन्या. ती हल्लीं
सातान्यास आहे.

३ तिसरी स्त्री जिजाबाई महाराज माईसाहेब
ही लक्ष्मणजी राजे शिर्के यांची कन्या, ती श
के १७८३ सन १८६१ सालीं मयत झाली.

४ चौथी स्त्री सईबाई महाराज बयासाहेब ही की
र्तसिंग राजे शिर्के यांची कन्या ही महाराज
यांचे पश्चात थोडकेच दिवसांत कैलासवा-
सी झाली.

एणे प्रमाणें होत्या.

या महाराजाचें अंतःकरण दयायुक्त असून औ
दार्य मोठें होते; श्रीकुळस्वामी जवळ निष्ठा असून
धर्मवासना फार होती, हत्ती, घोडे, जवाहिर, का
पड, व इमारत यांचा शोक मोठा होता; पदरचे
माणसा कडून कारण परत्वें अपराध झालातरीं
त्याचें नुकसान करण्याची उतावळी नव्हती; भिड

त्तपणा असून धूर्तता फार होती, मुलकातील त्याय इनसाफ रीती प्रमाणें वक्तशीर करून राज्यकारभार जातीचे अकलेनें चालवून इंग्लिश सरकाराची दोस्ती चांगली संपादन केली होती, रयतेस इजा नदेतां मुलखाची आबादी राखलीहोती, व फौजेचा व कामगाराचा वगैरे पगार दरमहाचे दरमहा देऊन हुशार लोक ठेउन सर्व कामांत मोठ्या दक्षतेनें अव्यवस्था होऊं दिली नाही.

या महाराजानीं कितीएक मोठीऔदार्याचीं कृत्यें केलींतीं;—

श्री कृष्णा, वेण्या नदीस पुल बांधले त्यास खर्च रुपये	२५००००
नवावाडा बांधला त्यास खर्च रुपयें;	५००००
व त्यांतील बिलोरी व किनखापी वगैरे सामाना बद्दल रुपये	४०००००
जलमंदिर कुसवा स. ध्दां बांधिलें त्यास	१०००००
राजाज्ञामुलाचे लग्नास	७५०००
यवतेश्वराचे पाण्याचा दुसरा नळबांधिला त्यास	१०००००
अंतकाळापूर्वी दसऱ्याचे दिवशीं पदरचे मंडळीस कापड वांटलें त्यास	१०००००

या प्रमाणें या महाराजांनीं औदार्यपणें ख
र्च केला. व प्रतिवर्षी दानधर्म व कापड वगैरे लोकां
स देहेनगी फार दिली.

या महाराजांस औरस पुत्र नव्हता ह्मणूनचि
मणाजी भोसले सडेकर यांचे चिरंजीव आबाजी
भोसले यांचे पुत्रास शके १७७० चैत्र शुध्द द्विती
या सन १८४८ इसवीस आपण गादीवर कायम
असतां सावधपणानें इंग्लिश सरकाराचे मेहरबा
नडाकतर मरीसाहेब याचे समक्ष दत्तक घेऊन-
त्याचें नांव व्यंकोजी महाराज ठेविलें आहे.

या महाराजांनीं नवीन इनामगाव जमिनी प
दरचे जुनेनोकर मंडळीस व आपले गुरुसंस्थान
चाफळ यास वगैरे प्रतिवर्षास पंन्नास हजार रुप
याचे मोठ्या उदारपणानें करून दिलें. तें वंशप
रंपरा निरंतर चालण्या सारखें असून त्या लोकां
स फार सुखकारक झालें आहे.

कैलासवासी शाहुमहाराज यांचें वृंदावन-
माहुली एथे आहे व त्या जवळ चौघडा देऊनत्या
चे व पुण्यतिथीचे वगैरे खर्चास सालिना एक ह
जार रुपयाचें उत्पन्न खजिन्यांतून नेमून दिलें

आहे. व पुढे इंग्लिश सरकारांतून चाललें आहे; तात्पर्य या महाराजानीं आपले कारकीर्दीत हरएक कारणावरमोठा उदारपणा करून सर्व लोकांस सुख देऊन किर्ती मिळविली.

हे महाराज दत्तपुत्र घेतल्या वर कांहीं अवकाशानें सावध असतां तेच दिवशीं दोनप्रहराचे सुमारें कैलासवासी झाले.

आपासाहेब महाराज वारल्या वर त्यांचे दत्त पुत्र होते; त्यांस इंग्लिशसरकारानें मंजूर केलें नाहीं; तेव्हां सातारचे राज्यधानीचा अधिकार इंग्लिशसरकारचे कमिशनर मेहरबान बारटल फ्रियर साहेब यांणीं सर्व कारभार चालविला होता.

पुढें शके १७८४ सन १८६२ इसवी पर्यंत कमिशनरी अंमल चालून शेवटीं इंग्रज सरकारानीं सातारचें राज्य खालसा केलें.

आपासाहेब यांचे दत्तपुत्र व्यंकोजी महाराज हे सातान्यांत होते; त्यांजला सन १८५७ शके १७७९ सालांत दंगा झाला त्या वेळेस संशया वरून सातारचे कमिशनरसाहेब यांनीं साता-

त्यांतून काढून नेलें. ते हल्लीं नगर मुक्कामीं आहे-
त.

समाप्त

भाग अकरावा.

साताराकर छत्रपति महाराजांचे प्रतिनिधी यांचे पदाविषयीं.

इतिहास.

श्रीमंत शिवाजीमहाराज छत्रपति यांणीं राज्य काबीज केलें; तेव्हां त्यांचे बरोबर निराजीरावजी हे फार उपयोगी पडलेले होते; ह्मणून जेव्हां सन १६७४ शके १५९६ या वर्षी शिवाजीमहाराज यांस राज्याभिषेक झाला; तेव्हां त्यांणीं अष्टप्रधान केलें; त्यांत निराजीरावजी यांस न्यायाधिश केलें.

पुढें त्यांचे चिरंजीव प्रल्हादनिराजी हे महाराजा कडून गोवळकोंडे एथील बादशाहा कडे वकील होते.

शके १६०२ सन १६८० या वर्षी शिवाजीमहाराज मरण पावले; आणि संभाजीमहाराज-(शिवाजीचे वडीलपुत्र) यांजला मोंगलानीं-

धरून नेऊन त्यांचे दुष्टस्वभावानें त्याजला शके-
१६१० सन १६८८ इसवी फालगुन वद्य अमवा
स्या रोजीं पुण्या जवळ तुळापुरीं मोंगलानीं ठार
मारिलें.

संभाजीस मोंगलानीं धरून नेल्या वर पाठी
मागें शिवाजी चेधाकटे पुत्र राजाराममहाराज रा
यगडावर होते ते प्रल्हादनिराजी यांचे मसलती
नें राज्यकारभार चालवू लागले. परंतु संभाजी
चे कारकीर्दीत फार अव्यवस्था होऊन शिवाजी
चे वेळचे सरदार मानकरी चोहोकडे गेले यामुळें
आणि मोंगलाची फौज सर्व इकडे पसरली; आ
णि त्यांणीं संभाजीची स्त्री व पुत्र शिवाजी (याज
ला पुढें शाहू ह्मणूं लागले) यास धरून नेऊनमि
रज व पन्हाळा किल्ला घेतला; तेव्हां इकडे राजा
राम यांचा मोंगला पुढें ठिकाव लागेना.

असें असतां ह्या प्रसंगीं आपले सरदार ज
मा करून त्यांचे विचारें राजाराममहाराज चंदीच
जाउराकडे शिवाजीचें मावळ होतें तिकडेआपण
जाण्या करतां प्रल्हादनिराजी वगैरे एकवीस म
नुष्यें विश्वासू बरोबर घेऊन तिकडे गेले.

चंदी कडे जाण्या पूर्वी व वाटेनें मल्हादनिराजी पांणीं मोठे श्रम केले; हे फार बुध्दिवान ब्राह्मणे व चतुर होते; असें महाराजानीं पाहून चंदीस पोंचून आपली राज्यधानी स्थापून स्वस्थता झाल्या नंतर अष्टप्रधानाहून वरिष्ठ असें नवीन पद (प्रतिनिधी) असें कल्पून तें पद मल्हादनिराजी यांस-शाके १६१४ सन १६९२ चे सुमारास दिलें. त्यांचा शिक्का अष्टपेलु खालीं लिहिल्या प्रमाणें आहे.

"श्रीलक्ष्मीनृहरेप्रीते ॥ सुद्रा निराजीजन्मनः
राजारामप्रतिनिधे ॥ मल्हादस्यविराजते"

मग शाके १६१९ सन १६९७ चे सुमारास चंदी वर मुसलमानानीं हल्ला करून राजाराम साहेब यांस चंदीतून काढून दिलें; ते वेळेस त्या गर्दीत मल्हाद निराजी ठार मेले.

नंतर राजारामसाहेब जिंजी कडून गुप्तपणें विशाळगड प्रांतीं आले, आणि पुढें रामचंद्र आबाजी बहुतकर यांचे मसलतीनें सातान्यास येऊन राज्यधानी केली. तेव्हां शाके १६१९ माघ सन १६९७ चे सुमारास तिमाजी रघुनाथ यांस त्यांचे बापाचे आग्रहास्तव प्रतिनिधीपदाचीं व

स्त्रें दिलीं; परंतु तेव्हां हे पराक्रमी नाहींत, असें दि
सून आलें होतें. या प्रतिनिधीची मुद्रा अशी होती
कीं,–

"राजारामप्रतिनिधे॥ लक्ष्मीकांतप्रसादतः
तिमाजीरघुनाथस्य॥ मुद्राकार्यैविराजिते"

पुढें शके १६२१ सन १६९९ फालगून वद्य नव-
मीस राजाराममहाराज सिव्हगडावर मृत्यु पा
वले; त्यांची स्त्री ताराबाईसाहेब यांणीं आपले पु
त्राचे (शिवाजीचे) नांवें राज्यकारभार चालवून
आपला मुख्य कारभारी रामचंद्र आबाजी बहुत
कर "हुकुमत पन्हा" हा होता.

रामचंद्र पंत हुकुमत पन्हा यांचे कारकून पर
शराम त्रिंबक किन्हईकर कुळकर्णी यांणीं जेव्हां
राजाराम साहेब चंदीकडे गेले. तेव्हां मोंगलापा
सून सातारा, पन्हाळा, परळी, वसंतगड वगैरे
किल्ले व मुलुख घेतले; व पुष्कळ फौज जमाक
रून किल्लेकोट मुलुख काबीज केले; या मुळें ता
राबाई यांणीं तिमाजी रघुनाथ यांस दूर करून प
रशराम त्रिंबक यांस रामचंद्रपंताचे सांगण्या
वरून प्रतिनिधी पद दिलें; या प्रतिनिधीचा शि

क्का असा आहे कीं;-

"श्री आई आदिपुरुष प्रसंन्नः राजाराम स्वामीरूपानिधीः तस्य परशुराम त्रिंबक प्रतिनिधी"

यांचे कागदाचे शेवटीं "निदेशसमक्ष" अशीं अक्षरें असून श्रीकाराजवळ "आई आदिपुरुष" अशीं अक्षरें आहेत.

या महाराजांनीं पत्र लिहिणें तर वर "राजश्री परशुराम पंडित" असें नांव लिहून शेवटींबहुतकाय लिहिणेसूज्ञ असा' लिहिण्याची चालहोती.

राजपत्रावर यांचा शिक्का कोनाडयांतहोतो या हुद्याचें काम राजाचे हुजूरचे दरकदार घेऊन मुलुकाचा बंदोबस्त ठेवावा; व राज्यकारभार पहावा.

प्रतिनिधी पदाला वस्त्रें वगैरे राजा कडून व्हावयाचीं तीं:-

१ प्रथम भेटी समयीं चादरबादली.

१ पदाचीं वस्त्रें; मंदील एक. जामेवार एक; चादरबादली एक; किनखाप एक. पटका एक.

१ शिकेकटार.

१ शस्त्रे; तलवार एक, ढाल एक.

१ जरीपटका.

१ चौघडा.

१ हत्तीनग तीन.

१ घोडा एक.

१ जवाहिर; शिरपेंच एक; मोत्यांचा तुरा एक; मोत्यांचा चौकडा एक; मोत्यांची कंठी एक; झगा एक.

१ चौरी; सोन्याचे दांडीची.

या प्रमाणे देण्याची चाल होती.

पुढे शके १६२९ सन १७०७ या वर्षी संभाजीचे पुत्र शाहुराजे मोंगलाचे कैदेतून सुटून दक्षिण देशीं आले; त्या वेळेस ताराबाईसाहेब यांणी-सर्व सरदारा पासून शपथा घेतल्या की, आपण ताराबाई व तिचा पुत्र शिवाजी यांचा पक्ष स्वीकारूं. आणि शाहूराजे तोतया आहे. यांज कडेआपण मिळणार नाहीं.

आशी शपथ होऊन मग परशुरामत्रिंबक आणि धनाजीजाधव ताराबाईचे हुकुमानें शाहुराजाचे पराभवास गंगा निरीं शाहूराजेहोते

तिकडे गेले; तेथें जाधवराव सेनाधिपति त्यांस मिळाले; आणि परशुराम पंडीत प्रतिनिधी पराभव पावले; पुढें शाहूराजे सातान्यास आले; व राज्यकारभार पाहूं लागले; तेव्हां परशुराम त्रिंबक यास धरून कैद केलें; आणि पहिले प्रतिनिधी- प्रल्हादनिराजी यांचे पुत्र गदाधर व नारायण असे दोघे होते; त्या पैकीं गदाधर यांस प्रतिनिधी केलें; त्यांची मुद्रा अशी कीं :-

"श्रीशंकर शाहुछत्रपति कृपानिधी, प्रल्हादसुत गदाधर प्रतिनिधी"

पुढें परशुराम प्रतिनिधी हे शाहुछत्रपति यांस शोरवभिन्या यांचे मार्फत शरण आल्या वर त्यास पुन्हा ती पदवी दिली; ती शके १६१० सन १७३२ पर्यंत त्याज कडे होती.

इतक्यात त्यांचा वडील पुत्र कृष्णराव यांस ताराबाईनीं कोल्हापुरास संस्थान करून तेथें ठेविलें होतें; त्याणें कांहीं बंड केलें; यास्तव परशुराम पंडीत हे त्यास अनुकूळ असतील असें जाणून यास काढून गदाधर प्रतिनिधी 'भाजी' यांचे बंधू नारायण प्रल्हाद यास प्रतिनिधीची जागा दिली

त्यांणी ती एक वर्ष चालविली; त्यांचा शिक्का असा
होता:-

" श्रीमंत त्रिंबक भक्तस्य, शाहू प्रतिनिधी
मम नारायणस्यमुद्रेय, प्रल्हाद तनुजन्मे"

या समयीं राजश्री कृष्णरावराजा खटावकरया
नांवचा मोंगलाचा एक सरदार होता; त्याणें खान
देशांत बंड केलें, ह्मणून शाहूराजांनीं परशुरामपं
डित यांचा तिसरा पुत्र श्रीनिवासराव यांस तें बंड
मोडण्या करतां पाठविलें; तेव्हां त्यांचे तिर्थरूपप
रशराम यांणीं त्यास सांगितलें कीं जर तू या वेळे
स जय मिळवशील तर माझी सूटका होईल;
या वरून त्याणें मोठा पराक्रम केला. त्या उभयतां
ची औंदा जवळ लढायी होऊन श्रीनिवासरावया
णें खटावकरास कैद करून आणलें; तेव्हां शाहूराजाप्रसन्न
होऊन त्याचे बापास (परशुराम पंडित) कैदे
तून मुक्त करून त्यास प्रतिनिधीची पदवी दिली;
ती शके १६३२ सन १७१४ पासून शके १६३८ स
न १७१६ इसवी पर्यंत त्यांणी चालविली; त्यां-
ची मुद्रा एणे प्रमाणें:-

" श्री आई आदिपुरुष: श्रीराजा शाहूछत्रप

ति स्वामी कृपानिधीः, तस्य परशुराम त्रिंबक प्रतिनिधी."

परशुराम पंडित यांस शके १६३८ सन १७१६ या वर्षी देवाज्ञा झाली, मग त्यांचा तिसरा पुत्र श्रीनिवास परशुराम हे शूर असल्या मुळें त्यांस त्या पदवीची वस्त्रें शाहूमहाराज यांणीं दिलीं; यांस श्रीपतराव अथवा रावप्रतिनिधी असें ही ह्मणत.

श्रीनिवास पंडित यांणीं शके १६३९ सन १७१७ पासून शके १६६९ सन १७४७ पर्यंत ही पदवी, चालविली.

प्रतिनिधीचे वंशांत हे पुरुष मोठे विख्यात व धार्मिक असे होऊन गेले; यांणीं दहा लक्ष रुपयांच्या जमिनी व गांव मिळून लोकांस इनाम दिले व शाहूमहाराजा जवळ हेच मुख्य कारभारी होते; यांणीं कारभार उत्तमरीतीनें चालविला. यमाजी-शिवदेव यांचे मुतालिक होते;

श्रीनिवासराव यांणीं कर्नाटकांत निजामापाशीं लढाया केल्या; कोकणांतील कांहीं किल्ले लढून घेतले; कोल्हापुरचे राजाशीं लढायी करून जय मिळविला; अशा प्रकारें पराक्रम व धर्म या दोन

स्तुत्य गुणानीं यांणीं आपलीकिर्ती चिरकाळ क रून ठेवली; पुढें जे अधिकारी झाले; त्यांणीं, यांणीं केलेला धर्म बुडविला; तथापि अद्यापि बहुत चालू आहे; यांचा शिक्का बापाच्या मुद्रे प्रमाणेच नाव मात्र बदलून तयार केलाहोता; यांची पत्नी राधा बाई. "बहिण एश्वदाबाई" ही राजश्री आपाजीरा व कोल्हेकर देशपांडे यांस दिलीहोती.

यांजला एक मुलगी राजसबाई झाली; ही कडेगावकर देशपांडे राजश्री नागोजीराव यांस दिली होती; यांचे मुख्यत्वें करून राहणें कऱ्हाडा स होतें.

परशुराम पंत यांचा बंधु माधवराव यांसद त्त दिलाहोता; परंतु त्यासच परत घेऊन त्याचें ना व हेंच (श्री निवास परशुराम) चालविले.

बाजीराव बल्लाळ पेशवे यांचा उत्कर्ष यांचेच कारकीर्दीत झाला; यांचा काळ शके १६६९ सन १७४७ या वर्षी झाला. तेव्हां यांचा कनिष्ठबंधू जगजीवन परशुराम यांस ती पदवी शाहूमहा राज यांणीं दिली. जगजीवन यांस दादोबा अ सेंही ह्मणत.

पुढें शाहुमहाराज छत्रपति शके १७६१ सन १७४९ मार्गशीर्ष वद्य तृतीयेस कैलासवासी झाले; त्यांज बरोबर त्यांची पत्नी सगुणाबाई ही सती गेली; आणि बाळाजी बाजिराव पेशवे यांणीं-राजमंडळ तोडून टाकिलें; या कामांत दादोबा हे हर्कत करूंलागले, व त्यांणीं व त्यांचे मुतालिकयानें "सागोळे" घेतलें, तेव्हां भाऊसाहेब यांणीं त्याउभयतांस धरून किन्हईच्या किल्ल्यांत टाकिलें; पुढें दोनवर्षांनीं सर्व बंदोबस्त झाल्या वर सोडलें; ते पुढें शके १६७३ सन १७५१ या वर्षीं मरण पावले; त्यांच्या स्त्रिया मैनाबाई व सुंदाबाई यास विटेगांव अन्नवस्त्रा करतां देऊन तेथें ठेविल्या होत्या.

जगजीवन पंडीत मेल्या वर कृष्णाजी परशुराम यांचा नातू श्रीनिवास गंगाधर हा वडील पराण्यांतील ह्मणून शके १६७३ सन १७५१ या वर्षीं रामराजे यांणीं श्रीनिवास यांस पदाचा अधिकार दिला, व वस्त्रेंही दिलीं; त्यांणीं शके १६८४ सन १७६२ पर्यंत ती पदवी चालविली यांस भवानराव असें ही ह्मणतात.

पुढें पानपतचे लढायींत सदाशिवराव भाउ पेशवे पडले; व बाळाजीपंतनाना पेशवे हे हीक्षय रोगानें पर्वतीस मरण पावले;

मग माधवराव बल्लाळ लहान, या मुळें सर्व कारभार राघोबादादा यांज कडे आला; तेव्हां त्यांचे रूपेंतील नारोशंकर राजेबहादर यांस त्यांणीं प्रतिनिधी पदाचीं वस्त्रें महाराजा कडून देवविलीं आणि भवानराव यांस काढून टाकिलें; ही पदवी राजेबहादर यांणीं एक वर्ष भोगली.

नारोशंकर याणीं राजश्री गोपाळराव मिरजकर यांशीं लढून मिरज घेतली; तेव्हां भवानराव व गोपाळराव हे बंड करीत करीत हैदराबादेस गेले त्यांचे बरोबर गमाजीयमाजी मुतालिक होते; हे "निजामाचे दिवाण राजश्री विठ्ठल सुंदर यांचे व्याही" या मुळें त्यांणीं त्यांचा पक्ष धरून फौजे सह पेशव्या बरोबर ते लढण्यास आले, राक्षस भुवना वर यांची व त्यांची लढायी होऊन पेशव्यानीं त्यांचा पराभव केला; परंतु मिरजकर व भवानराव यांची समजूत करून त्यांस परत आणलें; आणि त्यास (भवानराव यांस) पु

न्हा प्रतिनिधी ही पदवी दिली. पुढें पेशवे सरका रचा आग्रह पडला कीं प्रतिनिधीनीं पुण्यांस राहा वें; ती गोष्ट भवानराव यांणीं केली नाहीं; ह्मणून कृष्णाराव यांचा दुसरा नातू भगवंतराव त्रिंबक- यांस प्रतिनिधीचीं वस्त्रें देऊन पुण्यांत ठेविले; पु ढें भवानराव राजी झाल्या वरून शके १६९० सन १७६८ या वर्षी पुन्हा भवानराव यांस पद व वस्त्रें दिली; आणि भगवंतराव यांज कडे खानापूर व गैरे जाहागिर ठेवली, भवानराव व भगवंतराव या उभयतांच्या नेहमी खानापूर प्रांती लढाया होत या मुळें पेशव्यानीं त्यांस कांहीं जहागिर देऊन निराळेंच ठेविलें.

भगवंतराव शके १६९७ सन १७७५ या सालीं मरण पावले; त्यांच्या स्त्रिया, राजसबा ई व सकवार बाई यांस दहाहजार रुपये नेम णूक करून विटें एथें ठेविल्या.

सदरहू प्रमाणें भवानराव यांणीं शके १६९० सन १७६८ पासून पदवीचा निर्वेधपणीं उपभो ग केला; पुढें नारायणराव पेशवे यांस राघोबा दादानीं ठार मारलें; तेव्हां हे नानाफडणवीस

यांस मिळाले; या कारणा मुळें त्यांचे बस्तान चांगलें बसलें.

पुढें हे तारीख ३१ आगष्ट सन १७७७ शके १६९९ या वर्षी मरण पावले, तेव्हां त्यांच्यास्त्रिया यमुनाबाई व काशीबाई अशा दोन होत्या; त्या पैकीं काशीबाई ही म्हातार वारले; त्याचदिवशीं प्रसूत होऊन तिला पुत्र झाला; त्या पुत्राचें नाव परशुराम पंडित असें ठेविलें; आणि त्याजला महाराजांनी वस्त्रें पाठवून दिलीं

त्या वेळेस नानाफडणीसानीं कृष्णारावजोशी सातारकर यांस कारभारी नेमून बंदोबस्त ठेविला

हे परशुराम पंडित खड्याचे लक्षयींत होते; पुढें नानाफडणवीस यांची कारकीर्द सरली व कारभारी ठरले; आणि खासेप्रतिनिधी मुकत्यार झाले; इकडे पुण्यास बाजिराव गादीवर आले.

परशुरामपंडित हे फार दुरवृत्त निघाले; यांचें आईशीं व बायकोशीं फार वैर पडलें; रमातेलीण हिजला जवळ ठेऊन रामोशीलोक चाकरीस ठेविले होते; मुलखात दंगेदरवडे घाल

ण्यास आरंभ केला; आईनें व तिचे कारभारी बळवंतराव फडणीस यांणीं बहूत उपाय केले, परंतु त्यांचे तें व्यसन जाईना. मांग फार प्यावी मुलुख लुटून पैसा काढावा; वाटा माराव्या; माणसांचे नाकांत व कानांत दारू घालून माणसें मारावीं. अशीं दुष्टकर्मे चालविलीं; हलकीं माणसें जवळ असून गवई व तमासगीर या लोकांत सर्व काळ बसावें; त्यांच्या स्त्रिया लक्षुमी बाई व रमाबाई ह्या पळून जाऊन विशाळगडावर राहिल्या. शेवटीं बाजीरावप्रधानयांजकडे आईनें बोभाट नेल्यावर बाजीगणेश गोखले यास बंदोबस्ता करतां नेमिले; त्याणें फौजे सुध्दां जाऊन मस्करेस परशराम पंडीत याशीं लढायी केली; तींत पंडीत यांचा हात तुटून त्यांस गोखले यांणीं कैद करून पुण्यास आणून ठेविलें;

पुढें त्याचीनाटकशाळा "रमातेलीण" इणें दंगा करून वासोटा किल्ला लढविला; शेवटीं तिला ही कैद करून पुण्यांत आणून ठे

विलें. तेव्हां प्रतिनिधीचा सर्व मुलुख जप्त झा ला, पैकीं म्हसवड वगैरे गोखले यांस दिला व कांहीं पेशवे सरकारांत घेतला. या प्रमाणें श के १७२९ सन १८०७ यात झालें.

प्रतिनिधी कडे तीन हजार स्वाराचें पदक हो तें. त्यांज कडे पुष्कळ किल्ले होते. सर्व मिळून अ ठरा लक्षांचा मुलूख होता, "हल्लीचा सगळा सा तारा जिल्हा हा पंत प्रतिनिधी यांज कडे होता" दरमहालांत शेंकडा निमे. असे प्रतिनिधी घे- त असत. कितीएक महाल होते त्यांत प्रतिनि- धीचे हिस्सास जिल्हेबाब असें नाव आहे; बा की राहिलें त्यास हुजूरमामला हीं नांवें अद्या प चालत आहेत.

प्रतिनिधी कडील मुख्य किल्ल्या चीं नांवें.

१ व्याघ्रगड.	१ सुंदरगड.	१ प्रतापगड.
१ नांदगिरी (कल्याणगड	१ मकरंदगड.	१ महिपतगड.
	१ भूषणगड.	१ वर्धनगड.
१ वसंतगड.	१ गहनगड.	१ सज्जनगड.

१ केंजळामनमोहनगड.	१ मोरगिरी (गुणवंतगड)	१ जंगली जयगड.
१ महिमानगड	१ गंभिरगड.	१ महिमदनगड
१ मच्छिंद्रगड.	१ वारुगड.	१ सूषेणगड.
१ अवचितगड	१ बहिरवगड.	
१ संतोषगड.	१ मंगळगड.	

प्रतिनिधीकडे महाल होते ते.

१ कर्यात विटें.	१ कर्यात निमसोड.	१ सुभा वाई.
१ सुभा सातारा	१ हवेली विजापूर.	१ प्रांत खटाव.
१ सुभा कऱ्हाड.	१ कर्यात कासेगांव.	तर्फ फिल्हई.
१ कर्यात औंद.	१ सुभाजावली	१ रुळी, बुदेलखंडांत.
१ तर्फ कोळें.	१ नरसिव्हगड.	१ तर्फ वारुण.
१ कर्यात भाळवणी.	१ कर्यात वेळापूर	१ कर्यात आठपडी.
१ कर्यात नाजरें		१ खानापूर.
१ बागेवाडी.		

या शिवाय उत्तर हिंदुस्थानांत कांहीं गांव होते

पुढें सन १८१२ शके १७३४ यांत बाजीराव प्रधान याणीं असें ठरविलें कीं, प्रतिनिधीनी परत कऱ्हाडास जावें; आणि त्यास दोनलक्षाचा मुलुख मात्र द्यावा; मग वाईटसाईट गांव देऊन भरती केली; ती अशी;—

१४ कऱ्हाड पैकीं चौदागांव व अम्मल.

१४ कर्यात औंद पैकीं चौदागाव व अम्मल

१ बाबती विजापूर पैकीं.

इतक्याचा वसूल हल्लीं साठसत्तर हजार रुपये येत आहे.

या प्रमाणें सरंजाम मिळाल्या वर प्रतिनिधी पुन्हां परत कऱ्हाडास गेले, परंतु त्यांचे वृत्तीची सुधारणा नहोतां; तसाच घोळ चालला-होता; पुढें सन १८१८ शके १७३९।४० सालीं पेशव्यांचे राज्य बुडालें, तेव्हां प्रतिनिधी यांस सातारचे छत्रपति यांचे निसबती कडे नेमून दिले; तेव्हां पासून त्या पुरुषाची गडबड राहिली; व इंग्लिश सरकाराचे धाकानें गरिबीनें वागत असत; तथापि मरे पावेतों, त्यांणीं

स्त्रियाची भेट घेतली नाहीं.

तारीख १० माहे मे सन १८४८ शके १७७०
वैशाख शुध्द अष्टमी या वर्षी परशराम पंडी
त मरण पावले. तेव्हां त्यांचे भाऊ बंदा पैकीं-
एक मुलगा दत्त दिला. तो छत्रपति व इंग्लि
शसरकारानें मान्य केला; आणि त्यांजलाश्री
हाजीराजे आपासाहेब यांणीं पदाचीं वस्त्रे पा
ठवून दिलीं; त्याचें नांव श्रीनिवास पंडीत हे
हल्लीं गादीवर आहेत.

यांचे कारकीर्दीत कांहीं दुअमली गाव होते
ते सरकारांत घेतले. आणि मुबदला दिलेया
खेरिज कांहीं लिहिण्या जोगें झालें नाहीं यां
स स्त्रिया दोन आहेत.

श्रीनिवास पंडित यांजला दोन पुत्ररत्नें
आहेत; त्यांत एक पुत्राचें वय सुमारें सहाव
र्षाचें आहे; या वरून त्या पुत्राचा जन्म शके
१७७९।८० सन १८५७ या वर्षी असावा. यां
चा वृतबंध सालमजकुरीं झाला. (सन १८६४
शके १७८५ फालगून मासीं.

दुसरा धाकटा एक मुलगा आहे; त्यांचा

फौजेचा बंदोबस्त केला तेव्हां मोरोपंत पिंगळे पेशवे यांणी सर्व चौकशी करावी असें ठर विलें.

मग शके १५९१ सन १६६९ चे समारासअवरंगजेब बादशाहा कडून दक्षिणेंत मोहबतखान मोठी फौज घेऊन आले त्याचा पराजय प्रतापराव गुजर व मोरोत्रिंबक पिंगळे पेशवे यांणीं केला.

पुढें शके १५९६ सन १६७४ या वर्षी शिवाजी महाराजास राज्याभिषेक झाला तेव्हां अष्टप्रधानाची नांवें संस्कृत भाषेत ठेविलीं, त्यांत पेशवे यास मुख्य प्रधान असें नांव दिलें.

या नंतर शके १६०२ सन १६८० या वर्षी शिवाजीमहाराज कैलासवासी झाले. पाठीमागें आनाजी दत्तो सचीव व मोरोत्रिंबक पिंगळे या उभयतांचे परस्पर वैमनस्य आलें, नंतर संभाजी महाराज तख्ताधिपति झाल्या वर त्यांणीं आपला मुख्य कारभारी कलुशा (कनुजा ब्राह्मण होता.) त्यास केलें आणि मोरोत्रिंबक पिंगळे यांस कैदेंत ठेविलें.

शके १६३० सन १७०८ इसवी या वर्षी शाहू महाराज तक्ताधिपति झाले. तेव्हां त्यांणीं मोरो त्रिंबक यांचे चिरंजीव बहिरो मोरेश्वर यांस प्रधान केलें.

धनाजीजाधव सेनापति यांचे पदरीं बाळाजी विश्वनाथभट चौलप्रांतांतील श्रीवर्धन गांवचेरा हणारे हे कारकुनीचे कामावर होते. त्यांजवरजाधवराव यांची मर्जी असून ते कामकाजांत विश्वासू व फार हुशार होते.

धनाजीजाधव वारणा नदीचे काठीं आजारी होऊन मृत्यु पावले, तेव्हां त्याचें पद त्यांचे चिरंजीव चंद्रसेनरावजाधव यांस शाहूमहाराजानीं दिलें. परंतु अधिकार बाळाजिविश्वनाथ संभाळूं लागले; या मुळें चंद्रसेनराव बाळाजिविश्वनाथ यांचा द्वेष करूंलागले.

शके १६३० सन १७०८ ईसवीचे सुमारास शाहूराजानें आपले फौजेच्या दोन टोळ्या केल्या; एक, बहिरोपंत पिंगळे पेशवे प्रधानयांज बरोबर देऊन त्यांस कोकण परगण्यांत कल्याणप्रांत रक्षण करण्यास सांगितलें; आणि

...रा टोळी बाळाजिविश्वनाथ (सेनापतिजा
धव यांचे कारकून) यांज बरोबर देऊन शंभूम
हादेव डोंगराकडे मोंगला कडील कृष्णराव रा
जा खटावकर बंड करून उपद्रव करीतहोता
त्यांचे बंदोबस्तास पाठविलें; त्यांज बरोबर पर
शुराम त्रिंबक प्रतिनिधी यांचा तिसरा पुत्र श्री
पतराव हाही होता.

या दोनी लश्कराचे अधिकाऱ्यापैकीं बाळा
जिविश्वनाथ यांणीं मोठा पराक्रम करून कृष्ण
रावराजा धरून आणला; व बंदोबस्त केला. व
बहिरोपंत पिंगळे पेशवे यांणीं आंगरे यांजबरो
बर लढायी केली; त्या लढायींत आंगरे याणीपे
शवे यांस धरून कैदेंत ठेविलें.

नंतर आंगरे यांचे पराभवासाठीं बाळाजि
विश्वनाथ यांस शाहूराजानें पाठविलें, तेव्हां
त्यांणीं कोकणांत जाउन आंगरे याशीं तह क
रून बहिरोपंत पिंगळे पेशवे यांस सोडवूनआ
णलें.

या प्रकारें जय मिळवून बाळाजिविश्वना
थ आले; तेव्हां शके १६३० सन १७०८ यावर्षी

त्यांजला पेशवे (मुख्य प्रधान) पदाचा अ-
कारशाहुराजानें दिला, आणि बहिरो मोरेश्वर
यांज कडून अधिकार काढला; तेव्हां ते आपले
घरीं बसले; त्यांज कडे प्रतापगड एथील देवीचे
संस्थान चें काम मात्र होतें, तें अद्याप त्यांचे वं
शा कडे आहे.

बाळाजिविश्वनाथ यांस पेशवेपणाचा अ
धिकार दिला; तेव्हां आबाजी पुरंदरे मुतालि-
क व रामचंद्रपंत भानु फडणवीस हुजुरून नेमू
न दिले.

मग मोंगलाचा सरदार "बाजीम" पुण्या
स आलाहोता, त्यांचा बाळाजिविश्वनाथ या-
णीं पराभव करून पुणें परगणा घेतला तेव्हां,
पासून बाळाजि विश्वनाथ यांचे प्राबल्य फार
वृध्दिस पावलें.

पेशवे याणीं सर्व फौजेचा व मुलकाचा
बंदोबस्त करावा; दुसरे प्रधान व दरकदारयां
स घेऊन कारभार करावा. असें या पेशव्याचें
(मुख्यप्रधानाचे) महाराज सरकारात काम
आहे.

राजपत्रावर पेशवे यांची निशाणी "कोनाड्यां त शिक्का व चिकट बंदावर मोर्तबें होत असत.

महाराजांनीं पेशवे यांस पत्र लिहिणें; तर प्रथम "राजश्री बाळाजि विश्वनाथ पंडित" असें लिहून शेवटीं "बहुत काय लिहिणें सूज्ञ असा" असें लिहिण्याची चाल होती.

पेशवे यांस महाराजा कडून पदाधिकाराचीं वस्त्रें व जवाहिर व नग वगैरे द्यावयाचे ते,

१ प्रथम भेटीसमयीं चादर.

पदाचीं वस्त्रें.

१	मंदील;	१	चादर बादली.
१	जामेवार	१	किनखाप.
१	पटका.		

एकूण पांच; मिळावयाची.

१ शिकेकटार.

१ शस्त्रें; तलवार, एक; ढाल एक.

१ जरीपटका.

१ चौघडा

१ हत्ती नग तीन.

१ घोडा एक.
१ जवाहिर, दागिने पांच.
 १ शिरपेंच.
 १ झगा.
 १ कंठी मोत्याची.
 १ तुरा मोत्यांचा
 १ चौ कडा मोत्याचा

---

१ चौरी सोन्याचे दांडीची.
१ कलमदान.

या प्रमाणें देण्याची चालहोती
बाळाजि विश्वनाथ याणें व पुढें त्याचे वंशज यांणीं मोठ मोठे पराक्रम करून फार विख्यात झाले, व त्याचे पदरीं "शिंदे," होळकर, गायकवाड, भोसले, असे मोठे सरदार उदयास आले आणि स्वतंत्र राज्य स्थापिलें. त्या सरदारा सह पेशव्याचा इतिहास तारीखवार छापला तरस्वतंत्र मोठें एक पुस्तक होईल आणि तसा इतिहास (मराठे याचें बखरेंत) आहेच, तितकी स

[OrderDescription]
,CREATED=23.01.20 12:49
,TRANSFERRED=2020/01/23 at 14:02:08
,PAGES=145
,TYPE=STD
,NAME=S0002639
,Book Name=M-2386-SATARACHE SHRIMANT CHHATRAPATI SHIVAJI MAHARA
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF

FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF

FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF

FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF
,FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF
,FILE111=00000111.TIF
,FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF
,FILE117=00000117.TIF
,FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
,FILE120=00000120.TIF
,FILE121=00000121.TIF
,FILE122=00000122.TIF
,FILE123=00000123.TIF

FILE124=00000124.TIF
,FILE125=00000125.TIF
,FILE126=00000126.TIF
,FILE127=00000127.TIF
,FILE128=00000128.TIF
,FILE129=00000129.TIF
,FILE130=00000130.TIF
,FILE131=00000131.TIF
,FILE132=00000132.TIF
,FILE133=00000133.TIF
,FILE134=00000134.TIF
,FILE135=00000135.TIF
,FILE136=00000136.TIF
,FILE137=00000137.TIF
,FILE138=00000138.TIF
,FILE139=00000139.TIF
,FILE140=00000140.TIF
,FILE141=00000141.TIF
,FILE142=00000142.TIF
,FILE143=00000143.TIF
,FILE144=00000144.TIF
,FILE145=00000145.TIF
,